

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**12 EYLÜL ARA REJİM DÖNEMİNDE
KÜLTÜR POLİTİKASI OLUŞTURULMASINA YÖNELİK
UYGULAMALAR (1980-1983)**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Eray ÜZÜMCÜ**

**Danışman
Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN**

Aralık 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“12 Eylül Ara Rejim Döneminde Kültür Politikası Oluşturulmasına Yönelik Uygulamalar (1980-1983)” isimli **Yüksek Lisans** tezim tarafımca incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Eray ÜZÜMCÜ

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Tarih

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı :12 Eylül Ara Rejim Döneminde Kültür Politikası Oluşturulmasına Yönelik Uygulamalar (1980-1983)

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin 29/11/2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %15'tir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 01/12/2023

Danışman: Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Öğrenci: Eray ÜZÜMCÜ

KILAVUZA UYGUNLUK

“12 Eylül Ara Rejim Döneminde Kültür Politikası Oluşturulmasına Yönelik Uygulamalar (1980-1983)” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Eray ÜZÜMCÜ

Danışman

Doç.Dr. Yusuf Ziya KESKİN

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç.Dr. Yusuf Ziya KESKİN danışmanlığında **Eray ÜZÜMCÜ** tarafından hazırlanan “**12 Eylül Ara Rejim Döneminde Kültür Politikası Oluşturulmasına Yönelik Uygulamalar (1980-1983)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih** Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

01/12/2023

JÜRİ:

Danışman : **Doç.Dr. Yusuf Ziya KESKİN**

(İmza)

Üye : **Prof.Dr. Abdulkadir GÜL**

(İmza)

Üye : **Doç.Dr. Ahmet EDİ**

(İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

12 Eylül 1980 darbesi, Türkiye'nin yakın dönem tarihinde iz bırakan bir dönem olarak hafızalara kazınmıştır. Bu çalışmada bu dönem, kültür politikaları başlığında objektif tarihi bakış açısıyla ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tarihsel yöntem, geçmişte yaşanan olay ve olguları, kendi dönemi içindeki kaynaklara ve verilere ulaşarak ortaya koymayı gerektirir. Bu çalışmada, bu akademik anlayış temelinde ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır.

”12 Eylül Ara Rejim Döneminde Kültür Politikası Oluşturulmasına Yönelik Uygulamalar (1980-1983)” başlıklı bu çalışmanın ortaya çıkmasında akademik bilgi ve tecrübesiyle bana ışık tutan kıymetli danışman hocam Sayın Doç.Dr.Yusuf Ziya KESKİN'e, lisansüstü eğitim hayatım boyunca her türlü desteğini benden esirgemeyen, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı kıymetli hocam Sayın Prof.Dr.Abdulkadir GÜL'e, tez savunma sınavına jüri üyesi olarak katılarak çalışmam ile ilgili değerlendirmelerini paylaşan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı öğretim üyesi Sayın Doç.Dr.Ahmet EDİ'ye en kalbi duygularıyla teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım sürecinde, kaynaklara ulaşma noktasında katkı sağlayan Erzincan İl Halk Kütüphanesi Müdürü Özgür DOĞAN ve Erzincan İl Halk Kütüphanesi personeline ayrıca teşekkür ederim. Yine lisansüstü eğitim hayatım boyunca desteğini esirgemeyen kıymetli aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Eray ÜZÜMCÜ, Erzincan, 2023

**12 EYLÜL ARA REJİM DÖNEMİNDE
KÜLTÜR POLİTİKASI OLUŞTURULMASINA YÖNELİK UYGULAMALAR
(1980-1983)**

Eray ÜZÜMCÜ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2023

Danışman: Doç.Dr. Yusuf Ziya KESKİN

ÖZET

12 Eylül 1980 darbesi, Türkiye'nin yakın dönem tarihinde demokrasiyi askıya alan bir müdahale olarak görülse de sonrasında yaşanan süreç, yeni bir toplum inşa etmenin de uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir anlamda 12 Eylül yönetimi, kendi meşruluğunu, 12 Eylül öncesi yaşanan kültür buhranına bağlamış ve sonrasındaki süreçte, kendi kültürel iktidarını sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. 12 Eylül Ara Rejim Dönemi, sadece askeri kanadıyla değil sivil kanadıyla ele alındığında da bu dönemin kültür politikalarının çerçevesi daha net görülecektir. Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi devletin resmî kültür politikasında başat rolü oynayan kurumlar tarafından bu dönemde de faal uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar bir anlamda 12 Eylül'ün kültürel arka planını oluşturmuş ve meşruluğunu sağlama noktasında da dayanak noktası olmuştur. 12 Eylül yönetimi kültürü, toplumun 12 Eylül öncesine dönmesini engellemek için planlanması gereken politik bir araç olarak görmüştür. Devlet eliyle gerçekleşen bu uygulamalar, kronolojik sıra ile Ara Rejim Dönemi içinde sınırlandırılarak ele alınmıştır. Özetle bu çalışmada, 12 Eylül Ara Rejim Dönemi, kültür politikaları bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ara Rejim, Askeri Darbe, Kültür, Kültür Politikası, 12 Eylül.

**PRACTICES FOR THE FORMATION OF CULTURAL POLICY IN THE 12
SEPTEMBER INTERİM REGİME PERİOD (1980-1983)**

Eray ÜZÜMCÜ

Erzincan Binali Yıldırım University,

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, December, 2023

Supervisor: Assoc. Prof. Dr.Yusuf Ziya KESKİN

ABSTRACT

Although the September 12 1980 coup, was seen as an intervention that suspended democracy in Turkey's recent history, the process that followed also appears as the practices of building a new society. In a sense, the September 12 administration linked its legitimacy to the cultural crisis that occurred before September 12, and made attempts to ensure its own cultural power in the period afterwards. When the September 12 Interim Regime Period is considered not only with its military wing but also with its civilian wing, the framework of the cultural policies of this period will be seen more clearly. Active practices were carried out during this period by institutions that played a leading role in the official cultural policy of the state, such as the Ministry of National Education and the Ministry of Culture and Tourism. These practices, in a sense, formed the cultural background of September 12 and became the basis for ensuring its legitimacy. The 12 September administration saw culture as a political tool that had to be planned to prevent society from returning to the pre September 12 period. These practices carried out by the state are discussed in chronological order limited to the Intermediate Regime period. In summary, in this study, September 12 Interim Regime Period is discussed in the context of cultural policies.

Keywords: Interim Regime, Military Coup Culture, Cultural Policy, September 12.

İÇİNDEKİLER

12 EYLÜL ARA REJİM DÖNEMİNDE KÜLTÜR POLİTİKASI OLUŞTURULMASINA YÖNELİK UYGULAMALAR (1980-1983)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL BAKIŞ

1.1. Kültür Kavramı	4
1.2. Kültür Politikası Kavramı.....	8
1.3. Kültür Politikalarının Tarihsel Süreç İçindeki Gelişimi.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

1923'TEN 1980'E TÜRKİYE'DE KÜLTÜR POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Tarihsel Bağlam.....	15
2.2. Atatürk Dönemi Kültür Politikaları.....	18

2.3. İnönü Dönemi Kültür Politikaları.....	22
2.4. Menderes ve Demokrat Parti Dönemi Kültür Politikaları	25
2.5. 1960 – 1980 Arası Dönemde Kültür Politikalarına Yönelik Gelişmeler.....	28
2.5.1. 12 Eylül’e Giden Süreçte 70’li Yılların Politik Kültürü.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL ARA REJİM DÖNEMİ VE KÜLTÜR POLİTİKASINA YÖNELİK GELİŞMELER

3.1. 12 Eylül 1980 Darbesine Geline Süreç ve Sonrası.....	39
3.2. 12 Eylül’ün Kültürel Arka Planı.....	41
3.3. 12 Eylül Ara Rejim Hükûmetinin Kurulması ve Hükûmet Programına Kültürün Yansıması	43
3.4. 1980-1981 Arası Dönemde Kültür Politikasına Yönelik Yaşanan Gelişmeler	52
3.4.1. Atatürk’ün Doğumunun 100.Yılı Etkinliklerine Bakış	54
3.4.2. Atatürk’ün Doğumunun 100.Yılında 1.Din Eğitimi Semineri	59
3.4.3. Millî Eğitim ve Din Eğitimi İlmî Semineri	62
3.4.4. 12 Eylül’ün Yeni Türk Millî Eğitim Sistemi ve Onuncu Millî Eğitim Şûrası	65
3.4.5. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi.....	71
3.4.6. Kitap Sempozyumu	73
3.4.7. Çocuk Yayınları Sempozyumu.....	75
3.4.8. 1980-1981 Arası Dönemde Kültür Politikasına Yönelik Yaşanan Diğer Gelişmeler.....	78
3.5. 1982-1983 Arası Dönemde Kültür Politikasına Yönelik Yaşanan Gelişmeler	86
3.5.1. Kültür Politikasını Belirlemede Önemli Bir Adım: Birinci Millî Kültür Şûrası	94

3.5.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Milli Kültür Raporu	101
3.5.3. Onbirinci Millî Eğitim Şûrası	104
3.5.4. Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu	106
3.5.5. Geleneksel Tiyatro Festivali	107
3.5.6. 1982-1983 Arası Dönemde Kültür Politikasına Yönelik Yaşanan Diğer Gelişmeler.....	108
SONUÇ VE ÖNERİLER	111
KAYNAKÇA.....	116
EKLER	124
ÖZ GEÇMİŞ	133

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	: Cumhuriyet�i Güven Partisi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
MC	: Milliyetçi Cephe
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
RG	: Resmî Gazete
TDK	: Türk Dil Kurumu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
Y�K	: Yükseköğretim Kurulu

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 3.1: Bülend Ulusu Başbakanlığında Kurulan 44.Hükûmet (20.08.1980-13-12.1983).....	45
Tablo 3.2: 1981 Yılı Televizyon Yayınları Oranları (Tahmini	49
Tablo 3.3: Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı Kapsamında Düzenlenen Etkinlikler ve Sayıları.....	55
Tablo 3.4: Kültür Bakanlığı Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı Kutlama Bürosu Tarafından Yayımlanan Bazı Kitaplar.....	58

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Amblemi	47
Şekil 3.2: Müreffeh Türkiye Temalı Hedef Dergisi.....	52

GİRİŞ

Kültür kavramı tarihsel açıdan ele alındığında üzerine pek çok şey söylenmiş ve yüzlerce tanımı yapılmıştır. Tarihsel seyri içinde sınırlılığı çizilemeyen kavramın tarihselliği eskiye gitmesine rağmen kültür politikası kavramının literatüre girişi çok daha yakın tarihlerde olmuştur. Bir anlamda ''politika'' kavramının eklenmesiyle beraber Türkiye’de, kültür kavramının çerçevesi de tarihsel süreç içinde devlet güdümünde çizilmeye başlanmıştır.

Osmanlı Devleti’nde 18.yüzyıldan itibaren başlayan modernleşme hareketleri Cumhuriyet ile köklü kültürel değişim ve dönüşümle önemli bir merhaleye ulaşmıştır. Hiç kuşku yok ki Türkiye tarihinde sosyal, siyasi, ekonomik, sosyolojik ve kültürel dönüşüm, Atatürk’ün öncülüğünde başlayan Cumhuriyet modernleşmesiyle gerçekleşmiş ve Cumhuriyet Türkiye’sinin siyasi ve kültürel yapısı da 1923’ten 1980’e gelinceye kadar çok farklı tarihsel ve sosyolojik bir seyir izlemiştir. Türkiye, Atatürk’ün ardından İsmet İnönü’lü yılları (1938-1950), çok partili yaşama geçilmesinin ardından 1950’den 1960’a kadar ise Demokrat Partili yılları yaşamıştır. 1960’tan 1980’e kadar geçen dönemde ise -1965 ile 1971 yılları arasında Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi’nin tek başına kurduğu iktidarlar hariç tutulursa- kurulan koalisyon hükûmetleri ile 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri Türkiye’nin yakın dönem tarihini şekillendirmiştir.

12 Eylül 1980 darbesi ise yakın dönem Türkiye tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Siyasal ve toplumsal etkileri günümüze kadar devam eden 12 Eylül darbesi üzerine pek çok tarihi ve sosyolojik araştırma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Bu çalışmada ise 12 Eylül Dönemine ait çalışmalarda eksik kalan taraf olarak görülen “Kültür Politikaları”nın, bu dönem açısından ele alınıp değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Konunun daha iyi açıklanması noktasında ise kültür politikalarının izlerini; Anayasa’da, Millî Eğitim Kanunu’nda, kalkınma planları çerçevesinde hazırlanan yıllık programlarda ve hükûmet programlarında bulabilmek mümkündür.¹ Dolayısıyla dönemin kültür politikasının çerçevesinin belirlenmesinde, döneme ait hükûmet programı incelenmiş bununa yanında yıllık programlar, şûralar, tutanaklar, raporlar, bildi-

¹ Selçuk Kantarcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmet Programlarında Kültür*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 25.

riler, gazeteler ve dergiler gibi temel resmi ve özel kaynaklara ulaşılarak çalışma zenginleştirilmiştir.

12 Eylül Döneminde, kültür politikası oluşturulmasına yönelik en önemli gelişme ise 23-27 Ekim 1982 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından toplanan Türkiye'deki ilk Millî Kültür Şûrası olmuştur.² Bununla beraber, bu dönemde Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı faaliyetleri kapsamında okuma yazma seferberliği başlatılmış ve kültürel çalışmalar da yine Atatürk Yılı kapsamında devam ettirilmiştir. Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, Onuncu ve On birinci Millî Eğitim Şûraları, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan Millî Kültür Raporu, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Raporları, Kitap Sempozyumu, Çocuk Yayınları Sempozyumu, Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu gibi bilimsel ve kültürel faaliyetler de bu dönemin kültür politikaları çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamalar olarak nitelendirilebilir. Yine bu dönem incelemesinde Millî Eğitimden kültüre, kütüphanelerden müzelere, tiyatrodan, sinemaya kadar kültürün diğer kollarında meydana gelen gelişmeler de ele alınmıştır.

Bir anlamda gerek kültür politikası oluşumunda gerekse kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesi sürecinde devletin kurumsal yapısı içinde; meclis, hükûmet ve ilgili bakanlıklar olarak da Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıkları temel karar alma birimlerinin başında gelmektedir.³ Dolayısıyla çalışmanın özünü de bu dönemde resmi politikayı belirleyen bu iki bakanlığın özelinde yürütülen çalışmalar oluşturmuştur.

Çalışma, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası kurulan Bülend Ulusu Hükûmeti'nin⁴ faaliyetlerini sürdürdüğü 1983 yılına kadar olan dönem ile sınırlandırılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan kültür ve kültür politikası kavramları ele alınarak bu kavramların tarihsel seyri açıklanmıştır.

² Türkiye tarihinde 3 Millî Kültür Şûrası toplanmıştır. Kültür Şûraları için: Sinem Sünter Sayın, "Kültür Politikaları Bağlamında Milli Kültür Şûralarının Değerlendirilmesi"(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

³ Hüsnü Erkan-Canan Erkan, *Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar Türkiye'nin Geleceğe Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1998), 199.

⁴ Bu dönemde darbeyi gerçekleştiren Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Kara, Deniz, Hava ve Jandarma Genel Komutanlarından oluşan Millî Güvenlik Konseyi olarak yönetime el koymuştur. Ardından Devlet Başkanlığı görevini de üstlenen Evren, Emekli Ora. Bülend Ulusu'yu Başbakan atamış ve Türkiye tarihindeki 44.Hükûmet, 21.09.1980 tarihinde Bülend Ulusu tarafından kurulmuştur. RG. 21.09.1980/17112.

İkinci bölümde ise tarihsel bir temellendirme ile Cumhuriyet'in kuruluşundan yani 1923'ten 1980'e kadar olan dönemlerin kültür politikaları ele alınarak 12 Eylül 1980 darbesine geline süreç değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise 12 Eylül'e geline sürece değinilmiş ve ardından Ara Rejim (12 Eylül 1980 - 13 Aralık 1983)⁵ olarak adlandırılan dönemin kültür politikasına yönelik uygulamaları, döneme ait kaynaklar çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılarak elde edilen bulgular ile çalışma tamamlanmıştır.

⁵ 12 Eylül sonrası yapılan ilk genel seçim, 6 Kasım 1983 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimlerin ardından Ulusu Hükûmeti sona ermiştir. Ancak seçim sonrası iktidara gelen Turgut Özal'a, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından 7Aralık 1983 tarihinde hükûmet kurma görevi verilmiştir. Turgut Özal tarafından oluşturulan hükûmet listesi, 13 Aralık 1983 tarihinde Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylanmış ve 45. Hükûmet bu tarihte görevine başlamıştır. Dolayısıyla Ulusu Hükûmeti, 13 Aralık 1983 tarihine kadar görev yapmıştır. Nuran Dağlı ve Belma Aktürk, *Hükümetler ve Programları 1980-1987* III. Cilt, (Ankara: TBMM Basımevi, 1988), 24-26.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL BAKIŞ

1.1.Kültür Kavramı

Kültür kavramı, sosyal bilimlerin neredeyse tüm alanlarına konu olmuştur. Bununla beraber kavramın çerçevesinin çizilmesi de bir hayli karmaşık tarihsel süreç izlemiştir. Dolayısıyla bu bölümde kültür kavramı, tarihsel gelişim süreciyle ele alınacaktır.

Kültür kavramı, Türkçe Sözlük'te 6 farklı anlamıyla kullanılmıştır. Bunlar:

*1.Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin, 2.Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü, 3.Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi, 4.Bireyin kazandığı bilgi, 5.Tarım, 6.Uygun biyolojik şartlarda bir mikrop türünü üretme.*⁶

Esas olarak kültür kavramı, sözlükte tarif edilen tanımlardan daha çok birinci anlamıyla ele alınıp değerlendirilmiştir. Kültür tarihi çalışmalarıyla tanınan Bozkurt Güvenç, kültür sözcüğünün tarihçesine değinirken kavramın kolay tanımlanamayacağını ifade etmiş ve bu konuda Amerikalı iki antropolog Kroeber ve Kluckhohn'un yayınladıkları bir araştırmada kültür kavramının 164 farklı tanımını yaptıklarını vurgulamıştır.⁷

Tanımlamanın zorluğunu ifade eden bir başka isim ise kültür konusuna sosyolojik olarak yaklaşan Raymond Williams olmuştur. Kültürü, toprağı işleme süreci olarak ürün

⁶ *Türkçe Sözlük*, haz. Şükrü Halûk Akalın vd.11.bs. (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 1558.

⁷ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2020), 12.

yetiştirimi (cultivation) olarak tanımlayan Williams, kavramın daha sonraki süreçte hayvan yetiştiriminden, zihin yetiştirimine doğru genişleyerek 17.yüzyılınsonlarına doğru Almanca ve İngilizcedeki anlamıyla, *belirli bir topluluğun yaşam biçimi* olarak genel bir ifadeye ulaştığını ifade etmiştir.⁸

Kültür sözcüğünün kökeni Latince *cultura* olup Türk diline Fransızcadan geçmiştir. *Cultura* sözcüğü Latince toprağı ekip biçmek anlamına gelmektedir. Kavramın tarihsel olarak değişime uğraması ise Fransız Devrimi öncesine dayanır. Ünlü Fransız yazar Voltaire *culture* kelimesini insan zekâsının oluşumu ve gelişimi anlamında kullanınca kavram farklı bir anlam kazanmış oldu. Böylelikle Fransızcadan Almancaya geçen kelime bütün Avrupa dillerinde yayılmaya başlamıştır.⁹

Kültür kavramı, ilk olarak antropolojinin konusu olarak işlenmiş olmakla beraber giderek toplum bilimlerinin temel kavramlarından birisi olmuştur. Kavram üzerinde iki Amerikalı antropolog (Kroeber ve Kluckhohn) kültürü tanımlarken 160'tan fazla tanım kullandıkları yukarıda ifade edilmişti. Bu konuda Muzaffer Sencer de kültürün çok yönlü oluşuna değinirken kavramı "toplumsal yapı" özelinde ele alıp değerlendirmiş ve kültürü, geçmişten aktarılan kavramsal bir yaşam tasarımı olarak tanımlamıştır.¹⁰

Sencer ayrıca kültürü, tarihsel ve devingen bir olgu olarak değerlendirerek kavramın, toplumsal sürekliliği sağlayan bir kurum haline geldiğini ifade etmiştir. Özellikle toplumda kültürün aktarılma sürecinin; eğitim ve öğretim kurumlarıyla gerçekleştiği, çocukluk çağından itibaren aile, arkadaş gruplarıyla şekillendiği, yetişkinlikte ise meslek gruplarıyla bireyin toplumsallaşarak aktardığı her şeyin kültür olduğunu ifade etmiştir. Sencer, bütün bu özellikleriyle çok yönlü olarak nitelediği kültürü, insanın temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere edindiği yaşam tasarımı olarak aktardığı bilgi, düşünce, alışkanlık, beceri, değer ve davranışlarla şekillendirdiği ürünler olarak daha geniş bir çerçevede değerlendirmiştir.¹¹

Kültür tanımlarında genelgeçer en iyi tanımın antropolog Edward B.Taylor tarafından yapıldığı neredeyse herkesçe kabul edilmiştir. Tylor kültürü: "Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gele-

⁸ Raymond Williams, *Kültür*, çev. Suavi Aydın, (Ankara: İmge Yayınevi,1993), 8-9.

⁹Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*,8.Bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017), 15.; Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 122.

¹⁰ Muzaffer Sencer, "Kültüre İlişkin Temel Kavramlar", *Ulusal Kültür Dergisi*, 2/5 (1979), 6.

¹¹ Sencer, "Kültüre İlişkin Temel Kavramlar", 9-10.

nek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün'' olarak tanımlamıştır.¹²

Böylelikle kültür tanımının tarihsel süreç içerisinde uygarlık kelimesiyle de eş anlamlı olarak kullanılması, kavramın tanımlanmasındaki karmaşık süreci daha da perçinlemiştir denilebilir. Özellikle yapılan tanımlamalar açısından kültürü uygarlıkla beraber değerlendiren görüş ile kültür ve uygarlığı ayrı değerlendiren görüş olarak ortaya çıkması da bu karmaşıklığın diğer sebebi olarak ifade edilebilir.

Kültür kavramıyla ilgili olarak ülkemizde çalışmalarına önem atfedilen isimlerin başında Ziya Gökalp gelmektedir. Gökalp, uygarlık ve kültür ayrımına değinmiş olup uygarlığı geniş manada uluslararası olarak değerlendirmiş, kültürü ise uygarlığın her millette aldığı özel bir biçim olarak ''hars'' şeklinde değerlendirmiştir.¹³

Bir anlamda Gökalp uygarlığı kültürden daha geniş manada düşünürken, *Türkçülüğün Esasları* kitabında hars olarak nitelendirdiği kültür ile medeniyet arasında, din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, iktisat, dil ve fen açısından bir bütünlük olduğunu ifade etmiştir. Yani bu 8 kavram açısından medeniyeti ve kültürü bir tutar. Bir başka deyişle bu unsurlar bir millete özgü olursa hars adını alır. Bu noktada Gökalp, her iki kavramı sosyal hayatlar içinde bir tutarken ayrılık konusunda ise harsı *milli* olarak ifade ederken uygarlık veya medeniyeti *milletlerarası* olarak nitelemiştir.¹⁴

Deyim yerindeyse Gökalp, kültür ve medeniyetin birleştiği noktaları sosyal hayatlar başlığı altında toplamıştır. Hars ya da kültürü ise bir milletin kendi maddi ve özellikle de manevi dünyasına ait varlıkların bütünü olarak tarif etmiştir.

Ziya Gökalp'ın bu tanımını, kültür tarihine yönelik çalışmalarıyla tanınan Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu, kültürün her topluluğun kendine özgü yaşayış ve davranış tarzı olduğunu belirterek belirli bir topluluğa ait olan sosyal davranış ve teknik kuruluşları da kültür kavramının içine katmıştır. Kafesoğlu medeniyeti ise ''milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtaları bütünü'' olarak ta-

¹² Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 129, ;Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 39. Kültür üzerine yapılan diğer tanımlar için yine: Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 35-45, ;Turan, *Türk Kültür Tarihi*, 16-17.

¹³ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, haz: Kazım Yaşar Koprıman-Afşar İsmail Aka, (İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976), 19.

¹⁴ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 7.Bs.(İstanbul: Varlık Yayınları, 1978), 27.

nımlamıştır. Bir anlamda medeniyete kaynaklık eden ortak noktaların kültürlerden doğduğu Kafesoğlu tarafından ifade edilmiştir.¹⁵

Bu konuda Mümtaz Turhan da kültür üzerine yaptığı tanımla medeniyet ve kültür birliğinin varlığını toplumsal temelde "millet" özelinde ele almış ve devamında kültürü, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden bir bütün olarak tarif etmiştir.¹⁶

Esas olarak kültür, bir toplumu toplum yapan en önemli araçtır. Bu konuda T.S Eliot, kültürün, herhangi bir sınıfına dayalı olamayacağını ve bir bütün açısından toplumun mahsulü olarak değerlendirmiştir.¹⁷

Bu konuda Atatürk de kültüre dair tanımını yaparken kültür (hars) ve medeniyeti aynı kalıp içinde değerlendirmiş ve şu sonuca ulaşmıştır:

*Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı izah için hars ne demektir tarif edeyim: a) Bir insan cemiyetinin devlet hayatında, b) Fikir hayatında, yani ilimde, içtimaiyatta (sosyal hayatta) ve güzel sanatlarda, c) İktisadi hayatta yani ziraatte, zanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakalâtçılığında (ulaşımcılığında) yapabildiği şeylerin muhassalasıdır. Bir milletin medeniyeti dendiği zaman hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından hariç ve başka bir şey olmayacağını zannederim.*¹⁸

Müjgân Cunbur ise bu tanımlamasıyla Atatürk'ü, bir sosyolog ve kültür tarihçisi olarak görmüş, bir anlamda karmaşık olan kültür ve medeniyet kavramını, basitleştirerek milli tarihine âşık bir eğitimci gözüyle tanımladığını ifade etmiştir.¹⁹

Kültür kavramına farklı bir bakış açısı kazandıran Rauf İnan ise, kültür kavramının, toprağın işlenmesi anlamından insanın işlenmesi anlamına doğru evrildiğini, Çiçero'da anlam bulan *cultura animi* teriminden hareketle *ruhun, kalbin, gönlün eğitimi* olarak kültürün eğitimle olan ilişkisine değinmiştir.²⁰

¹⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 16.Bs.(İstanbul: Ötüken Neşriyat,1997), 16.

¹⁶ Turhan, *Kültür Değişimleri*, 44.

¹⁷ T.S Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 31.

¹⁸ Afet İnan, *M.Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 43-44.

¹⁹ Müjgân Cunbur, *Atatürk ve Milli Kültür*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 23-25.

²⁰ M.Rauf İnan, "I.Milli Kültür Şûrası'nda Kültür Hizmetlerinin Organizasyonu", *Birinci Millî Kültür Şûrası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 129.

Kültürü antropolojik açıdan değerlendiren Prof.Dr. Nermin Erdentuğ ise kültürü, çevreyle ve toplumsal çevreyi oluşturan diğer insanlarla olan süreçte bize rehberlik eden ''zihni bir harita'' şeklinde tarif etmiştir. Bu zihni harita, kişilik ile insanların kendine has özel davranış kalıplarından ziyade toplumun veya onun belli bir parçası için faydalı olması ve aralarında etkileşim olan insanlar arasında az ya da çok paylaşılmasına bağlıdır.²¹

Görüleceği üzere kültür üzerine pek çok tanımlama yapılmıştır. Bu da bir anlamda kavramın sosyal bilimler açısından farklı bakış açılarıyla ele alındığını göstermektedir. Üzerine daha pek çok şey söylenebilir. Çalışmaya esas bir tanımlama yapılacak olursa her türlü yapılan tarihi, sosyolojik ve antropolojik görüş olsun kültür, ''toplumu var eden öğelerin'' nazarında gerçekleşen, tüm toplumsal (dil, duygu, düşünce, inanç, sanat, yaşam öğeleri) değerlerdir.²²

Şimdi kültür kavramının tarihsel seyri ele alındıktan sonra çalışmaya esas olan kavramlardan kültür politikasının tarihsel gelişim süreci ele alınacaktır.

1.2. Kültür Politikası Kavramı

Kültürün çok boyutlu bir kavram oluşu ve tanımlanmasındaki tarihi süreci kültür politikası kavramına görece daha eskidir. Dolayısıyla ''Kültür Politikası'' kavramının literatüre girişi ise çok daha yakın tarihlerde olmuştur.

Kültür politikası kavramı ilk olarak 1960'lı yıllarda UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) toplantılarında ortaya çıkmıştır. Kavramın ortaya çıkmasında kilit isim ise o dönemin UNESCO Genel Müdürü olan Rene Maheu olmuştur. 1965-1974 yılları arasında bu görevi yürüten Maheu, kültür politikası kavramını 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Bildirgesi'nin 27.maddesine dayandırarak yani ''Her kişinin toplumun kültürel yaşamına özgürce katılma hakkı vardır'' diyerek bu kavramın tanımlanmasında öncü olmuştur.²³

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Dünya'da izlenen kalkınma stratejilerinin ekonomik ve teknolojik anlamda ivme kazandığı bir dönemde, 60'lı yıllardan itibaren bazı eleştirel görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle sanayileşmesini tamamlama

²¹ Nermin Erdentuğ, ''Kültür Nedir'', *Millî Kültür Dergisi*, 3/6 (1981):37.

²² Turan, *Türk Kültür Tarihi*, 17.

²³ Hıfzı Topuz, *Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları*, (İstanbul: Adam Yayınları, 1998), 8.

yan ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında baş gösteren dengesizlikler, insan ve çevresini tehdit eden tehlikeler ile buna, kimlikler ve kültürler arasındaki bozulmaların da eklenmesiyle kültürel sorunun, maddi kalkınmanın da ötesine geçtiği anlaşılmıştır. Artık kalkınmada, bir başka boyut olarak insanların kültürel yaşamı ve kimliklerinin de dikkate alınması gereği anlaşılmıştır.²⁴

Deyim yerindeyse toplumlar için gelişmenin yönü ekonomiden sosyale doğru kaymıştır. Bunun en canlı örneği, UNESCO'nun kültür politikasını belirleme noktasında 1982'de gerçekleştirdiği Mexico Konferansı'nda '*kültür, her bireyin ve her topluluğun yaşamında temel öğedir.*' başlığıyla aldığı 27 numaralı tavsiye kararı olmuştur. Yani artık insanın ve toplumun kalkınmasında kültür, en önemli öge olmuştur.²⁵

Devletler bir anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası kültüre ayrı bir önem vermiş ve buna bağlı olarak UNESCO da 1975 yılını Dünya Kültür Yılı ilan etmiştir. Bu gelişmeler ışığında kültür, 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin, ''Herkesin eşit ölçüde toplumun kültür yaşamına özgürce katıldığı, sanatlardan, bilimsel incelemelerden ve buradan çıkan sonuçlardan yararlanması'' maddesi çerçevesinde kültür de eğitim hakkı gibi kamusal alanın görevleri arasında yer almıştır.²⁶

İşte kamu görevi açısından bakıldığında kültür, Şinasi Özdenoğlu'nun yapmış olduğu tanımla daha iyi anlaşılmaktadır. Özdenoğlu kültürü, ''halkla'' ve ''devletle'' olana ilişkisine göre ayrıma tabi tutmuştur. Kaynağı halk olan ve halk tarafından yaratılan kültür, millî karakteriyle halk kültürünü oluştururken bunun yanında devletin kendi politikalarına göre şekillendirdiği ve disipline ettiği bir kültür vardır ki bu da ''resmî kültür'' adını almaktadır.²⁷ İşte bu resmî anlayış içinde değerlendirildiğinde kültür, politik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başka bir deyişle kültür ve kültür politikası, siyasetten ve politika oluşturmada bağımsız düşünülemez.²⁸ Bu konuda Türkiye'de ilk Kültür Bakanı olarak görev yapan

²⁴ UNESCO-Mimarlar Odası, *Kültürel Gelişmenin Dünya Onyılı ve Türkiye*, (E Yayınları,1990), 21-22.

²⁵Topuz, *Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları*, 9.; UNESCO-Mimarlar Odası, *Kültürel Gelişmenin Dünya Onyılı ve Türkiye*, 21.

²⁶ Metin And, ''Sanatlar ve Kamu Politikası İçin Düşünceler'', *Millî Kültür Dergisi*, 3/36, (1982):22.

²⁷ Şinasi Özdenoğlu, ''Ulusal Bir Kültür Politikasında Temel Hedefler'', *Birinci Millî Kültür Şurası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 191.

²⁸ Isabelle Schwarz, ''Avrupa Politikaları ve Savunuculuk Bağlamında Türkiye'de Matra Destekli Bir Proje'' içinde *Sivil Toplum Gözüyle: Türkiye Kültür Politikası Raporu = Turkish Cultural Policy Report: A Civil Perspective*, ed. Serhan Ada, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), 34.

Talat Sait Halman ise, ''politika, kültürü bence kirletiyor'' diyerek aslında politika kelimesinin olumsuzluğunu dile getirmektedir. Halman, kültürün politikanın, sosyal ve iktisadi ilerlemenin bir ürünü olmaktan ziyade kültürün güçlendirildiği ölçüde sosyal yapının ve iktisadi durumun gelişeceğini vurgulamıştır. Çünkü Türk milletini kültürden başka tanımlayan bir kavram olmadığını dile getirmiştir.²⁹

UNESCO, tarafından kültür politikası ''belirli bir zamanda toplumda var olan fiziki ve beşeri kaynaklardan optimum ölçüde yararlanarak bazı kültür ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerçekleştirilen şuurlu ve maksatlı işlerin bütünü olarak'' tarif edilmiştir.³⁰

Kültür politikası daha net bir ifadeyle tanımlanacak olursa ''bir ülkede, kültürel gelişimi sağlama genel hedefini gerçekleştirmek için belirlenen strateji ve ilkelerdir.'' Bu ilke ve stratejiler, ulusal plan ve programlarda, resmî çalışma raporları gibi devletin temel niteliklerini ortaya koyan çalışmalarda gözlemlenebilir.³¹

İşte bu noktada kültürün politik olarak siyasal bir sistem içerisinde yer aldığı ifade edilebilir. Hükûmet programları bu anlamda ülkemizde kültür politikaları hakkınıda önemli veriler sunmaktadır. Buna bağlı olarak ülkemizde Cumhuriyet ve Cumhuriyet sonrası kurulan hükûmetlerin programlarında, kalkınma planlarında ve yıllık programlarında kültür de yerini almıştır.

Devletin kültür politikasındaki temel amacı, toplumun fikir ve düşüncelerini ifade etmesi için uygun ortamı yaratmak ve kültürün tüm dallarında katkı sunarak toplumun hayat ve kültür kalitesini de yükseltmek olarak ifade edilebilir. Ayrıca devlet, kültür hayatını olumsuz etkileyen ekonomik ve sosyal-psikolojik engelleri kaldırarak tedbirler de almalıdır.³²

Genel olarak kültürel alanda devletin temel işlevi, *destekle fakat karışma* şeklinde olmalıdır. Kültür-sanat ve bilim alanında devlet, uygun ortamı hazırlayarak gerek

²⁹ Talat Halman, ''2000'li Yıllarda Dünyada ve Türkiye'de Kültürel Yaklaşımlar'', 2.bs. içinde *Türkiye'de Kültür Politikaları*, ed. Turgay Fişekçi, (İstanbul: Ofset Matbaacılık, 2003), 325-326.

³⁰ *Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 90.

³¹ Bülent Yılmaz, *Türkiye'de Kültür Politikası ve Kütüphane:1980 Sonrası Durum*, (Ankara: TKD Ankara Şubesi Yayınları, 2009), 38.

³² Kemal Gökçe, ''Türk Kültür Politikasının Niteliği ve Bugünkü Durumu'', *Millî Kültür Dergisi*, 3/36, (1982):10.

hukuki gerek ekonomik donanımları sağlamalıdır.³³ Bir başka deyişle devlet, kültür politikalarının en önemli koruyucusu ve uygulayıcısı konumundadır.

1.3. Kültür Politikalarının Tarihsel Süreç İçindeki Gelişimi

Sosyal bilimler arasında yer alan tarihin görevi, toplumlara nereden gelip nereye gittikleri hususunda bir bilinç oluşturmaktır. Bu yüzdendir ki kültür politikalarının oluşmasında ve toplumun kalkınmasında tarih araştırmaları son derece önemli bir yere sahiptir. Kalkınma ise maddi kaynaklar başta olmak üzere gerek bilgi gerekse teknolojik anlamdaki değerlerin kendi içinde bir dinamizm sağlayarak toplum fertlerinin huzur ve refaha kavuşması olarak tarif edilebilir.³⁴

İşte kültürel kalkınma da UNESCO'nun 60'lı yıllar sonrasındaki organizasyonlarıyla daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle devlet politikası halinde yürütülmesi anlamında UNESCO'ya üye pek çok devlet kültür ile ilgili bakanlıklar kurarak süreç içinde aktif rol almıştır. Bu anlamda ilk önemli adım 1970'te Venedik'te atılmıştır.³⁵

Öncesinde UNESCO, ilk olarak 1967'de Monaco'da bir yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirmiştir. Bu yuvarlak masa toplantısının devamı ise Budapeşte'de gerçekleştirilmiş ve 1968 yılında UNESCO'nun genel konferansında kültür politikalarının çalışma programına alınmasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından 1969'ta Paris'te ve Dakar'da toplantılar düzenlendi ve bu toplantıların ardından *Kültür Politikaları* adlı çalışma yayınlanmıştır. Ardından 24 Ağustos - 2 Eylül 1970 tarihleri arasında Venedik'te 88 hükûmetin katılımıyla kültür politikaları konferansı düzenlenmiştir.³⁶

Venedik toplantısı, kültür alanında ciddi bir bilinçlenme döneminin ilk adımı olmuştur. Kültür kavramının sosyo-antropolojik açıdan tanımlanmasının ardından bu toplantıda kültürün; yaşamsal üretim biçimlerini, değerler sistemi çerçevesinde düşünceleri ve inançları kapsadığının önemi vurgulanmıştır. Bunun yanında, Venedik toplantısında hükûmetler kültürün, toplumların hayatında değeri gittikçe artan bir kavram olduğu konusunda daha da bilinçlenmiştir. Kültür hakkı bir anlamda insan hakkı olarak

³³ Metin And, Ergun Şenlik ve Erkan Canak, *Kültürel Etkinlikler ve Büyük Kuruluşlar*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981), 143.

³⁴ Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız, "Tarih ve Kültür", içinde *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990), 60.

³⁵ UNESCO-Mimarlar Odası, *Kültürel Gelişimin Dünya Onyılı ve Türkiye*, 23.

³⁶ Topuz, *Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları*, 10.

kabul edilmiş ve kamu erkinin de bu hakkın kullanılması için uygun koşulları sağlamakla sorumlu olduğu vurgulanmıştır.³⁷

UNESCO'nun kültür politikasına yönelik çalışmaları 19-28 Haziran 1972'te toplanan Helsinki Avrupa Kültür Politikaları konferansı ile devam etmiştir. Bu konferansta sanatçının yaratisına, kültürel yaşama halkın katkısının giderek daha da artmasının önemi vurgulanarak kitle iletişim araçlarının daha etkili kullanılarak çevrenin korunmasına yönelik önem dile getirilmiştir.³⁸

Yine bu toplantıda kültür politikalarının gelişimi açısından, kültürel iş birliğinin Avrupa'da güvenliğin ve barışın tesis edilmesinde önemli bir araç olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Helsinki'de alınan kararlar doğrultusunda devletin, kültürel hakların korunmasında ve kullanılmasında hiçbir ayırım gözetmeden ulusal ve evrensel kültürel haklara ulaşılmasındaki rolü ön plana çıkarılmıştır.³⁹

UNESCO, 70'lerin başından itibaren kültür politikalarına yönelik girişimlerini, bölgesel toplantılar şeklinde yürütme başlamıştır. Asya, Afrika ve Arap ülkelerinde bu toplantılar yayılarak devam ettirilmiştir. 1973 yılında Yogyakarta'da *Asya Kültür Siyasaları* toplantısında kültürün, toplumsal gelişime katkısı vurgulanmış, kültürün korunmasında, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle bir denge kurulması kararı alınmıştır. 27 Ekim – 6 Kasım 1975 tarihleri arasında Afrika ülkesi Akra'da yapılan toplantı sonucu "kültürel kimliğin" önemi vurgulanmış ve toplumların gelişimlerinin kültür siyasaları bağlamında, kültürel çeşitliliğin korunması ve eğitim gibi alanlarda değer kazandırılması amaçlanmıştır.⁴⁰

Ardından 10-20 Ocak 1978 tarihinde Bogota'da ve 2-5 Kasım 1981'de Bağdat'ta bölgesel toplantılar devam etmiştir. Hem Amerikan hem de Arap kültürlerinin çerçevesinde şekillenen bu toplantılarda da kültürün, gerek ulusal gerek bölgesel olarak birlikte yaşamanın, güvenin ve toplumsal barışın tesisinde önemi vurgulanmıştır.⁴¹

UNESCO'nun düzenlediği toplantıların en geniş kapsamlısı ise 26 Temmuz- 6 Ağustos 1982 tarihleri arasında Mexico'da düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Kon-

³⁷ M.Rauf İnan "Kültür Hizmetlerinin Organizasyonu", 120.

³⁸ M.Rauf İnan, "Kültür Hizmetlerinin Organizasyonu", 120-121.

³⁹ Esin Sultan Oğuz, "Kültür Kavramı, Kültür Politikası ve Kütüphaneler", *Yeni Türkiye, Kültür Politikaları Özel Sayısı-II*, 25/110 (2019): 24-25.

⁴⁰ M.Rauf İnan, "Kültür Hizmetlerinin Organizasyonu", 121.

⁴¹ M.Rauf İnan, "Kültür Hizmetlerinin Organizasyonu", 122-123.

feransı olmuştur. Bu konferansa, 126 devlet katılmış ve katılımın büyük bir bölümü de hükûmet temsilcisi düzeyinde olmuştur.⁴²

Toplantıya, Türkiye’den Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı Kemal Gökçe’nin başkanlığında; UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Prof.Dr. Suat Sinaoğlu, Bakanlık Müşaviri Necip İnceler, Bakanlık tarafından seçilen Prof.Dr. Mehmet Gönlübol, Prof.Dr. Ercüment Kuran, Dışişleri Bakanlığı Çok Taraflı Kültürel İlişkiler Dairesi Başkanı Uğurtan Akıncı ve Daimi Temsilciliğinde görevli Özden Sanberk’ten oluşan bir heyet katılmıştır.⁴³

Bu konferansta, 12 Eylül Ara Rejim Hükûmetinin Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı Kemal Gökçe,⁴⁴”Türk Kültür Politikasının Niteliği ve Bugünkü Durumu” başlıklı bir bildiri sunmuş ve bu bildiri, Millî Kültür dergisinin 36.sayısında tam metin olarak yayınlanmıştır.⁴⁵ Bir anlamda müsteşar Kemal Gökçe, bu dönemin kültür politikalarının sivil ayağındaki önemli ismi olmuştur.

Mexico Konferansı’nda alınan 180 kararla beraber devletin kültür politikasındaki önemi daha da vurgulanmıştır. Mexico’da, kültürel alanda devletin etkinliğinin artması noktasında Kültür Bakanlıklarının önemi vurgulanmıştır. Bir anlamda devletin, kültürel varlığın korunmasında ve gelişmesinde (sanatsal sergilerden, festivallere kadar kültürün tüm alanlarında) her türlü siyasi ve ekonomik kararı alması kararlaştırılmıştır. Hatta bu anlamda devlet bütçesinin en az %1’inin de kültüre harcanması da önerilmiştir.⁴⁶

⁴² Topuz, *Dünyada ve Türkiye’de Kültür Politikaları*, 14.

⁴³ UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, *Yönetim Kurulu Raporu (1980/1982)*, Genel Kurul’un XVI. Dönem 1.Toplantısına Sunulmuştur. (Ankara: Başarı Matbaacılık, 1982), 75.

⁴⁴ Kemal Gökçe, 1979 yılında korgeneral rütbesiyle askeriyeden emekli olmuştur. 12 Eylül darbesinin ardından 23 Ocak 1981 tarihinde Kültür Bakanlığı müsteşarlığına atandı. 1 Ocak 1982 tarihinden itibaren yeni yapısıyla kurulan Kültür ve Turizm Bakanlığı müsteşarı olarak görevine devam etti. Gökçe, 21 Aralık 1985 tarihine kadar görevini sürdürmüş ve bu görevinden kendi isteğiyle bu tarihte ayrılmıştır. Görev yaptığı süre içinde kütüphanelerle ve Türk kütüphaneciliğinin sorunlarıyla yakından ilgilenmiş ve bu çalışmalarıyla takdir toplamıştır. Gökçe, müsteşarlıktan ayrıldıktan sonra kurucu başkanı olduğu Türk Kültürüne Hizmet Vakfının genel koordinatörlüğü görevini yürütmüştür. Mustafa Yazıcı, *Atatürk’ün İzinde Millî Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi*, (Ankara: Emel Matbaacılık, 1984), 223.; <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1347/139>. (Erişim Tarihi: 25.10.2023).

⁴⁵ Tam metin için: Kemal Gökçe, ”Türk Kültür Politikasının Niteliği ve Bugünkü Durumu”, *Millî Kültür Dergisi*, 3/36, (1982), 6-12.

⁴⁶ Topuz, *Dünyada ve Türkiye’de Kültür Politikaları*, 15-30-31.

Konu, Bülent Yılmaz'ın ifadesiyle netleştirilecek olursa devletin görevi, kültürel hayat içinde yer alan tüm toplumsal grupların, kültürel etkinliklerini kolaylaştırmak, desteklemek ve teşvik etmek olmalıdır.⁴⁷

UNESCO'nun kültür politikası sahasındaki toplantılarından biri de 30 Mart-2 Nisan 1998 tarihleri arasında Stockholm'de düzenlenen Gelişme İçin Kültür Politikaları Hükümetler arası Konferansı olmuştur. Bu konferansa da 139 ülkeden temsilci katılmıştır. Bu toplantının ardından ortaya konan bildiride İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne atıfta bulunularak kültür politikalarının amacının kültür hakkının kullanılabilmesi ve devletin de bu hak için gerekli ortamı sağlaması üzerinde durulmuştur.⁴⁸

UNESCO'nun toplantılarıyla beraber artık kültür, bir lüks, bir süs olmaktan öte yaşamın bir parçası olarak görülmüştür. Artık ekonomik gelişmenin toplumsal kalkınmada tek boyut olmadığı anlaşılmış ve kültürel gelişme olmadan iktisadi gelişmenin eksik kalacağı anlaşılmıştır. Bir anlamda kültür hakkı, insanın yaşama hakkının da ta kendisi olmuştur. Devlet ise kültürü, belli bir azınlığın ayrıcalığından çıkarıp tüm yurttaşlarına ulaştırmakla görevlidir. Ve nihayetinde devlet, kültürün gelişmesine katkı sağlamalıdır.⁴⁹

Görüleceği üzere kültür, bir politika unsuru olarak 1960'lı yıllardan sonra UNESCO'nun toplantılarıyla büyük bir gelişme kaydetmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen Dünya düzenine bağlı olarak gelişen demokratik süreçler, kültürün artık kalkınmada önemli bir unsur olduğunu göstermiştir. Türkiye'de ise 60'lı yıllar Cumhuriyet tarihimizde siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel olarak farklı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çalışmaya tarihsel bir altyapı oluşturması açısından 1923'ten 1980 yılına uzanan dönemde Türkiye'de uygulanan kültür politikalarının çerçevesini çizmek yararlı olacaktır.

⁴⁷ Yılmaz, *Türkiye'de Kültür Politikası*, 53.

⁴⁸ Hıfzı Topuz, "Stockholm Kültür Politikaları Konferansı'nın Değerlendirilmesi" 2.bs. içinde *Türkiye'de Kültür Politikaları*, ed. Turgay Fişekçi, (İstanbul: Ofset Matbaacılık, 2003), 45.

⁴⁹ M.Rauf İnan, "Kültür Hizmetlerinin Organizasyonu", 123.

İKİNCİ BÖLÜM

1923'TEN 1980'E TÜRKİYE'DE KÜLTÜR POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Tarihsel Bağlam

Modernleşme tarihimize bakıldığında Osmanlı'da ilk sistemli değişim ve dönüşümün adımları 18.yüzyılda III. Selim döneminde başlayan askeri reformlarla başlamıştır. Bu dönemdeki modernleşme hareketleri, 17.yüzyıldan itibaren Batı karşısında hızla gerileyen Osmanlı'nın, Avrupa'ya karşı kendisini koruma refleksi olarak görülebilir. Esasında Avrupa'nın askeri alandaki gelişimi, Osmanlı'da 17.yüzyılın sonlarından itibaren bilinmekteydi. Bu bilinç, daha sonra Batı'dan etkilenecek olan kültürel dönüşüm için de hazırlık olmuştur.⁵⁰

Avrupa, 1760'lardan itibaren bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçerek Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirdi. Dolayısıyla Batı, sanayi uygarlığına geçiş ile birlikte ciddi bir gelişme kaydetti. Osmanlı ise bu sanayi uygarlığına geçiş şansını yakalayamadı. Batı dünyası sanayileşmesiyle beraber sermaye gücünü artırmış ve bunun sonucu olarak da burjuva denilen sermaye sahipleri ortaya çıkmıştır. Bu sermaye birikiminin ardında ise özel mülkiyetin gelişmesi ve Rönesans ile beraber ortaya çıkan özgürlük ve eşitlik düşüncesi yatmaktaydı. Osmanlı ise bir tarım toplumu olarak bu gelişmelere sahip değildi. Zaten bakıldığında da Osmanlı Devleti'nin sosyo ekonomik yapısı ve tarihsel birikimi de Batı'dan farklılık arz etmekteydi.⁵¹

⁵⁰ Halil İnalcık, *Osmanlı ve Modern Türkiye, -Araştırmalar-,* 4.Bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 68.

⁵¹ Erkan- Erkan, *Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar,* 93.

Bir anlamda Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiremeyen Osmanlı Devleti, kendi ürettiğini kendisi tüketen kırsal ekonominin içine hapsolmuş ve Batılı devletlerin ürettiği mallar için adeta dış pazar haline gelmiştir.

Neticede Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısı içinde sanayileşme olgusu yerleşemediğinden girişimci sınıflar yetişememiş, yeterli ihtisaslaşma ve iş bölümü olmayan toplumda çağdaş ve Batılı uygarlık düzeyinde davranış ve tutumlar görmek de imkânsız hale gelmiştir.⁵²

Osmanlı Devleti, 17.yüzyıldan itibaren Avrupalı devletler karşısında kurduğu üstünlüğünü, savaş meydanlarında kaybettiği bir döneme girmiştir. Sembolik tarih olarak 1699 Karlofça Antlaşması, Osmanlı'nın Batı karşısında üstünlüğünü yitirdiği dönemin başlangıcı olmuştur. İşte bu tarihten sonra deyim yerindeyse yeni çareler aranmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti, Avrupalı devletler karşısında başarılı olabilmek için kendini yenileme ihtiyacı hissetti. Bu bağlamda başlayan yenileşme ve dönüşüm de kültürel bir etkileşimin izlerini de taşımaktadır.⁵³

Dolayısıyla Osmanlı Devleti de Batı karşısında düştüğü bu gerilemenin nedenlerini uzun bir süre askeri alanda aramış, daha sonrasında bu gerilemenin ekonomik ve kurumsal nedenlere bağlı olduğunu sonradan anlaşılmış ve bunun sonucunda birtakım reformlara girişilmiştir.⁵⁴

Bu konuda Mümtaz Turhan da Osmanlı'daki değişim ve dönüşümü kültürel unsurlar açısından değerlendirdiğinde, bunu, büyük mağlubiyetleri yaşayan nesil olarak nitelendirdiği Lale Devri'yle temellendirir. Ancak Batılılaşmadan (yani ilk köklü ve mecburi değişimler) bahsediliyorsa bunu II.Mahmud'la başlatır. III. Selim dönemini ise serbest değişimler ile mecburi değişimler arasındaki dönem olarak kabul eder. Bir anlamda 200 yıllık Batılılaşma hareketinin ana hatları Turhan tarafından *kültür değişimleri* başlığıyla ele alınmış ve bu değişim hareketlerini Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar bir çerçevede değerlendirmiştir.⁵⁵

⁵² Ahmet Yücekök, *100 Soruda Türk Devrim Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1984), 6-7.

⁵³ Fahri Atasoy, "Küreselleşen Dünyada 'Milli Kültür Politikası' Nasıl Olmalıdır? *Yeni Türkiye, Kültür Politikaları Özel Sayısı-I*,25/109(2019):133.

⁵⁴ Tahsin Saraç, "Ulusal Demokratik Kültürümüz ve Batı", *Türkiye Yazıları Özel Sayı*, 13, (1978):82.

⁵⁵ Turhan, *Kültür Değişimleri*, 192.

Bu gelişmeler bir yandan Osmanlı'nın yüzünü Batı'ya çevirirken bir yandan da devletin içine düştüğü durumdan kurtarma çabaları olarak görülür. Dolayısıyla bu değişim ve dönüşüm süreçleri Osmanlı'nın çöküşünü de hızlandırmıştır. Bu yüzdendir ki tarihimizde "ıslahat" hareketleri olarak nitelendirilen bu uygulamalar yüzeysel temelde kalmıştır.

Özetle, Osmanlı'da farklı bir kültürel değişim ve dönüşüm gerçekleşmiş olsa da, Cumhuriyet modernleşmesine gelinceye kadar, III. Selim ile başlayan ve Meşrutiyet dönemlerine kadar devam eden modernleşme hareketleri, bir anlamda günümüze kadar kültürel etkileri olan süreçler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bir anlamda Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Atatürk ile beraber *ıslahat* hareketinden artık *inkılâp* hareketine geçilmiştir.⁵⁶

Her ne kadar Cumhuriyet modernleşmesi, Osmanlı'nın son yüzyıllarından itibaren başlayan yenileşme hareketlerinin devamı olarak görülse de Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a göre nitelikleri yönünden Osmanlı'daki yenilik hareketlerinden kıyaslanmayacak bir ayrılık taşır. Bir anlamda Cumhuriyet düşüncesi, teokratik ve hanedan hâkimiyetinden uzak, millî iradeye bağlı laik devletçilik anlayışı ile skolastik düşüncenin baskısından uzak, akılcılığı ve hür düşüncüyü egemen kılmak isteyen bir sistemin yansıması olmuştur. Yine tek tek ele alındığında Atatürk inkılâpları, bütünsel açıdan ele alındığında Türk inkılâbının felsefesinde Batılılaşma düşüncesi de olmakla beraber, bu Batılılaşma düşüncesi, Batı taklidinden uzak ama Batı'nın da kalkınmasında etkili olan temel unsurları bir aşî gibi kullanıp millî değerlerimizle kaynaştırarak toplumun yüksek bir kültür seviyesine ulaşma amacı taşıyan köklü bir değişimin adı olmuştur.⁵⁷

Modern Türkiye araştırmalarıyla tanınan Bernard Lewis de pek çok reformcunun aksine Atatürk'ün yüzeysel bir modernleşme anlayışında olmadığını, köklü bir değişimin toplumsal ve kültürel bir değişimde olduğunu farkında olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Kemalist devrimin Türk toplumunun en karanlık döneminde bir umut olmuş, bağımsızlık ve özgürlük yolunda sağlam bir yapı meydana getirmiştir.⁵⁸

⁵⁶ Bayram Kodaman, "Atatürk'ün Eğitim Politikası" *Millî Kültür Dergisi*, 35, (1982), 8.

⁵⁷ Zeynep Korkmaz, "Cumhuriyet Devrinde Yazı ve Dil İnkılâbı", *Millî Kültür Dergisi*, 3/6, (Kasım 1981), 2.

⁵⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 4.Bs. çev. Boğaç Babür Tuna, (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2018), 392.

Derlenecek olursa Osmanlı'da başlayan bu reform hareketlerinin tarihsel seyri, Atatürk'ün liderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile bugünkü modern devletin ortaya çıkışıyla sonuçlanmıştır demek yanlış olmayacaktır.

2.2. Atatürk Dönemi Kültür Politikaları

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından ardından, Saltanatın kaldırılması ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beraber Türk tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Millî Mücadele'nin kazanılmasının ardından Atatürk'ün "Asıl iş şimdi başlıyor" diyerek, bir anlamda esas aşama olan "çağdaşlaşma"nın gerekliliğini ortaya koyması⁵⁹ da bir kültür politikasının oluşumunun da ilk adımları olmuştur.

Atatürk, Türk milletinin çağdaş medeniyette yer alması için, gerçekleştirdiği inkılâp hareketlerini bir amaçtan ziyade, Türk milletinin yaşaması için bir araç olarak görmüştür. Kendisi de bu araçları safhalara ayırarak bir mantık içinde yürütmüştür. Cumhuriyet, Türkiye'nin devlet ve toplum hayatına yeni değerler katmıştır. Bu devletin temelleri ise her şeyden önce cumhuriyetçi, laik, halkçı ve milliyetçi prensiplere dayanmıştır.⁶⁰

Bu ilkeler ışığında Cumhuriyet, düşüncesi ve sosyolojisiyle beraber yeni bir kültür politikasını da gerek devlet gerekse toplum hayatında belirlemeye başlamıştır. Atatürk'ün kültür politikasının çerçevesini çizen isimlerden olan Sevim Kantarcıoğlu ise, Atatürk'ün kültür politikasında gerçekleştirmek istediği amacı şöyle dile getirmektedir:

*millî değerlere bağlı kalarak batılılaşma ilkesinin, önce Batı'nın kültür felsefesi ve bilimsel zihniyetine öğrenme, üretici anlamda Batı teknolojisine sahip olma ve böylece kültürümüzün maddi unsurlarını en ileri medeniyet seviyesine çıkarmak olduğu anlaşılmalı, fakat bu maddi değişmelerle asırlar boyu sosyal kişiliğimize özelliğini veren manevi değerler arasındaki etkileşim sonunda kurulması gereken denge de unutulmamalıdır.*⁶¹

⁵⁹ Nezahat Demirhan, *Cumhuriyetin Onuncu Yılı'nın Türk İnkılap Tarihinde Yeri ve Önemi*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999), 15-16.

⁶⁰ A. Vehbi Ecer, "Atatürk'ün Kültür Politikasında Akılcı Yön", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ayrı Basım Sayı:2), (1985):143-144.

⁶¹ Sevim Kantarcıoğlu, "Çağdaş Kültür ve Medeniyet Kavramları Işığında Atatürk'ün Kültür Anlayışı" *Millî Kültür Dergisi*, Sayı: 40, (1983), 8.

Bu sözlerden hareketle Atatürk'ün amacı, evrensel düzeyde bir millî kültür yaratmak olarak belirtilebilir. Esas olarak Atatürk, ''kültür'' ve ''millet'' kavramlarını eşdeğer olarak görmüş ve bir toplumun ruh birliğini, en az siyasi birliği kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Sevim Kantarcıoğlu, Atatürk'ün kültür anlayışında millet kavramını, birlikte yaşanmış bir tarihten kaynaklanan ortak duygu, düşünce, dil ve gelenekten gelen bir tarih duygusuna sahip olan ve geçmişten gelen bütün değerleri gelecekte de muhafaza eden kararlı bir siyasi birlik olarak tanımlamıştır.⁶²

Bu anlamda 3 Mayıs 1920'de kurulan ilk hükûmette yer alan Maarif Vekâletinde yani Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türk Asar-ı Atıkası müdürlüğü oluşturulması kayda değerdir. Bu birim daha sonrasında Hars (kültür) müdürlüğü adını almıştır. Besim Atalay'ın bu birime atanmasının ardından eski eserlerin korunması ve halk kültürü çalışmalarının yapılmasıyla kurum, ilk kültürel çalışmaları başlatmıştır. 1923 yılında ise daire haline getirilerek bünyesinde bulunan eski eserler, kütüphanecilik ve güzel sanatlar alanında hizmetler bu dairede toplanmıştır.⁶³

İşte bu tarihsel süreçte kültür konusu da Atatürk'ün ve dolayısıyla Cumhuriyet'in, ilk yıllarından itibaren önemli bir politikasını oluşturmuştur. Atatürk'ün 1936 yılında söylediği ''Türkiye Cumhuriyeti'nin Temeli Kültürdür'' sözü, Cumhuriyet Türkiye'sinin inşa sürecinin temel direğinin kültür olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Ve bir anlamda millî kültüre dayalı yeni bir devletin yükselip gelişeceği kültür özelinde ortaya konulmuştur.⁶⁴

Bilindiği üzere Atatürk, kültür konusunda yeni Türk devletinin esas gayesini, muasır medeniyetler üzerine çıkmak olarak belirlemiştir. Atatürk'ün, 1930'lu yıllardan itibaren devlet ile halk bütünleşmesini sağlamak istemesi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikasının da amacını ortaya koymuştur. Özellikle 1923 sonrası inkılâp hareketlerinin halka iyi anlatılamadığı ya da ulaşamadığı Atatürk tarafından fark edilmiştir. Bu açıdan inkılâpların halka daha iyi ulaşması için, dil, tarih, köycülük çalışma-

⁶² Sevim Kantarcıoğlu, ''Çağdaş Kültür ve Medeniyet Kavramları Işığında'', 6.

⁶³ Nail Tan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 80.Yılında Cumhuriyet Dönemi Kültür Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını(Bir Kültür Politikası Oluşumu)*, (Ankara: BRC Basım, 2003), 13.

⁶⁴ Cunbur, *Atatürk ve Millî Kültür*, 13-14.

ları ve Halkevleri ile yürütülen çalışmalar, Atatürk döneminin kültür politikası açısından en önemli gelişmeler olmuştur.⁶⁵

İşte bu kültürel atılımlardan biri Türk Tarih Kurumu olmuştur. Temeli 1930 yılında, Atatürk'ün direktifiyle Türk Ocağı Merkez Heyeti'ne bağlı, Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Encümeni'ne dayanan kurum, 15 Nisan 1931'den itibaren Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve daha sonrada Türk Tarih Kurumu adını almıştır. Kurum, ilk olarak liselerde okutulmak üzere tarih kitapları hazırlamıştır. Bu kitaplardan en önemlisi de 605 sayfalık Türk Tarihinin Ana Hatları kitabıdır. Bu kitaplarla yeni kuşaklara Türk tarihinin kaynakları anlatılıyordu. Atatürk, ulusal duyguları yeni tarih anlayışıyla topluma aşılama istemiştir.⁶⁶

12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti olarak kurulan Türk Dil Kurumu da önemli kültür kurumlarından biri olmuştur. Atatürk bir anlamda dilin de ulusal ve halka dönük olması gerektiğinin farkına varmıştır. Kurumun en önemli amacı, Türk dilinin özleşmesini sağlamak, bilim, teknik ve sanat alanlarında kavramları karşılayarak devrimci ve bilimsel bir metotlarla çalışmak olarak belirlenmiştir. Türk Dil Kurumu da kurulmasının hemen ardından çalışmalara başlamış ve halk ağzında yaşayan sözcüklerin derlenmesi yoluna gidilmiştir. On bir ciltlik Derleme Sözlüğü ve sekiz ciltlik Tarama Sözlüğü böyle ortaya çıkmıştır. Bir anlamda yapılan bu ilk çalışmalarla, dilimizin gerek Doğu'dan gerekse Batı'dan giren sözcüklerden arındırılması hedeflenmiştir.⁶⁷

Atatürk'ün kültür politikasında dil ve tarih çalışmalarına verdiği önemi, 1934 yılında Meclis kürsüsünden yaptığı şu tarihi konuşmasında görebiliriz: "Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üzerine kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaları göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz."⁶⁸

Yine Atatürk bu konuşmasında güzel sanatlar ve müzik politikasına değinirken "Kültür İşleri Bakanlığının buna değerince özen vermesini, kamunun da bunda ona

⁶⁵ Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010), 27-28.

⁶⁶ Cevdet Perin, *Atatürk Kültür Devrimi*, 2.bs.(İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 1981), 70.

⁶⁷ Adnan Binyazar, "Atatürk'ün Açtığı Kültür Kurumları", *Gösteri Sanat- Edebiyat*, 1/6(1981), 11.

⁶⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, (İstanbul: Maarif Matbaası, 1945), 363.

yardımcısı olmasını dilerim’’⁶⁹ diyerek ’’Kültür İşleri Bakanlığı’’ kavramını kullanması kayda değerdir. Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllara bakıldığında 1935 ile 1941 arasında Maarif Vekâleti, Kültür Bakanlığı olarak adlandırılmıştır.⁷⁰

Yukarıda da ifade edildiği üzere Maarif Vekâleti’nin, Kültür Bakanlığı olarak adlandırılması, bir anlamda kültür ve eğitim işlerinin ortak bir zeminde buluşturulması açısından önemlidir.

Atatürk döneminde açılan en önemli kültür kurumlarından biri de Halkevleri olmuştur. Halkevleri, 19 Şubat 1932 tarihinde açılmıştır. Bu kültür kurumları 9 dalda halka eğitim vermekteydi. Bunlar; dil, edebiyat ve tarih, güzel sanatlar, tiyatro, spor, sosyal yardım, halk dersaneleri ve kurslar, kitaplık ve yayın, köycülük, müzeler ve sergiler başlığı altında toplanabilir.⁷¹ Halkevleri, toplumun kültürel gelişiminde önemli bir okul olup, özellikle köy gibi yerleşim birimlerinde Halkodaları olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Halkevlerinin sayısı kapatıldıkları tarih olan 1951’e kadar 477’yi Halkodalarının sayısı ise 4.332’yi bulmuştur.⁷²

Bir anlamda Atatürk, toplumun sanat ve kültür hayatında önemli bir gelişme kaydetmek istemiştir. Yapılan kültürel faaliyetler ve açılan kültür kurumlarıyla deyim yerindeyse Cumhuriyet vatandaşının yaratılmak istenmesi önemli bir kültür politikası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kültür politikasının çerçevesinde, Türk toplumunu çağdaş medeniyet ışığında, eski sistemin kültürel yapısından arındırılarak yeni toplum, ümmet anlayışından millet olma bilincine doğru yönlendirilmiştir. Bu süreçte, eğitim millî ve laik bir yapıya kavuşturularak 3 Mart 1924’te Tevhid-i Tedrisat Kanun’u çıkarılmıştır. Yine 1 Kasım 1928’de Latin Harflerinin kabul edilmesiyle önemli bir kültürel değişim kendini göstermiştir.⁷³

Esas itibarıyla Atatürk’ün kültür politikasında laiklik ilkesi önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda Atatürk’ün kültür anlayışına antropolojik bir yaklaşım sergileyen Prof.Dr. Nermin Erdentuğ, Atatürk’ün kültürel değişme konusunda, Batı kültürünün

⁶⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I, 363.

⁷⁰ Bahir Söğüt, 1920’den 1981’e Millî Eğitim Bakanlığı, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1982), 9.

⁷¹ Perin, Atatürk Kültür Devrimi, 89.

⁷² Turan, Kültür Tarihi, 35.

⁷³ Bayram Kodaman, ’’Atatürk’ün Eğitim Politikası’’, 7-9.

özellikle İslam dinine dayalı toplumlarda, yeni kültür unsurlarıyla mevcut kültürün uzlaşmasını sağlayacak temel unsurun ”laiklik” prensibi olduğunu belirlediğini ifade etmiş ve bir anlamda Osmanlı’da başlayan değişim hareketinin istenilen yönde ilerleyememesinin nedenini de yeni kültür unsurlarının toplumda tutunamamış olmasına bağlamıştır. Erdentuğ, bu kültürel uyumsuzluğu ve kültür çatışmasını ortadan kaldırılmasını Atatürk’ün, ”Türk toplumunun üzerindeki dini baskının olumsuz etkilerini kaldırmak yoluyla Türkiye’de radikal bir batılılaşma ve modernleşme sağlanabilir.” sözüyle dile getirmiş ve bu modernleşme çabalarında laiklik prensibinin olmazsa olmaz olduğunu vurgulamıştır.⁷⁴

Cumhuriyet Türkiye’sinin yeni toplumsal ve kültürel yapısı, milli bir devlet özetinde, dil ve tarih ülküsünde birleştirilerek kendine özgü bir ulus anlayışıyla, ulusal, çağdaş ve laik bir temelde inşa edilmiştir. Mustafa Talas, Atatürk dönemi içinde gerçekleşen bu gibi yenilik hareketlerinin Cumhuriyet Türkiye’sinde uygulamaya geçirilen ve reformlar anlamında daha iyi uygulama alanı bulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Atatürk sonrası dönemde ise ülke yöneticileri onun kadar karizmatik olamadıkları için pek çok reformun hayata geçirilmesinde Atatürk kadar başarılı olamadıkları da görülmüştür.⁷⁵ Atatürk’ün ölümünden sonra bu süreç İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olmasıyla devam etmiştir. Dolayısıyla tarihimizde 1923-1950 arası iktidarda Cumhuriyet Halk Partisi bulunmuştur. Ve bir anlamıyla yeni inkılâp hareketleri, CHP eliyle tek parti olarak politikalar halinde yürütülmüştür.

2.3. İnönü Dönemi Kültür Politikaları

Atatürk’ün vefatının ardından 11 Kasım 1938 günü Meclis’te yapılan seçim sonucu İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı seçildi.⁷⁶ İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçildiği dönem her yönüyle Dünya ve Türkiye tarihi açısından önemli gelişmelere gebe olan bir dönemdir. Yaşanan İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri ile birlikte toplumsal, ekonomik ve

⁷⁴ Nermin Erdentuğ, *Türkiye’de Çağdaşlaşma Eğitim ve Kültür Münasebetleri*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 53-54.

⁷⁵ Mustafa Talas, ”Atatürk Sonrası Dönemde Türkiye’de Kültür Politikalarının Sosyolojik Analizi”, *Yeni Türkiye Kültür Politikaları Özel Sayısı-II*, 25/110, 166.

⁷⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt:1, 14.Bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), 24.

siyasi gelişmeler gerek iç politikada gerekse dış politikada önemli tarihsel süreçleri de beraberinde getirmiştir.⁷⁷

Kültürel gelişmeler ışığında bakıldığında bu dönemde atılan en önemli adım Köy Enstitülerinin kurulması olmuştur. Köy Enstitüleri, 17 Nisan 1940 tarihinde dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından verilen bir kanunla kurulmuştur. Kanun görüşmeleri sırasında Yücel, İsmet İnönü'nün CHP'nin beşinci kurultayında söylediği sözüne atıfta bulunarak, "köyde yaşayan halkın gerek eğitimini gerekse de geçimini daha yüksek dereceye çıkarma" düşüncesinin yansıması olarak köy enstitülerinin kurulması için hazırlıklara başlanıldığını ifade etmiştir.⁷⁸

Bir başka deyişle köy enstitüleriyle beraber, kırsalda yaşayan halkın kalkınması ve bilinçli bir toplum olması hedeflenmiş, ulusal hedeflerin dayanağı olarak kır toplumunda belli bir düzeyde bilgi ve beceri sağlanmak istenmiştir.⁷⁹

İnönü döneminde, İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşullarına rağmen, 1939 yılında Hasan Ali Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı döneminde Birinci Neşriyat Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede, (yayıncılar, yazarlar, kitapçılar, milletvekilleri) Türk yayıncılık hayatına dair sorunlar tartışılmış ve alınan kararlar da bir ölçüde uygulamaya geçirilmiştir.⁸⁰

Yine İnönü döneminde yaşanan en önemli kültürel gelişme, Batı klasiklerinin Türkçeye çevrilmesi olmuştur. Özellikle bu dönemde Hasan Ali Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı döneminde Tercüme Bürosu kurularak pek çok eser Türkçeye çevrilmiştir. Bu çalışmalarla beraber dönemin kültür politikasında hümanist bir çerçeve çizilmeye başlanmıştır. Bu yapılan tercüme faaliyetleri toplum için ufuk açıcı görünse de bu hümanist kültür politikası, Batılı tecrübesiyle Avrupalılaştırma politikası olarak görülmüştür. Bu

⁷⁷ İsmet İnönü, 26 Aralık 1938 tarihinde CHP Olağanüstü Kongresinde Milli Şef unvanı almıştır. Bu dönemde meydana gelen İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri, yaşanan ekonomik sorunlar ve çok partili hayata geçiş süreci İnönü döneminde yaşanan önemli siyasi gelişmelerdir. Ayrıntılı bilgi için: Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, 14.bs. (İstanbul: C:1, Remzi Kitabevi, 2011); Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, 4.Bs.(Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001), 213-230.

⁷⁸ Hasan-Âli Yücel'in *T.B.M.M. Konuşmaları ve İlgili Görüşmeler 1. Cilt 1939 – 1943*, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 87, 1999), der. Canan Yücel Eronat, 112.

⁷⁹ Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat" içinde, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yay. Yön: Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990), 406.

⁸⁰ Remzi İnanç, "Yayınevleri ve Kitabevleri Açısından Uygulanan Kültür Politikasının Eleştirisi", *Türkiye Yazıları Özel Sayı*, 13(1978):70.

hümanistleştirme politikası, Ali Ata Yiğit tarafından Atatürk döneminde başlatılan milli kültür hareketini zayıflatma olarak değerlendirilmiştir.⁸¹

Bu dönemin diğer kültürel gelişmelerine bakıldığında, 1939 yılında açılan Devlet Resim ve Heykel Sergisi ile ressamlar ödüllendirilmiştir. İnönü döneminde Ankara Konservatuarı yeni yapısına kavuşturulmuş, Tatbikat Sahnesi kurulmuş, müzik ve tiyatro alanında gelişmeler kendini göstererek bugünkü Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi gibi kurumlarının da temelleri atılmıştır. Yine bu dönemde sanatsal yapıların desteklenmesi için İnönü Armağanları yasası çıkarılmış, Türkiye 1945 yılında UNESCO'nun kurucu üye ülkeleri arasında yer almıştır. Hasan Ali Yücel yaşanan bu kültürel gelişmeleri, bir Rönesans devri olarak tanımlamış ve milliyetçiliğin yeni bir hümanist anlayış ile birleştirildiğini ifade etmiştir.⁸² Ayrıca 1946 yılında Milli Kütüphanenin temelleri atılmış ve kütüphane bir yıl sonra kurumsal olarak faaliyetlerine başlamıştır.⁸³

Daha net bir ifade ile İnönü dönemi kültür politikası, ulusal bilinci ve kültürü sağlamlaştırmak adına laik, hümanist ve pozitivist bir politika ile evrensel değerler ışığında bir yol izlemiştir. İnönü dönemi, Türkiye'nin her yönden siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği pek çok sosyal, ekonomik ve siyasi sonucu olmuştur. Bunlardan biri de Türkiye'de çok partili hayat sürecinin başlaması olmuştur. CHP içinde başlayan çatlak sesler, devamında bir muhalefet hareketine dönüşmüş ve ardından CHP'den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuştur. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır bunalım, bir anlamda İnönü hükûmetine fatura edilmiş, diğer yandan toplumun belli katmanlarında (köylüler, tüccarlar) ortaya çıkan sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluk, diğer yandan 1930'lardan itibaren uygulanan zoraki sekülerleşme hareketleri, toplumda CHP'ye karşı da bir tavır oluşturmuştur.⁸⁴ Buna bağlı olarak da 14 Mayıs 1950 seçimleri, Türk demokrasi hayatında önemli bir dönüm noktası olmuş ve 27 yıllık CHP iktidarı, yerini DP'ye bırakmıştır.

⁸¹ Ali Ata Yiğit, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992), 47-48.

⁸² Turan, *Kültür Tarihi*, 36.

⁸³ Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", 467.

⁸⁴ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 423.

2.4. Menderes ve Demokrat Parti Dönemi Kültür Politikaları

1950 seçimlerinin ardından DP, yeni kadrolarıyla yönetime gelmiş bu iktidar değişikliğinin ardından, 27 yıllık CHP iktidarıyla şekillenen devlet güçleri ki özellikle bürokratik yapı ve ordu DP kadrolarına karşı yabancı bir görüntü sergiliyordu. Yeni kurulan DP Hükûmeti, 29 Mayıs 1950’de programını mecliste sunmuştur. Programda, CHP iktidarının son yıllardaki icraatlarının eleştirisi yapılmış ve bu çıkışıyla DP iktidarı, devlet yönetiminde yeni bir zihniyet değişiminin de ilk adımlarını atmıştır.⁸⁵ Esasından bu gibi siyasi eleştiri ve çıkışları, bu tarihten itibaren DP ve CHP arasında sert bir iktidar-muhalefet çatışmasının da ilk adımları olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Özellikle DP, iktidar olduğu dönemlerde ekonomi temelli bir siyaset yürütmüş, özellikle devletçi ekonomiden sıyrılarak liberal bir politika izlemeye başlamıştır.⁸⁶ Bunun yanında DP, iktidara geldikten sonra geçmiş dönemin uygulamalarına karşı sistematik bir atağa geçmiştir. 16 Haziran 1950’de Arapça Ezan Yasağı kaldırılmış⁸⁷ ve bu gelişme ileride gelebilecek farklı uygulamaların da habercisi olmuştur.

Erol Güngör’ün de deyimiyle, her iktidar kendinden önceki iktidarın politikasına bir alternatif getirmeye çalışır. Bu anlamda DP’de, CHP döneminde devlet eliyle yürütülen hümanizma politikasını sınırlandırarak Batı klasiklerinin yayını azaltmaya kadar gitmiştir. Güngör, DP’nin on yıllık dönemini bir karmaşa olarak nitelendirmiş, DP’nin bir önceki dönemin yanlışlarını her ne kadar düzeltmeye çalışsa da DP iktidarının sistemli bir kültür politikası geliştiremediğini ifade etmiştir.⁸⁸

Yine Menderes döneminde, Atatürk Döneminin kültür kurumları olan Halkevleri ve Halkodalarının 1951 yılında kapatılması da tartışılan önemli kültürel ve siyasi konulardan biri olmuştur. DP döneminde, halkevleri 1951 tarihinde çıkarılan 5830 sayılı yasayla, 1954’te çıkarılan 6234 sayılı yasayla da Köy Enstitüleri kapatılarak klasik köy okullarına çevrilmiştir. DP döneminde, Atatürk devrimleri, Şevket Gedikoğlu’nun deyimiyle halkın tuttuğu ve tutmadığı devrimler olarak ikiye ayrılmıştır. DP döneminde NATO ve Amerika ile başlayan askeri dirsek teması kendini eğitim ve kültürel alanda

⁸⁵ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve ideolojisi*, (İstanbul: Yordam Kitap, 2.Bs 2017), 85-86.

⁸⁶ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 4.bs. çev. Yasemin Saner, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 260-262.

⁸⁷ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve ideolojisi*, 90.

⁸⁸ Erol Güngör, ”Cumhuriyet Devrinde Türkiye’nin Kültür Politikası”, *Türk Millî Eğitiminin Dünü Bugünü ve Geleceği I* (Ankara: Bımaş Matbaacılık, 1979), 12.

da göstermiştir. 1951 yılından itibaren Türkiye'ye gelmeye başlayan köy eğitimi uzmanı Prof.Kate Wafford, psikolog W.Kvaraceus ve Halk eğitim uzmanı Prog. Dickerman gibi yabancı uzmanlar, ödeneği Ford ve Rackefeller gibi vakıflarca desteklenerek Türkiye'yi gezmiş ve eğitim kurumlarını inceleyerek raporlar sunmuşlardır. Ayrıca yabancı ülkelerle eğitim ve kültür devam ettirmek adına Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Dış Mü-nasebetler Şube Müdürlüğü kurulmuştur.⁸⁹

Esas itibarıyla Menderes döneminde, Cumhuriyet devrimlerine karşı olumsuz bir tavır takınılmıştır. DP içinde Fuat Köprülü ve bazı DP'lilerin Anayasa'nın dili üzerinde bir tartışma başlatarak Anayasa'yı 1952 yılında "Teşkilatı Esasiye Kanunu" olarak değiştirmeye çalışmaları bir başka kültürel ve siyasi ataktır. Metinde *umur*, *zevabit*, *em-val* gibi eski kökenli kelimelerin kullanılması bir anlamda dil devrimine karşı bir tutu-mun da örneğini oluşturmaktadır. Bunun yanında laiklik uygulamaları konusunda da aynı karşı tavır gelişmiş ve köy okullarına din dersinin de konulması da yine aynı min-valde değerlendirilebilir.⁹⁰

DP yönetimi, din eğitime önem vereceğini, 1950 seçimleri öncesinde halka vaat olarak dile getirmiştir. İlk olarak 1951 yılında ortaokul ve lise düzeyinde İmam Hatip okulları açılmaya başlanmış ve 1956-1957 yılında ise ortaokullara isteğe bağlı din dersi yine bu dönemde müfredata girmiştir.⁹¹

1954 yılında yayınlanan *İş Aylık Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuasında*, DP'nin kültür politikasına yönelik getirilen eleştiri ise dikkate değerdir. Bu mecmua üzerinden DP'ye oy verenlerin, kültür politikasında dil alanında bir düzenleme umdukları ifade edilmiştir. Ortaya çıkan durum değerlendirilirken bazı kelimeler üzerinden DP'ye eleştiri getirilmiştir. Bu mecmuada, *kurmay* kelimesinin Türkçede olmadığı, *özet* kelimesinin yerine ise *öz* ya da *hülasa* kelimelerini kullanılması yönünde bir dil politikası izlenilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu konuda bu mecmua üzerinden DP'li Prof.Dr. Fuat Köprülü'ye de dil politikaları bağlamında bir çağrıda da bulunulmuştur.⁹²

DP dönemindeki politikaları değerlendiren Necmettin Hacıeminoğlu da 1950 sonrası demokratik seçimle değişen dönemde sosyal ve iktisadi alanlarda kayda değer

⁸⁹ Şevket Gedikoğlu, *Kemalist Eğitim İlkeleri, Uygulamalar* (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978), 122-123,-126-127.

⁹⁰ Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve ideolojisi*, 120-121.

⁹¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2011*, (Ankara: Pegem Akademi, 2011), 352.

⁹² *İş Aylık Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası*, Sayı:150,C.XX, (1954), 229-230.

gelişmeler yaşansa da özellikle millî eğitim ve millî kültür alanında düşüşlerin yaşandığını tespit etmiştir. Hacıeminoğlu, özellikle Hasan Ali Yücel döneminde yaşanan politikaları eleştirerek, bu hataların üstüne on yıllık DP döneminde de mazi düşmanlığı, millî kültür aleyhtarlığı gibi konuların eklenerek üstüne ciddiyetsiz bir eğitim politikasının uygulandığını ifade etmiştir. Her ne kadar bu dönemde Millî Eğitimin başına milliyetçi kimseler getirilmiş olsa da maarifin millet hayatındaki önemini kavrayamayan yöneticiler oldukları için Hacıeminoğlu'na göre, DP döneminde de istenen kalite yakalanamamıştır.⁹³

Menderes döneminde kültür politikalarına yönelik uygulamalardan biri de Batılı ülkelerle imzalanan kültür anlaşmaları olmuştur. Özellikle Batı kültürü ile etkileşimin artması amacıyla İtalya, Fransa, Belçika gibi ülkelerle kültür anlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca bu dönemde Adana, Balıkesir, Samsun gibi şehirlerde kültür merkezleri kurulmuştur. Alman sanatçılar Günther Eich, H.M. Enzenberger Türkiye'ye davet edilerek bu alanda kültürel ve sanatsal konferanslar düzenlemiştir.⁹⁴

DP'nin kültür politikasına yönelik adımları da liberalleşme ve dışa dünyaya açılma politikasıyla ile doğru orantılı olmuştur. Bu gelişmeler ışığında, İstanbul ve Ankara dışında açılan üniversitelerde Amerika destekli projeler kendini göstermiştir. Gerek maddi gerekse kadro anlamında Amerika'nın desteği sağlanmıştır. Buna bağlı olarak, 1955'te Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi, İzmir'de Ege Üniversitesi, 1957 yılında Erzurum'da Atatürk Üniversitesi açılmıştır. Ayrıca yönetim kadrosu Amerikalılardan oluşan ODTÜ'nün, 1956'da Ankara'da açılması dışa açılma politikasının yansımalarının örneği olmuştur.⁹⁵

DP döneminde yaşanan bu gelişmeler ele alındığında, laiklik karşıtı kültür politikaları ile 1950'lerin ortalarından itibaren kötüye giden ekonominin muhalefetteki CHP tarafından eleştirilmesi, DP'nin genelde aydın-bürokrat seçkinci sınıfa, özelde ise CHP'ye dönük baskıcı bir siyaset benimsemesi, orduda bir hareketlenmeye neden olmuştur.

⁹³ Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçi Eğitim Sistemi*, 3.Bs. (Ankara: Töre-Devlet Yayınevi, 1975), 27.

⁹⁴ Salih Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2015), 164.

⁹⁵ Mustafa Talas, "Atatürk Sonrası Dönemde Türkiye'de Kültür Politikalarının Sosyolojik Analizi", 171.

Ve bu hareketlenme, 27 Mayıs 1960'ta bir darbeye dönüşerek 10 yıllık DP dönemini demokratik olmayan yollarla sona erdirmeye kadar varmıştır. Bunun sonucunda çok partili hayat, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen askeri darbe ile ilk kesintisini tarihi süreç içerisinde yaşamış bu gelişmeyle beraber Türkiye tarihinde yeni bir dönemin de kapıları aralanmıştır.

2.5. 1960 – 1980 Arası Dönemde Kültür Politikalarına Yönelik Gelişmeler

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından, darbeyi gerçekleştirenler Milli Birlik Komitesi altında bir yapı oluşturmuştur. Bu yapı, kurucu meclis kurarak 1961 anayasasını hazırladı. Bu anayasa, bireysel hak ve özgürlüklerin kapsamını genişletmesiyle dikkati çekmiştir. Milli Birlik Komitesi, yönetimde olduğu süre zarfında Milli Güvenlik Kurulunu ve Devlet Planlama Teşkilatını kurmuştur.⁹⁶ 1961 Anayasası'nda DPT'nin kuruluş amacı ülkede, ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmayı planlı bir şekilde yürütmek olarak belirtilmiştir.⁹⁷ Böylelikle Türkiye'nin sosyal hayatında planlı kalkınma dönemi de bu tarihten itibaren başlamıştır.

1960 ile 1980 yılları arasındaki dönem değerlendirilirken bu dönemden itibaren değişen siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeleri göz önünde tutmak gerekmektedir. Ekonomik olarak, Türkiye'de 1950'den sonra ithal ikameci ekonomik sistemin uygulandığı, siyasi olarak demokratik yaşamın darbelerle kesildiği, toplumsal olarak da köyden kente göçün arttığı bir dönem yaşanmıştır. Yaşanan bu ekonomik ve sosyal sorunlar kültürel alanda da kendini göstermiştir. Özellikle 1960'ta kurulan DPT'nin hazırladığı beş yıllık kalkınma planlarıyla kültürün, yatırım alanları arasına alındığı ve kamu hizmetinin bir parçası olarak görüldüğü bir dönem olmuştur.⁹⁸

Ancak planlı dönem sonrası oluşturulan kalkınma planlarına bakıldığında, 1980 öncesine kadar hazırlanan kalkınma planlarında kültür konusuna pek fazla yer verilmediği görülmektedir. Hatta 1963-1967 yılları arasını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kültür konusu bağımsız bir başlık olarak bile yer almamıştır. Kültür konusu, bağımsız bir başlık olarak 1973-1977 yılları arasında hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık

⁹⁶ Metin, Heper, *Türkiye Sözlüğü Siyaset, Toplum ve Kültür*, (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2006), 22-23.

⁹⁷ Tan, *Cumhuriyet Dönemi Kültür Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını*, 55.

⁹⁸ Ayça İnce, Ayşe Öncü ve Serhan Ada, "Günümüz Türkiye'sinde Kültür Politikaları: Giriş ve Genel Bakış" içinde *Sivil Toplum Gözüyle: Türkiye Kültür Politikası Raporu = Turkish Cultural Policy Report: A Civil Perspective*, ed. Serhan Ada, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), 47-48.

Kalkınma Plan'ında yer almıştır. 1979'da hazırlanan Dördüncü Plan'ın gerçekleşmesi ise büyük oranda 1980 darbesi sonrasında olmuştur.⁹⁹

Özellikle 12 Eylül Döneminde hazırlıklarına başlanan Beşinci Beş Yıllık Plan'ında ise kültür konusu, 1982'de dönemin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal tarafından oluşturulan bir İhtisas Komisyonu tarafından ele alınmış ve bu komisyonun çalışmaları 1983'te Milli Kültür Raporu olarak yayınlanmıştır. Bu rapora çalışmanın üçüncü kısmında değinilecektir.

Siyasi olarak 1960 ile 1980 arası dönem, Süleyman Demirel'in tek başına kurduğu (1965 ile 1971) arasındaki hükûmetler bir yana bırakılırsa 1960 sonrası kurulan hükûmetler koalisyon şeklinde ve 1971 Muhtırası ile beraber kurulan ara hükûmetler ile şekillenmiştir. Erol Güngör, koalisyonlar ile kurulan yönetimlerin siyasi çalkantılarıyla uğraşmasını sağlıklı kültür politikası oluşturmada engel olduğunu vurgulamış ve 1965'te Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesiyle tutarlı bir kültür politikası izlendiğini savunmuştur. 1965 ve 1971 arası dönemde 1965'te hazırlıklarına başlanan ve 1968'ten itibaren yayınlanan *Bin Temel Eser* projesini bu dönemin önemli kültürel faaliyeti olarak nitelemiştir. Güngör, bir anlamda AP döneminde başlayan bu kültürel atılım projesini sonraki hükûmetler döneminde içeriği değiştirilerek devam ettiğini, Cumhuriyet döneminden itibaren 1980'li yıllara kadar Cumhuriyet devri kültür politikalarının çerçevesinin milliyetçi ve Batıcı karakterinin değişmediğini vurgulayarak 1970'li yılların sonundan itibaren Marksist politikalar karşısında, Milliyetçilik ve Batıcılık düşüncesinin de ağır basacağını dile getirmiştir. Yani bir anlamda 1965 ile 1971 arasında kurulan Adalet Partisi hükûmetlerinin kültür politikası, Batılılaşma hareketinden ayrılmadan ama bu Batılılaşmanın da Türk milletinin millî hüviyetine engel olmadan millî şuur ile millî kültür eserlerinin tanıtılması yolu ile şekillenmiştir.¹⁰⁰

Bu dönemde kültür politikasına yönelik yaşanan gelişmelerden biri de Kültür Müsteşarlığının kurulması olmuştur. 1965 yılında kurulan Suat Hayri Ürgüplü hükûmeti döneminde, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak faaliyete geçen bu müsteşarlığın başına Adnan Ötüken getirilmiştir. Kurulan bu müsteşarlık, ileride kurulacak olan Kültür Bakanlığının temelini teşkil etmiştir. Kültür Müsteşarlığının bakanlık olma yolundaki

⁹⁹ Mustafa Talas, "Atatürk Sonrası Dönemde Türkiye'de Kültür Politikalarının Sosyolojik Analizi", 172-173.

¹⁰⁰ Erol Güngör, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Kültür Politikası", 12-14.

serüveni ise demokrasinin askıya alındığı 1971 Muhtırası sonrası dönemde olmuştur. Bu dönemde kurulan Nihat Erim Hükûmeti'nin toplumsal bir sempati kazanma amacıyla yine bu dönem hükûmetinde yer alan Atila Sav tarafından, kültür bakanlığı kurulması düşüncesi ortaya atılır. Demokratik yollardan oluşmayan bu hükûmeti, toplumda sempati oluşturacak bir uzman kadronun, sanat, edebiyat ve düşün alanlarıyla desteklenmesi amacıyla kurulan Kültür Bakanlığına ise Talat Sait Halman getirilir.¹⁰¹ Ve böylelikle kültür işleri, bağımsız olarak ilk kez bakanlık düzeyinde ele alınmaya başlamıştır.

Ancak bu Kültür Bakanlığının ömrü çok sürmemiş ve 22 Mayıs 1972 tarihinde kurulan Ferit Melen hükûmeti döneminde, Kültür Bakanlığı lağvedilerek Kültür Müsteşarlığı adıyla Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Ardından, 07.06.1972 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan karara göre, Kültür Müsteşarlığı, Millî Eğitim bünyesinden alınarak o dönemki Başbakanlığa bağlanmıştır. Ardından 17 Kasım 1974 tarihinde kurulan Sadi Irmak Hükûmetinde, Kültür Bakanlığı yeniden kurulmuş ve bu tarihte bakanlığa ilk kez bir kadın olarak Nermin Neftçi getirilmiştir.¹⁰²

Kültür Bakanlığının serüveni, 21 Haziran 1977 yılında kurulan Bülent Ecevit hükûmetinde, Millî Eğitim Bakanlığıyla birleştirilerek şekillenmiş ve Mustafa Üstündağ bu hükûmette Millî Eğitim ve Kültür Bakanı olmuştur. 21 Haziran 1977 yılında kurulan Ecevit hükûmeti, güvenoyu alamayınca bir ay sonra 21 Temmuz 1977 tarihinde dağılmıştır.¹⁰³

Özetle Kültür Bakanlığının yapısı, kuruluşundan sonraki dönemlerde siyasi iktidarlarla beraber değişikliğe uğramış, kimi zaman müsteşarlık olarak, kimi zaman Millî Eğitim Bakanlığına bağlanarak, kimi zaman da 12 Eylül Ara Rejim Döneminde Turizm Bakanlığı¹⁰⁴ ile birleştirilerek sık sık değişen hükûmetlerin ideolojik politikalarıyla şekillenen bir kurum olmuştur. Esas itibarıyla Kültür Bakanlığının kültür politikalarını yürüten bir kurum olarak bu kadar değişime uğraması, sonraki süreçte kültür politikalarının da ne kadar siyasi iktidarlar özelinde değişiklik gösterdiğinin de somut örneği olmuştur.

¹⁰¹ Emre Kongar, ''Türkiye'de Kültürün ve Kültür Politikasının Dünü, Bugünü, Yarını'', *Milliyet Sanat Dergisi*, 262 (1978):10.

¹⁰² Yazıcı, *Atatürk'ün İzinde Millî Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi*, 201.

¹⁰³ Tan, *Cumhuriyet Dönemi Kültür Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını*, 51.

¹⁰⁴ 12 Eylül Döneminde Kültür Bakanlığı kaldırılmış, Turizm ve Tanıtma Bakanlığının adı da Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. RG.10.12.1981/17540.

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası bilindiği üzere planlı kalkınma dönemine geçilmiş ve bu dönemden sonra eğitim ve kültür faaliyetleri de planlanarak kalkınma planları içinde yer almaya başlamıştır. 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenler kendilerini İkinci Cumhuriyetçiler olarak nitelendirmiş ve kültürel dönüşümün temelinde de eğitimi ve öğretmeni temel almışlardır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren artan öğrenci hareketleri ve uzun soluklu olmayan koalisyonlar ile bir anlamda bu yıllardaki yaşanan gelişmeler kısır politik çekişmelerden öteye geçememiştir. 12 Mart sonrası kurulan ara hükümetler döneminde ise öğrenci olayları göz önünde tutularak eğitim ve ülke sorunlarına yönelik adımlar atılmıştır. Bu anlamda artan öğrenci hareketleri karşısında eğitim reformu düzenlenmiş ve bunun içinde bir komisyon kurulmuştur. Komisyon ise eğitimin kişiliği geliştirici özelliği ve iyi vatandaş yetiştirme gibi toplumsal işlevi üzerinde durmuştur. Bu komisyonun çalışmaları ise 1973 yılında 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanun'u olarak yasalaşmıştır. Bu Kanun ile Türk Millî Eğitim Sisteminin genel yapısı ele alınmıştır. Bu kanun ile Türk Millî Eğitiminin temel ilkeleri genellik ve eşitlik, ferdin ve toplumun ihtiyaçları, fırsat ve imkân eşitliği, Atatürk İnkılâp, ilke ve milliyetçiliği ve laiklik, bilimsellik, planlılık gibi anlayışlarla yeniden belirlenmiştir.¹⁰⁵

2.5.1. 12 Eylül'e Giden Süreçte 70'li Yılların Politik Kültürü

Türkiye'de 60'lı yıllardan sonra yaşanan politik kutuplaşma, beraberinde politik sosyal grupları da getirmiştir. Bu kutuplaşma siyasi ve kültürel bağlamda ele alındığında ilerici- gerici ikilemine dönüşmüştür. Özellikle örgütlenen bazı yapılar, bu politik kutuplaşmanın getirdiği anlayışla devlet içinde kadrolaşmaya kadar gittiği görülmektedir. Deyim yerindeyse her parti kendi paralelindeki politik çıkar grubunu örgütlemiştir.¹⁰⁶

İşte siyasette ve toplumda sağlanamayan uzlaşılı kültürü neticesinde, toplumsal grupların çatışması artmış ve şiddet olayları 1970'lerin sonuna kadar devam etmiştir. Kısacası 70'li yıllar, ekonominin bozulduğu, siyasal şiddetin arttığı bir dönem olarak Türkiye'nin yakın dönem tarihindeki yerini almıştır. Özellikle bu dönem, kısır siyasi ve toplumsal çekişmeler ile beraberinde istikrarsız iktidarlara şekillenmiştir.

¹⁰⁵ Esengül Balcı Bucak, Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Siyasi Parti Ödülleri, (Ankara: Adım Yayıncılık: 1993), 255-256.

¹⁰⁶ Erkan-Erkan, *Türkiye'nin Geleceğe Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları*, 103.

70'li yılların siyasi ve kültürel hayatında CHP, AP, MSP ve MHP kilit partiler olmuştur. Bu dönem bağlamında parti ve hükûmet programları ele alındığında, CHP'nin; özellikle sanatsal ve kültürel faaliyetlerin, demokratik ortamda tüm kesimlere kadar yayılmasını, sanat ve yazım çalışmalarının her türlü kısıtlamadan uzak olacağını, radyo ve televizyon özerkliğinin güvence altına alınarak kültüre katkısının artırılacağı, geleneksel halk sanatlarının geliştirileceği ve tarihsel hazinelerin korunması için yeni bir denetim sisteminin kurulacağını belirtmesi kültür politikasının çerçevesini çizmiştir denilebilir. Bu dönemdeki ikinci büyük parti olan AP ise programında; Türk dilinin bozulmasına karşı bir Türk Dil akademisinin kurulması, Millî Folklor Enstitüsünün kurulması, telif haklarında vergi bağışının artırılması gibi konulara değinilirken, AP için, her alanda millîlik sağlanması kültür konusunda yeterli sayılmıştır.¹⁰⁷

Bu dönemde bir diğer parti olan MSP ise kültür sorununa daha çok din olgusuyla yaklaşmıştır. Özellikle kendi kitlesinin ayakta tutmak için müstehcenlik ve heykellere karşı bir tavır geliştirerek, bir anlamda dini bir anlayışa yönelmişlerdir. Anıl Çeçen, bu tarihlerde kültür sorununa CHP'den sonra en çok yer veren partinin MHP olduğunu söylemektedir. MHP'nin kültür programına bakıldığında; kültür sanat politikasının devletin desteğinde yürütüleceğini, sanatın ideolojik bir silah olarak kullanılmasını önleneceğini, sanat eserlerinin tüm yönleriyle Türkçü olması gerektiği, sansürün güçlü bir şekilde uygulanması, millî Türk tiyatrosunun yeniden oluşturulması ve Türk sanatları akademisinin kurulması gibi konular kendini göstermiştir. Özellikle MHP'nin 70'lerde iktidar ortağı olduğu dönemlerde, kültür politikasının belirlenmesinde ve uygulanmasında diğer partilere göre daha etkin olduğu ayrıca ifade edilmelidir.¹⁰⁸

Yukarıda da ifade edildiği üzere 70'li yıllar, zayıf koalisyon hükûmetleriyle şekillenmiştir. Bu dönem bir anlamda kilit partilerin tek başına iktidar olamadığı, buna karşılık sola karşı sağda AP, MSP ve MHP'nin tek çatı altında toplanarak kurdukları koalisyon hükûmetleriyle şekillenmiştir.

Özellikle sol ideolojiye karşı, 1975 ve 1977 yıllarında kurulan Milliyetçi Cephe (AP, MSP, MHP ve CGP gibi sağ partilerin kurduğu yapı)¹⁰⁹ hükûmetlerinde bu milliyetçi söylemi ve MHP'nin etkinliğini görmek mümkündür. 1975'te kurulan Milliyetçi

¹⁰⁷ Anıl Çeçen, "Kültür Politikası ve Kültür Örgütlenmesi", *Türkiye Yazıları Özel Sayı*, 13, (1978):29.

¹⁰⁸ Anıl Çeçen, "Kültür Politikası ve Kültür Örgütlenmesi", 29.

¹⁰⁹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için: Ayfer Genç Yılmaz, "I. Milliyetçi Cephe Hükûmeti: Siyasal Şiddet ve Devlet" *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3/2 (2015).

Cephe Hükûmeti -resmi olarak IV. Demirel Hükûmeti-‘nin hükûmet programında Millî Eğitim ve kültürle alakalı olarak:

Hükümetimiz komünizme, her çeşit anarşiye, Anayasa ve kanun dışı eylemlere, millî bütünlüğü zedeleyici ve Cumhuriyeti tahrip edici her türlü faaliyete karşı, devletin, Anayasa düzeni içinde kendisini savunmasını ve bu çeşit tehlike ve faaliyetlerle etkili şekilde mücadele edilmesini kesin bir zaruret saymaktadır. Millî eğitimde amacımız; milletimizin bütün fertlerini, Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; Atatürk inkılâplarına ve Türk milliyetçiliğine bağlı; insan haklarına ve millî, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış; haline getirmiş; büyük ve şanlı tarihimize iftihar eden, milletimizin geleceğine güvenle bakan, her türlü taklitçilikten uzak, millî şahsiyetini müdrik, ilim, teknik ve medeniyet yarışında insanlığa örnek olmayı hedef alan vatandaşlar olarak yetiştirmektir. Millî bir kültür siyaseti takip edilmek suretiyle, milletimizi meydana getiren değerler etrafında millî bütünlük kuvvetlendirilecektir. Güçlü bir millî kültür hareketinin, milletimizi zararlı dış tesirlerden koruyacağına inanıyoruz. Kültürümüzün gelişmesi, yeni nesillerimize aşılması, sanatımızın millî köklerden kuvvet alarak ilerlemesi, kültürümüzün içte ve dışta tanıtılması, yurt dışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın millî kültürümüz ile bağlılıklarının devam ettirilmesi ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tedbirler alınacaktır.¹¹⁰

12.11.1979-12.09.1980 arası dönemde kurulan VI. Demirel Hükûmeti, MSP ve MHP’nin dışarıdan desteklemesiyle kurulan bir azınlık hükûmeti olmuştur. 12 Eylül’den önce kurulan bu son hükûmetin, meclisteki hükûmet programı görüşmelerinde söz alan dönemin MHP milletvekili Sadi Somuncuoğlu, eski CHP hükûmetine karşı:

Sayın üyeler, Türk kültürü bahsinde de eski iktidar çok iddialıydı, aynen şöyle diyorlardı: “Türk kültür ve sanatının kendi özellikleri içinde gelişmesine ve dünyaya açılmasına Devlet yardımcı olacaktır. Devlet, zengin tarih kökleri bulunan kültür hazinelerimizin gereğince değerlendirilmesine yönelik tüm çalışmaları da bütün gücüyle destekleyecektir” Bu iddialı ve her Türkü memnun edecek vaatlere uygun ne yapıldı? Hiçbir şey. Birtakım sicilliler, Komünizmden

¹¹⁰ İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt 6 – (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979), (Ankara: TBMM Basımevi, 2013), 4608,4611,4612.

not almış kişiler toplandı. Bunlar Türk kültürüne ve Türk kültür değerlerine düşman oldukları için, programda yazılanları değil, tersini yapacaklardı; öyle de oldu. Kendi kitaplarını bastırdılar; ahlaksızlığı marifet sayan kitaplar ve yazılar yayınlandı; Türk kültürü sırtından hançerlendi; hatta resmi ağızlardan, kültürün ekonomi olduğu gibi sözler söylendi ve kültür işlerinin bağımsız kurumlara bırakılacağından söz edildi. Anayasa “kültürel kalkınmayı ve gelişmeyi Devlet yapar” demesine rağmen, her konuda her işi Devletin eline almasını savunanlar, kültür bahsinde her nedense Devletin elinden bu işi almayı planlıyor ve bu konuda beyanatlar veriyorlardı. Esasen, her şeyi ekonomiden ibaret sanaan bir felsefenin mensuplarından bu ülkeye hayırlı bir hizmet Türk kültürüne hayırlı bir hizmet beklemek beyhudedir. Türk kültür değerlerinin korunması ve tanıtılması, kültür değerlerimize bağlı fikir, sanat ve araştırma yayınlarının hızla toplumun hizmetine sunulması konusunda yeni Hükümeti önemli ve ciddi meselelerin beklediğini ifade etmek isterim.”¹¹¹

sözleri de, bir anlamda 70’li yılların sonunda had safhaya ulaşan politik ve kültürel ayrışmayı ortaya koyması açısından önemlidir.

1974 yılında CHP-MSP koalisyonun dağılmasından sonra Türk siyasetinde, sol ve sağ ayrımı kendini daha da göstermiştir. Esas itibarıyla bu dönemde iki büyük parti olan CHP ve AP, kendi parti kadrolarını da kendi ideolojik düşüncelerine karşı kurmuştur. Dolayısıyla bu iki parti arasında kurulamayan koalisyon ve uzlaşma kültürü, ülkeyi dar bir siyasi çizgiye sokmuştur. 1977 seçimlerinde CHP’nin yüksek bir oy alması¹¹² ancak hükümet kuracak bir sayıya ulaşamaması, bir anlamda milliyetçi ve muhafazakâr grupları da kendi arasında bir bağdaşmaya götürmüştür.

70’li yıllarda, milliyetçi-muhafazakâr kanadın önemli fikir adamlarının olduğu Aydınlar Ocağı’nın da siyasi ve kültür hayatta etkisi bu dönemde kendini daha da hissettirmiştir. Bu dönemde yükselen sola karşı kültürel alanda, Türk İslam Sentezi ve Millî Kültür anlayışıyla bir politika geliştiren Aydınlar Ocağı, MC Hükümetlerinin kurulmasında da önemli bir misyon üstlenmiştir. Ocağın önemli isimlerinden Ahmet Kabaklı, Ergun Göze, İbrahim Kafesoğlu, Nevzat Yalçıntaş gibi isimler gerek yazdıkları

¹¹¹ İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 7(12 Kasım 1979-9 Kasım 1989)*, (Ankara: TBMM Basımevi, 2013), 5693-5694.

¹¹² 1977 yılı genel seçim sonuçları: CHP:(%41,4),(213 MV),AP:(%36,9),(189 MV), MSP:(%8,6),(24MV), MHP:(%6,4),(16 MV). <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genelsecimleri/3007> (Erişim Tarihi: 24.09.2023).

yazılarla gerekse toplantılarıyla sağda millî bir hükûmetin kurulması yönünde düşüncelerini dile getirmişlerdir.¹¹³

Aydınlar Ocağı'nın söylemi olan Türk İslam Sentezi, her ne kadar bir devlet ideolojisi şeklinde açıktan ifade edilmese de bu tarihten itibaren kültürel politikaların şekillenmesinde ve pek çok yayın organında dile getirilmiştir. Deyim yerindeyse tezlerini "millî kültür"e dönüş şeklinde ifade ederek amaçlarını Türklükle ile İslamiyet'in buluşmasının sentezi şeklinde formüle etmişlerdir.¹¹⁴

Aydınlar Ocağı'nın etkisi 12 Eylül Döneminde de artarak devam etmiştir. Özellikle muhafazakâr ve milliyetçi söylemi barındıran "millî kültür" vurgusu, 12 Eylül Döneminde de kendini göstermiş, ayrıca bu dönemde *Millî Eğitim ve Din Eğitimi* başlığıyla ilmî bir seminer toplayan Aydınlar Ocağı, 1983'te yine 12 Eylül Döneminde kültür politikasına yönelik, Millî Kültür Raporu'nun hazırlanmasında da etkili bir rol oynamıştır.

Bir anlamda 70'li yılların ortasından itibaren Türkiye, yukarıda da ifade edildiği üzere cepheleşen hükûmetler ve ideolojilerle şekillenen bir siyasi ve toplumsal bir yapıya bürünmüştür.

Bu dönemin kültür hayatını ortaya koyması açısından, Beşir Ayvazoğlu'nun 1981'de yayınladığı *Nasıl Bir Gerçeklik* yazısı dikkate değer tespitler içermektedir. Ayvazoğlu, 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamında Marksist çevrelerin parti ve dernekler şeklinde örgütlenerek Marksist literatürü Türkçeye aktarmaya başladığını ifade eder. Ayvazoğlu, illegal olarak şekillenen bu kültür çevresinin, kendi gibi düşünmeyenlere karşı tavizsiz, slogan üreten, adeta nefret kusan bir aydın tipini yarattığını ve gittikçe militarist bir hüviyete büründüğü tespitini ortaya koyar. Aslında bu dönemde düşünce dünyası da iki kampa ayrılmıştır; bir yanda Marksistler ve Marksist olmadığı halde onların düşünce dünyasında barınanlar, diğer tarafta milliyetçi düşünciyi savunan ama ortak bir hareket noktası tespit edemeyenler olarak sağcılar. Ayvazoğlu'na göre

¹¹³ Fatma Yurttaş Özcan, "27 Mayıs Sonrası Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların Örgütlenme Çabaları Ve Siyasi Gelişmeler Üzerindeki Etkileri: Aydınlar Ocağı" *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 10/40(2014):122-123.

¹¹⁴ Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, çev: Ali Berktaş, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 82.

diyalog artık tamamen kopmuştur. Toplum, Necip Fazıl'la Nazım Hikmet'i artık yana bile düşünemez bir kültür ortamına girmiştir.¹¹⁵

Gerek Kemal Tahir'in Osmanlı tarihi ve milli mücadeleyi konu alan romanları gerekse Atilla İlhan'ın Hangi Batı adlı eseri sağda bir nebze yankı uyandırır da bu gibi diyalog girişimleri, koalisyon hükûmetleri zamanında sağlanamayan uzlaş neticesinde sürdürülemez. Deyim yerindeyse sağ ve sol entelektüel yapı, artık hem kendileriyle hem de devletin politikalarıyla kavgalıdır. 1974 sonrası sık sık değişen iktidarlar neticesinde kültür politikaları da Millî ve Ulusal kavramları altında ideolojik anlamda şekillenmiştir.¹¹⁶

Bu gibi ideolojik ayrışmalar, kendini kültürel kavramlar başlığında da göstermiştir. Örneğin, 1977 yılında Süleyman Demirel Hükümeti (39.Hükümet/Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti) döneminde Kültür Bakanlığınca Millî Kültür dergisi yayın hayatına başlamıştır. Derginin yayınlanan ilk sayısında dönemin Kültür Bakanı Rıfkı Danışman, Bakanlık olarak Türk kültürünün yayılması için Millî Kültür görüşü üzerinde milleti aydınlatmak ve birleştirmek üzere birtakım dergi ve gazeteler çıkarmayı düşündüklerini bu yayınlarının başında da Millî Kültür dergisinin geldiğini ifade etmiştir.¹¹⁷

Esasında Millî Kültür dergisinin yayın hayatına başladığı dönem, I. Milliyetçi Cephe Hükümeti dönemidir. Derginin ilk sayısında 39.Hükümette Kültür Bakanlığı Müsteşarı olan Prof. Dr. Emin Bilgiç, *Millî Kültür Anlayışı*, Yılmaz Öztuna da *Kültür Savaşı* başlıklı yazılarıyla dikkati çekmektedir. Özellikle Öztuna *Kültür Savaşı I* başlıklı yazısının başında kültüre dair tanım yaparken: "solcular ve komünistler meseleyi rayından çıkartmak için "kültür"ün şaşırtıcı, akıl karıştırıcı, şüpheyi düşürücü, çok geniş muhtevalı, ukalaca güya ilmi görünüşlü tariflerini yapmışlardır. Bizim ideoloji ile ilgimiz yoktur. Kültür ne ise onu o şekilde takdim edeceğiz."¹¹⁸ demesi de 70'li yıllardaki ideolojik ayrımın kültür konusunda da ortaya çıkması açısından önemlidir.

Her şeyden önce bir devlet yayın organı olarak hayatına devam ederken Millî Kültür dergisi, 1978 yılında, Bülent Ecevit'in Başbakanlığında, kurulan 42.Hükümette Kültür Bakanı olan Ahmet Taner Kışlalı döneminde yayımı durdurulmuş ve *Ulusal Kül-*

¹¹⁵ Beşir Ayvazoğlu, "Nasıl Bir Gerçeklik", *Suffe Kültür Sanat Yıllığı 1982*, (İstanbul: Milsan Basın Sanayii,1982), 222-223.

¹¹⁶ Beşir Ayvazoğlu, "Nasıl Bir Gerçeklik", 225.

¹¹⁷ *Millî Kültür Dergisi*, 1/1, (Ocak 1977), 1.

¹¹⁸ Yılmaz Öztuna, "Kültür Savaşı I", *Millî Kültür Dergisi*, 1/1, (Ocak 1977), 6-9.

tür adıyla yeni bir dergi olarak çıkarılmıştır. 6 sayı olarak yayımlandıktan sonra Ulusal Kültür dergisi, 1979 yılında yaşanan hükûmet değişikliğinin ardından Süleyman Demirel'in kurduğu 43.Hükûmet zamanında *Millî Kültür* adıyla yeniden çıkarılmıştır.

1979 yılının Aralık ayında yeniden çıkarılan Millî Kültür dergisinin 12.sayısında, 43.Hükûmette Kültür Bakanı olan Tevfik Koraltan, derginin sunuş yazısında, derginin daha önceki hükûmet döneminde dar bir "sol ideoloji yayını" olarak bu düşünceye kaydığını ifade etmiş, tekrar kendileriyle birlikte derginin asli düşüncesine döndüğünü yazısında belirtmiştir.¹¹⁹

Görüleceği üzere sol ve sağ ideolojik ayrım kendini, 70'li yıllarda *Ulusal* ve *Millî* kavramları ışığında kültürel alanda da göstermiştir. Kültür politikaları açısından bakıldığında bu gibi kavramsal ayrımlar, tutarlı bir politikadan yoksun olduğunu ve değişen siyasi iktidarlara beraber kültür politikalarının da değişikliğe uğraması sonucu sağlıklı bir kültür politikası belirlenemediğinin de en önemli göstergesi olmuştur. Sol entelektüel yapı, kendi kültürel kodlarını *Ulusal* ve *Evrensel kültür* olarak nitelendirirken sağ, muhafazakâr ve milliyetçi entelektüel yapı, kendini *Millî* olarak nitelendirmiştir.

Neredeyse her iki dergi de yazar kadrosunu karşıt düşünceden oluşan isimlerden oluşturmuştur denilebilir. İki derginin 1977-1979 yılları arasında yayınlanan sayıları incelendiğinde iki dergide de yazar isimler -ki her iki dergide de tek yazı kaleme aldıkları görülmüştür- Orhan Şaik Gökyay ve Prof.Dr. Hasan Eren olmuştur. Millî Kültür dergisinde Prof.Dr.Emin Bilgiç, Prof.Dr.Mehmet Kaplan, Prof.Dr.Zeynep Korkmaz, Prof.Dr.Mehmet Altay Köymen ve Prof.Dr.Bahaeddin Ögel gibi isimler dikkati çekerken, 6 sayı yayınlanan Ulusal Kültür'de ise Prof.Dr.Cavit Orhan Tütengil, Prof. Dr.Özdemir Nutku, Türkkaya Ataöv, Emre Kongar gibi isimler dikkati çekmektedir. Ayrıca Ulusal Kültür dergisinde ele alınan konular daha çok evrensel boyuttaki edebiyat, eleştiri, inceleme ve araştırma yazılarından oluşmuştur. Şu da ifade edilmeli ki her iki derginin de yazı kadrosunu oluşturan isimler döneminin önemli entelektüelleri ve akademisyenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Millî Kültür dergisi ise 1977 yılından

¹¹⁹ *Millî Kültür Dergisi*, 1/12, (Aralık 1979), 1.

1994 yılına kadar toplam 109 sayı çıkarılmış ve bu tarihten sonra dergicilik tarihindeki yerini almıştır.¹²⁰

Özellikle Millî Kültür dergisi, 12 Eylül Döneminde de milliyetçi ve muhafazakâr kadrosuyla yoluna devam etmiş bu dönemde bir nevi kültürel propaganda aracı olarak da kullanılmıştır. Her ne kadar sağ ve sol düşünce temelinde belirginleşen bu kültürel ayrışmada, her iki fraksiyonun kendi ideolojik çerçevesinde Atatürkçülüğü benimsediği de belirtilmelidir. 12 Eylül Döneminde ise Atatürkçülüğün, daha çok sağ temelli düşüncülerle, kültürel bir zeminde şekillendiği de ifade edilmelidir. Bu konuyla ilgili olarak üçüncü bölümde detaylıca bilgi verilecektir.

Dolayısıyla 70’li yıllarda kurulan istikrarsız koalisyon hükûmetleri ve kısır siyasi çekişmelerin de kendini göstermesiyle kültür politikalarında da istenen sonuç elde edilememiştir. Deyim yerindeyse ideolojik olarak şekillenen hükûmetler, toplumsal ve kültürel ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Özellikle ifade edilmeli ki Türkiye’deki politika anlayışı, Hüsnü ve Canan Erkan’ın değerlendirmesiyle, bir yön ve gelecek belirlemekten ziyade toplumdaki farklılıkları kullanarak topluma hoş görünme amacıyla popülist bir anlayışa hizmet etmiştir.¹²¹

İşte 70’li yılların Türkiye’inde deki bu anlayış, toplumun kültürel fay hatlarında ciddi bir kırılmayı meydana getirmiştir. Sağ ve sol düşünce temelinde kültürel ayrışmanın da kendini göstermesi, 1970’lerin sonuna doğru ülkede yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal çalkalanmayla beraber ülkeyi 12 Eylül 1980 darbesine kadar getirmiştir.

¹²⁰ Hasan Özçam, *Millî Kültür Dergisi Dizin Çalışması*, (Elazığ: Manas Yayıncılık, 2008), 16.

¹²¹ Erkan-Erkan, *Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar*, 148.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL ARA REJİM DÖNEMİ VE KÜLTÜR POLİTİKASINA YÖNELİK GELİŞMELER

3.1. 12 Eylül 1980 Darbesine Geline Süreç ve Sonrası

Yakın dönem Türkiye tarihinde darbeler, Türkiye'nin siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel hayatını da şekillendiren süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. 27 Mayıs 1960 darbesi ise Türkiye'nin darbelerle tanıştığı ilk darbe olmuştur. Ardından 12 Mart 1971 Muhtırası ve belki de etkisi ile zihinlere kazınan, 12 Eylül 1980 darbesi olmuştur. Bu dönemde darbenin gerçekleşmesi ve darbe sonrasında yaşanan gelişmeler kültürel kodlarla açıklanmaya çalışılacaktır.

Her şeyden önce 12 Eylül 1980 darbesine nasıl gelindiğinin bilinmesi ve bu dönemde özellikle Genelkurmay sathındaki gelişmeler bir nevi darbenin gerçekleştirilmesi açısından bir dayanak noktası oluşturmuştur. Darbeyi gerçekleştiren Kenan Evren, anılarında müdahale fikrinin, 1980 yılının Nisan aylarında belirdiğini ifade etmektedir. Kendisi müdahale fikrini, mecbur olmadıkça da bu yola başvurmamaya *ben şahsen kararlıydım* diyerek ifade etse de özellikle devam eden siyasi ve toplumsal huzursuzluğun karşısında müdahaleden başka çıkar yolun olmadığını dile getirmiştir. Evren, 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 müdahalelerinin de ülkeye ve silahlı kuvvetlere zarar verdiğine de dikkat çekmiştir. Evren, 27 Mayıs'ın parti desteğiyle gerçekleştiğini ederek bu sefer gerçekleşecek olan müdahaleye ise milletin inanması ve kabul etmesinin gerekliliğini anılarında dile getirmiştir.¹²²

¹²² Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım 1*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994), 166.

12 Eylül darbesi gerçekleştirildikten sonra bir anlamda darbenin meşruluğunu sağlama adına TTK tarafından *12 Eylül Öncesi ve Sonrası* adlı bir kitap çıkarılmıştır. Bu kitapta özellikle 5 Haziran 1977 seçimleri sonrası yaşanan toplumsal ve siyasal krizler özelinde bir değerlendirme yapılmıştır. Bu tarihten itibaren yaşanan kısır çekişmelerin, yöntem tartışmalarının nelere sebebiyet verdiği ifade edilmiş, yine aynı değerleri paylaşan Türk vatandaşlarının, bu dönemde nasıl ayrıştığı gözler önüne serilmiştir. Millî birlik ve beraberliğin sağlanamadığının, suni ayrılıklar ile devlet otoritesinden uzaklaşıldığının, yine Cumhurbaşkanlığı seçiminin bu dönemde hafife alındığı ifade edilmektedir. Yine ilköğretimden üniversitelere kadar Atatürkçü ve Kemalist bir eğitim yapılacağı yerde bunun tam aksine sağ, sol ve irticai faaliyetler ile eğitim devam ettirilmiştir. Deyim yerindeyse darbeyi gerçekleştirenlere göre Türk demokrasi rayından çıkmış, millî birlik ve bütünlük bozulmuş ve ülke uçurumun kenarına kadar gelmiştir. Ve bu süreç, 12 Eylül 1980 günü, sabaha karşı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir komuta zinciri içinde gerçekleştirilen müdahalesi ile sonuçlanmıştır.¹²³

Bir anlamda 12 Eylül yönetimi, toplumda siyaset mekanizmasının sorunların çözümünde yetersiz kaldığını ortaya koymuş, toplumsal, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık karşısında askerin kurtarıcı rolünü ön plana çıkarmıştır. 12 Eylül yönetimi, kurtarıcı rolünü, Atatürkçü söylemle birleştirmiş ve bunun kültürel altyapısını da hazırlayarak milletin karşısına çıkmıştır. Özellikle Kenan Evren'in, 12 Eylül'den sonra Devlet Başkanı sıfatıyla yurt gezilerine çıkması da toplumda kabul görme eğiliminin yansımaları olarak kabul edilebilir.

Esasında Türkiye'nin siyasi tarihine bakıldığında, ordu-siyaset ilişkisi sorunlu bir şekilde yürümüştür. Deyim yerindeyse TSK, Cumhuriyet rejiminin bekçiliğini de üstüne alarak özellikle çok partili yaşama geçildikten sonra ortaya çıkan iç siyasal çelişkileri, iç güvenlik tehdidi kabul edip ulusal güvenliği kendi hâkimiyetinde sağlama konumunda kendini görmüştür. Bununla beraber ordu, gerçekleştirdiği her müdahalenin gerekçesini, rejimin modern ve laik temellerinin koruyucusu olarak sorunları çözmek ve sıkışan demokrasinin ilerlemesi olarak belirlemiştir. Bu engeller ele alındığında 1960

¹²³*12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981), 191-192.

darbesi için DP döneminin otoriter iktidarı, 1971 ve 1980 darbeleri için ise siyasi karga ve anarşi darbelerin nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.¹²⁴

Bu bağlamda, 12 Eylül darbesi sonrası, darbeyi gerçekleştirenler yukarıda da ifade edildiği üzere toplumsal kargaşa sonucunda Cumhuriyeti Koruma ve Kollama Harekâtını icra etmiş ve sonrasında ele aldığı yönetimi kurduğu ara hükûmet ile şekillendirmiştir.

1970’li yılların sonu ve 1980’li yılların başları, Türkiye’nin toplumsal hafızasında en kanlı yıllar olarak yer etmiştir. Maraş, Sivas ve Çorum olayları, 12 Eylül’e giden süreçte önemli olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Deyim yerindeyse *anarşi*, toplumda can güvenliğini sarsmış ve siyaset mekanizmasının da bu sorunlar karşısında çözüm üretememesi neticesinde toplumsal kargaşa önlenememiştir. En nihayetinde 12 Eylül 1980 darbesi, toplumsal kargaşa sebep gösterilerek gerçekleşmiş ve Türkiye tarihinde gerçekleşen bu üçüncü darbe sonrası yaşananlar, ülkenin her yönüyle sert bir dizayn edilme süreci olarak kendini göstermiştir.

3.2. 12 Eylül’ün Kültürel Arka Planı

Murat Belge, 12 Eylül’e gelinen süreci, Türkiye’nin 80’lerdeki demokratik kültürüne göre değerlendirirken Türkiye’nin, demokratikleşme özlemi sürecinde sorunlarını barış içinde çözemeyen bir toplum olduğunu ve bu sorunlu toplum yapısının da kendi içinde kendi şiddetini ürettiğini ifade etmiştir. Belge’ye göre toplum, kendine yol açmayı başaramayınca 12 Eylül gelmiş ve toplum adına son kararı söylemiştir. Böylelikle son kararı söyleyen ”yukarıdan gelme” güç, Türkiye’nin sonraki yirmi yıllık geleceğinde de izler bırakmıştır. 12 Eylül Ara Rejim Döneminde uzlaşma ve insan hakları gibi kavramların daha çok kullanılmaya başlaması toplumsal kamplar arasında bazı diyalog kanallarını açmış olsa da Belge’nin değerlendirmesiyle bunlar cılız girişimler olarak kalmıştır. Deyim yerindeyse bu şartlarda doksanlı yıllara doğru ilerleyen Türkiye, demokratik ve kültürel hayatında daha ciddi sorunlarla karşılaşan bir güzergâha girmiştir.¹²⁵

İşte Murat Belge’nin ifadesiyle, kendi içinde kendi şiddetini üreten bir dönemde 12 Eylül gerçekleşmiş ve bu dönemde ortaya çıkan şiddetinde kültürel bozulmadan

¹²⁴ Ümit Cizre, ”İdeoloji, Bağlam ve Menfaat: Türk Ordusu” içinde *Türkiye Tarihi; Modern Dünyada Türkiye, 1839-2010*, Cilt 4, ed.Reşat Kasaba çev.Zuhal Bilgin, (İstanbul:Kitap Yayınevi, 2016), 315-321.

¹²⁵ Murat Belge, *Tarihten Güncelliğe*,4.Bs,(İstanbul: İletişim Yayınları,2011), 45-46.

kaynaklandığı gerek ülke yönetimine el koyanlarca gerekse de entelektüeller tarafından dile getirilmiştir. 12 Eylül Döneminde toplanan Birinci Millî Kültür Şûrası'nda, dönemin Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı Aydın Kezer, sunduğu kişisel bildirisinde, 12 Eylül'den önceki dönemi, millî değerlerin yitirilmesi özelinde kültür erozyonu ve kültür kirlenmesi olarak tanımlamıştır. Ve Türk insanının köklerinden koparılmadan Batılılaşmanın, Türk-İslam-Batı sentezinde oluşturulması gerekliliğini ifade etmiştir. Kezer, kalıcı bir kültür hareketinin gerçekleşmesi için de "Kemalist Hareket'in felsefi zemininin hazırlanarak Batı uygarlığı içinde çağdaş bir Türkiye ve Türk kültürü yaratılması gerekliliği konusunda görüşlerini dile getirmiştir.¹²⁶

Ünlü yönetmen Halit Refiğ de Birinci Millî Kültür Şûrası'na sunduğu bildirisinde, Atatürk sonrası dönemde ortaya çıkan siyasi kutuplaşma ve keşmekeşin Türkiye'de kültür bunalımı yarattığını, çok partili yaşam sonrası kültür sanat alanında belirli ve sürekli bir devlet politikasının kalmadığını ve bunun yerini değişken ve tutarsız partizan hükûmet politikalarının aldığını ifade etmiştir. Refiğ, böyle siyasi ve kültürel ortamda devletin kültür yaratma işlevinin ortadan kalktığını, toplumsal başıbozukluğun anarşi ve kanlı terörü yarattığını, yaşanan anarşi ve kültür keşmekeşinin sonucu silahlı kuvvetlerin, 12 Eylül 1980'de yönetimi ele alarak anarşiyi durdurmaya çalıştığını ifade etmiştir.¹²⁷ Refiğ ayrıca bildirisinde, 12 Eylül Döneminde kültür bunalımı çözülmeye çalışılırken bir yandan da TRT'nin yayın politikaları tarafından milli kültürün zedelendiğini de ifade etmektedir. Ünlü yönetmen, 1978 yılında Kemal Tahir'in Yorgun Savaşçı romanının film yapılması için TRT tarafından görevlendirildiğini dile getirmiş ancak TRT yetkilileri tarafından gerekli hassasiyeti görmemesi üzerine filmin, silahlı kuvvetlerin maddi ve manevi desteğiyle tamamlanabileceğini ifade etmiştir.¹²⁸

Her ne kadar filmin çekimleri Atatürk'ün 100. Doğum Yılı olan 1981 yılında tamamlanmış olsa da 12 Eylül yönetimi tarafından film, 1983 yılında yasaklanmış ve sonrasında imha edilme noktasına kadar gidilmiştir. Bu konu, çalışmanın *1982-1983 Arası Dönemde Kültür Politikasına Yönelik Gelişmeler* başlığında ele alınmıştır.

¹²⁶ Aydın Kezer "Doğu Medeniyeti, Batı Medeniyeti ve Milli Kültürümüz" *Birinci Milli Kültür Şûrası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 217-218.

¹²⁷ Halit Refiğ, "Sinema- Televizyon ve Milli Kültür", *Birinci Milli Kültür Şûrası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 470-471.

¹²⁸ Halit Refiğ, "Sinema- Televizyon ve Milli Kültür", 471,473.

Yine Birinci Millî Kültür Şûrası'nda, İstanbul Kültür Müdürü Ahmet Menteş, sunduğu kişisel bildirisinde, 12 Eylül öncesindeki Türkiye'nin kültürel yapısını; okumayan bir toplumun birbirini tanımadan vuran insanlarla şekillendiğini, bununla beraber güzel sanatlarda bireysel başarıların dışında belirli bir çizgiye gelemeyişin de kültür kirlenmesi sonucunda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Menteş ayrıca 12 Eylül öncesinde günde 30 insanın ölmesi gibi hadiseleri, toplumdaki kişilik eksikliğine bağlamış ve yalanan her silahın ardında tetiği çektirenin bir kitap olduğunu belirterek bunu yine toplumdaki kültür kirlenmesine bağlamıştır. Menteş bu kültürel bozulmanın önüne geçilmesinin ise Atatürkçülüğü benimseyen, Anadolu filozofunun yetiştirilmesiyle sağlanacağını dile getirmiştir.¹²⁹

Görüleceği üzere 12 Eylül'ün kültürel arka planında, Türkiye'nin 70'li yıllarında yaşanan toplumsal şiddetin olduğu vurgulanmalıdır. 12 Eylül sonrasında atılan adımlar ise 12 Eylül yönetimi tarafından, 12 Eylül öncesine dönülmemesi için toplumu, denetim altında tutarak belli bir çizgide dönüştürme süreci olarak ele alınmıştır. Ve kültür politikasının ana hatları da toplumu değiştirme ve dönüştürme süreci çerçevesinde çizilmeye çalışılmıştır.

Hemen şu da ifade edilmeli, 12 Eylül yönetimi, siyasi ve kültürel alanda Batı ile ilişkilerini sürdürürken Orta Doğu ve İslam ülkeleriyle iş birliğini de sıklaştırmıştır.¹³⁰ Bir anlamda 12 Eylül yönetimi, küreselleşmenin arttığı bir Dünya düzeninde, ticari ve kültürel iş birliğini, İslam ülkeleriyle de sürdürmüştür.

3.3. 12 Eylül Ara Rejim Hükûmetinin Kurulması ve Hükûmet Programına Kültürün Yansıması

12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen darbenin ardından; Genelkurmay Başkanı Başkanlığında, Kara, Hava, Deniz ve Jandarma Genel Komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından yönetime el konulmuştur.

12 Eylül'ün hemen ertesinde MGK Başkanı Kenan Evren ve MGK üyelerinin ilk mesaisi, Başbakanı ve hükûmeti belirlemek üzerine olmuştur. Kenan Evren anılarında, Başbakanlığa ilk olarak CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu'nu düşündüğünü belirt-

¹²⁹ Ahmet Menteş, "Kültür ve Yönetim" *Birinci Millî Kültür Şûrası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 484-486.

¹³⁰ Kenan Evren'in Kuveyt Emiri'nin ziyareti ile ilgili açıklaması: *Tercüman*, "Bütün Arap ülkeleri ile ilişkilerimizi ayırım gözetmeden sürdüreceğiz", (11 Eylül 1981), 1.

miştir. Evren'in bu kararında ise Feyzioğlu'nun, Atatürk ilkelerinden taviz vermemesi yatmaktadır. Evren'in nihai amacı, Feyzioğlu'nun Başbakanlığında iki AP'den iki de CHP'den bakan olarak gerisini de partili olamayan kişilerde oluşan isimlerle, 12 Eylül'den önce kurulamayan CHP-AP koalisyonunu kurmak istemesi olmuştur. Başbakan belirleme çalışmaları sırasında, hükûmet için bakan isimleri görüşülürken Başbakan olarak konseyde Haydar Saltık'ın da ismi geçmiştir. Ancak Turhan Feyzioğlu'nun, kamuoyunda rağbet görmemesi neticesinde Başbakanlığa emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu'nun getirilmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır. Evren, sivil bir başbakan istemesine rağmen asker orijinli olan hem de efendi kişiliğiyle tanınan ve bu özelliğini de iyi bir meziyet olarak nitelediği Ulusu'yu başbakan belirledikten sonra hükûmet için isim arayışlarına geçilmiştir. Hükûmet kurma sürecinde 24 Ocak Kararlarının mimarı Turgut Özal da hükûmet içinde bu kararları uygulaması noktasında hükûmete dâhil edilmiştir. Ardından hızlı bir şekilde hükûmet kurulma sürecine gidilmiş ve hükûmet kurma görevi Emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu'ya tevdi edilmiştir.¹³¹ 20 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı ve MGK Konseyi Başkanı sıfatlarıyla Kenan Evren, Bülend Ulusu'yu Başbakan atamıştır.¹³²

Evren anılarında, hükûmetin kurulması sürecinde herhangi bir spekülasyona yer vermemek için basına sansür koyduklarını, bunun ardından Ulusu ile beraber bakanlar kurulunda yer alacak isimleri de beraber belirlediklerini ayrıca ifade etmiştir.¹³³

Ve oluşturulan bakanlar kurulu, 21 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanlığı kâtından onay alarak 44.Hükûmet olarak göreve başlamıştır. Yeni hükûmette, Devlet Başkanlığının 20 Eylül 1980 tarihli ve 4-740 sayılı yazısı, Başbakanlık, Özlük ve Yazı işleri 21 Eylül 1980 tarihli ve 1/1 -10179 sayılı yazısı ve 4951 sayılı Kanun'un 1 maddesi gereğince; Devlet Bakanlığı sayısı beşe çıkarılarak bunlardan ikisine Başbakan Yardımcılığı görevi verilmiş ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Orman Bakanlığının birleştirilerek adı Tarım ve Ormancılık Bakanlığı olmuştur.¹³⁴

¹³¹ Evren, *Zorlu Yıllarım I*, 236-243.

¹³² RG.21.09.1980/17112.

¹³³ Evren, *Zorlu Yıllarım I*, 244.

¹³⁴ RG.22.09.1980/17113.

Tablo 3.1: Bülend Ulusu Başbakanlığında Kurulan 44.Hükûmet (20.08.1980-13-12.1983)

Başbakan	Saim Bülend Ulusu
Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd.	Zeyyat Baykara
Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd.	Turgut Özal(20.09.1980-14.07.1982)
Devlet Bakanı	Sermet Refik Pasin (14.07.1982-13.12.1983)
Devlet Bakanı	İlhan Öztrak
Devlet Bakanı	Mehmet Özgüneş
Devlet Bakanı	Nimet Özdaş
Adalet Bakanı	Cevdet Menteş (20.09.1980-08.02.1983) Rıfat Bayazıt (15.02.1983) Kazım Akdoğan (21.05.1983-13.05.1983)
Milli Savunma Bakanı	Ümit Haluk Bayülken
İçişleri Bakanı	Selahattin Çetiner
Dışişleri Bakanı	İlter Türkmen
Maliye Bakanı	İsmet Kaya Erdem (20.09.1980-14.07.1982) İlhami Adnan Başer Kafaoğlu (14.07.1982-13.12.1983)
Millî Eğitim Bakanı	Hasan Sağlam
Bayındırlık Bakanı	Tahsin Önalp
Ticaret Bakanı	Hurşit Cemal Cantürk
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Necmi Ayanoğlu (20.09.1980-23.12.1981) Kaya Kılıçturgay (23.12.1981-13.12.1983)
Gümrük ve Tekel Bakanı	Recai Baturalp (20.09.1980-23.12.1981) Ali Hüsrev Bozer (23.12.1981-13.05.1983) Cafer Tayyar Sadıklar (21.05.1983-13.12.1983)
Ulaştırma Bakanı	Necmi Özgür (20.09.1980-02.03.1982) Mustafa Aydın Aysan (02.03.1982-13.12.1983)
Tarım ve Orman Bakanı	Ahmet Sabahattin Özbek
Çalışma Bakanı	Turhan Esener
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Şahap Kocatopçu (20.09.1980-21.12.1981) Mehmet Turgut (21.12.1981-13.12.1983)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Serbülent Bingöl (20.09.1980-23.12.1981) Fahir İlkel (23.12.1981-13.12.1983)
Turizm ve Tanıtma Bakanı	İlhan Evliyaoğlu (20.09.1980-10.12.1981)
İmar ve İskân Bakanı	Mehmet Şerif Tüten (20.09.1980-14.07.1982) Ahmet Samsunlu (14.07.1982-13.12.1983)
Köy İşleri Kooperatif Bakanı	Münir Raif Güney
Gençlik ve Spor Bakanı	Vecdi Özgül
Sosyal Güvenlik Bakanı	Sadık Şide ¹³⁵
Kültür Bakanı	Mustafa Cihad Baban (20.09.1980-13.12.1981)
Kültür ve Turizm Bakanı	İlhan Evliyaoğlu (10.12.1981-13.12.1983)

Kaynak: Suavi Aydın-Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 7.Bs. (İstanbul: İletişim Yay.2020), 328.

¹³⁵ Sadık Şide'nin adı bazı kaynaklarda 44.Hükûmet kabinesinde Gençlik ve Spor Bakanı olarak geçmektedir. Şide, bu kabinede Sosyal Güvenlik Bakanı olarak görev yapmıştır. T.C. Başbakanlık, *Hükûmetin Ana Faaliyetlerinin Özeti* (22.9.1980-22.9.1981), (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1981), 11.

44.Hükûmet kurulduktan sonra, oluşturulan Hükûmet programı, 27 Eylül 1980’de MGK’ye sunulmuş ve MGK tarafından onaylanmıştır. Bu programda hükûmetin kuruluş amacı ve nasıl bir dönemde hükûmet kurulduğu ifade edildikten sonra hükûmetin özel alanlara ilişkin programları okunmuştur. Hükûmet programını MGK’de okuyan Başbakan Bülend Ulusu, 12 Eylül öncesi duruma değinerek; devlet otoritesinin zedelendiğini, ülkede millî birliğin ve bütünlüğün bozulduğunu, anarşi ve terörün artarak devam etmesine bağlı olarak iç savaş tehlikesinin ortaya çıktığını, 1977 yılından itibaren ekonomik istikrarsızlığın artarak, enflasyonun toplum hayatını etkilediğini, Atatürkçülükten ve laiklikten uzaklaşılarak farklı ideolojilerle toplumun bölündüğünü ifade ederek böyle bir dönemde hükûmet kurulduğunu ifade etmiştir.¹³⁶ Başbakan Ulusu, hükûmetin düzenleme alanlarına dair bilgileri paylaşırken, kültür alanıyla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

*Milli Kültür ve sanat değerlerimizi modern ilim zihniyeti ve metodlarıyla işleyerek, önce milletimize yaymak ve ayrıca milli değerlerimizi diğer milletlere tanıtmak için ciddi faaliyetlere girişilecektir. Atatürk Milliyetçiliği yolunda ülkeyi çağdaş medeniyet seviyesine çıkarmak hedefini güden büyük Atatürk’ün 100’üncü doğum yıldönümü münasebetiyle ve bu yıldönümünü kendisinin yüceliği seviyesinde kutlamak için bütün imkânlar seferber edilecektir.*¹³⁷

22 Eylül 1980 tarihinden itibaren göreve başlayan Ulusu Hükûmeti’nin, ana faaliyetleri kapsamında düzenlenen kültürel faaliyetlerin çerçevesini ise Türk kültürünün tanıtılmasının iç ve dış faaliyetleri ile Atatürk’ün Doğumunun 100.Yılı kutlama kapsamındaki faaliyetler oluşturmuştur. Atatürk’ün Doğumunun 100.Yılı’nı kutlama etkinlikleri kapsamında:

100.yıl Atatürk Takvimi,

100.yıl amblemi olarak Mustafa Özden’in projesinin kabul edilmesi,

100.yıla özel Atatürk Marşlarının bestelenmesi, seslendirilmesi ve Atatürk ile ilgili kitap yayınlarının basılması genel çerçeveyi oluşturmuştur.¹³⁸

¹³⁶ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, Cilt:1, B :4, 27. 9. 1980, 83.

¹³⁷ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, Cilt: 1, B :4, .27 .9. 1980, 91.

¹³⁸ T.C. Başbakanlık, Hükûmetin Ana Faaliyetlerinin Özeti (22.9.1980-22.9.1981), 359.

Şekil 3.1: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Amblemi

Kaynak: Atatürk'ün Doğumunun 100.Yıldönümü Kutlama Programı,
(Kutlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 1981)

Yine Başbakan Ulusu, Hükûmet programında Millî Eğitim politikasına yönelik olarak; Millî Eğitim sisteminin mesleki ve teknik öğretime ağırlık verilecek şekilde düzenleneceğini, öğretmen ve öğrencilerin Atatürk ilkeleri doğrultusunda yetiştirilmesi gerektiğini, öğretmenlerin politikadan tümüyle arındırılması için her türlü yasal düzenlemelerin yapılacağını, ifrat ve tefritten sakınılarak Türkçenin doğru kullanılmasına özen gösterileceğini, bunun yanında Millî Eğitim Temel Kanun'u ve Üniversiteler Kanun'u ile ilgili düzenlemelerin de yapılacağını belirtmiştir.¹³⁹

Özetle Ulusu Hükûmeti'nin programında, 12 Eylül'e geline sürecin izleri görülmektedir. Esergül Balcı Bucak'ın tespitiyle, ayrıntılı olmayan bu hükûmet programında, 12 Eylül öncesi yaşanan dönemin etkisiyle Atatürk milliyetçiliği ve ilkelerine, eğitim ve öğretimde daha çok yer verilmiştir. Öğretmenlerin ve öğrencilerin politikadan uzaklaştırılarak onları Atatürk ilkeleri çerçevesinde yetiştirmek Ulusu Hükûmetinin en önemli görevi sayılmıştır. Özellikle toplumsal pek çok konuya yer verilmeyen Hükûmet programında, dikkat edileceği üzere Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı etkinliklerine ayrı bir önem verilmiştir.¹⁴⁰

Kültür politikasına yönelik önemli verilerden birinin de kalkınma planları olduğu ifade edilmişti. 12 Eylül Ara Rejim Döneminde, Dördüncü Kalkınma Planı Çerçevesinde DPT'ce yıllık programlar hazırlanmıştır. 1981, 1982, 1983 Yıllık Programları olarak hazırlanan bu belgelerde, kültür konusu, Sosyal Gelişmeler ana başlığı altında,

¹³⁹ *Hükûmetin Ana Faaliyetlerinin Özeti (22.9.1980-22.9.1981)*, 31-32.

¹⁴⁰ Balcı Bucak, *Türkiye'de Eğitim Politikaları*, 265.

Millî Kültür başlığıyla yer aldığı gözlemlenmiştir. 1981 Yılı Program'ında *Millî Kültür*, maddi ve manevi varlığın teminatı olarak görülmüştür. Millî bünyenin, devletin ilkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün halinde korunması, yaşatılması ve güçlendirilmesinde, bütünleştirici ortak millî şuur, tutum ve davranışların geliştirilmesinde millî kültürün önemli bir kaynak teşkil ettiği vurgulanmıştır. 1981 Yılı Programı'nda kültürel tedbirler açısından ise, Millî Kültür Bakanlığı kuruluş Kanunu'nun çıkarılmasına çalışılacağına değinilmiştir. Bunun yanında Türk İlimler Akademisinin kurulması ve Türk Dili ve Edebiyatı Akademisinin kurulması ile ilgili de yasal çalışmaların hızlandırılacağı ifade edilmiştir. Dil konusunda aşırıktan sakınılarak Türkçenin doğru bir şekilde kullanılması hususunda gereken hassasiyetin, ders kitaplarında da gösterileceği yer almıştır.

1982 Yılı Programı, *Millî Kültür* başlığında ise Türk milletinin kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez bir bütün halinde milli ülküler etrafında toplanması vurgulanmıştır. Millet egemenliğinin, Atatürk ilkelerine bağlılık şuuruna sahip olarak Türk kültür varlığının korunması ve geliştirilmesine dikkat çekilmiş ve Türk kültürünün yabancı kültürler karşısında yozlaşmadan, çağdaş bir nitelik kazanmasında TRT'ye düşen göreve de değinilmiştir.¹⁴¹

1981 yılına ait TRT'nin program türlerine ait oranları Tablo 3.2'de verilmiştir. 1982 Yılı Programı'nda devletin kültür alanındaki hedefi, toplumun maddi refahı ile manevi mirası arasında orantılı bir gelişme sağlayarak ilmi gelişme ve ilerlemeyi bir anlamda toplum için iç zenginlik haline getirme olarak belirtilmiştir. 1982 Programı'nda ayrıca, kültür faaliyetlerinin sanat, çevre ve insan ilişkileri anlamında geniş boyutlu ele alınamaması ve *kültür politikasının oluşturulamaması* pek çok sosyal ve ekonomik sorunların sebebi olarak görülmüştür.¹⁴²

TRT'nin yayın politikaları da bu dönemde dikkate değer farklılıklar göstermektedir. Özellikle bu dönemde Amerikan dizilerinin yoğunluğu dikkati çekmektedir. Doğu Ekspresi, Waltonlar gibi Amerikan dizileri, 12 Eylül'ün ilk dönemlerinde TRT ekranlarında fazlaca yer aldığı görülmüştür.¹⁴³ Daha sonrasında ise gelen eleştiriler neticesinde dönemin TRT Genel Müdürlerinden Doğan Kasaroğlu, yabancı kaynaklı yapımları

¹⁴¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *1982 Yılı Programı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982), 318-321.

¹⁴² *1982 Yılı Programı*, 320.

¹⁴³ *Cumhuriyet*, "Televizyon Yeni Dönemde Tümüyle Yabancı Dizilere Ağırlık Veriyor", (1 Ekim 1980), 4.

%20'ye kadar indireceklerini dile getirmiştir.¹⁴⁴ 12 Eylül yönetimi, TRT'yi toplumu depolitize etme aracı olarak da kullanmıştır. Bu dönemde baş gösteren arabesk kültüre karşı TRT'de karamsarlık, bezginlik, ümitsizlik anlatan şarkı sözlerini yasaklamaya kadar gidilmiştir.¹⁴⁵

Tablo 3.2: 1981 Yılı Televizyon Yayınları Oranları (Tahmini)

Program Türleri	Oran %
Çocuk Yayınları	6.5
Eğitim Yayınları	20.6
Kültür Yayınları	7.1
Müzik Yayınları	6.9
Eğlence Yayınları	6.8
Drama Yayınları	18.2
Sinema Yayınları	8.8
Haber Yayınları	17.0
Reklam Yayınları	7.0
Tür Dışı Yayınları	1.1

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1982 Yılı Programı (1982, s.319.)

Bir anlamda 12 Eylül yönetimi, kültürel baskısını, toplumu kendi kültür politika-sına entegre etme anlamında basın ve yayın kuruluşlarının üzerinde de uygulamıştır.

1983 Yılı Programı, *Millî Kültür* başlığı altında ise milli kültür politikasının esa-sı, toplumdaki hızlı kalkınma ve sanayileşme için gerekli görülen millî hüviyetin özelli-ğini teşkil eden değerlerin geliştirilmesi ve yaşatılması olarak ifade edilmiştir. Devletin, toplumun değişim ve gelişim sürecinde, kalkınmanın kültürel boyutlarını da göz önünde tutacağı bildirilmiştir. Ayrıca 1983 yılında, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık-ları çerçevesinde, Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu kurulduğu dile getirilmiş ve bu komisyonun önemli görülen alanlarda alt komisyonlar kurarak çalışmalarını devam et-tirdiği vurgulanmıştır. Tiyatro sanatının yurt çapında daha yaygın hale getirmek için, 10 yerleşik tiyatro ile 21 ildeki sürekli turne faaliyetleriyle tiyatro sanatı desteklenmiştir. Devlet tiyatroları, 1980-1981 sezonunda 67 il, 95 ilçe ve 31 köye; 1981-1982 sezonunda ise 67 il, 95 ilçe ve 113 köye turne düzenlemiştir. 1983 Planı'nda, kâğıt fiyatlarındaki

¹⁴⁴ *Cumhuriyet*, "Kasaroğlu: Yerli yapımlar artırılacak", (3 Kasım1980), 6.

¹⁴⁵ *Cumhuriyet*, "TRT'de karamsarlık, bezginlik, ümitsizlik, anlatan şarkı sözleri yayımlanmayacak", (18 Ocak 1981), 4.

aşırı yükselmelerin kitap basımı ve yayım faaliyetlerini olumsuz yönde etkilediği de belirtilmiştir. 1983 yılı çalışmalarında sinemaya yönelik, Türk Sinema Kanun Tasarısı'nın Başbakanlığa sunulduğu ifade edilmiş ve kültür politikasında milliliğe dikkat çekilerek çocuklara ve gençlere millî kültür eğitimi vermeye yönelik yayın hizmetlerine ağırlık verileceği dile getirilmiştir.¹⁴⁶

Görüleceği üzere 1980-1983 arasında yayınlanan yıllık programlarda kültür politikasına yönelik çalışmalar, daha çok *Millî Kültür* kavramı başlığı üzerinde şekillenmiştir. Bu konuda sağ-muhafazakâr entelektüelin önemli isimlerinden olan Muharrem Ergin, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri* adlı eserinde "12 Eylül'den sonra kuvvetli bir millî kültüre dönüş hamlesi başlamıştır" diyerek özellikle İnönü döneminde başlayan Hümanizma akımını eleştirerek-komünizm, sosyalizm- bu gibi sol düşünce akımlarına karşı panzehir olarak *Millî Kültür* kavramını öne çıkarmıştır.¹⁴⁷

Esas itibarıyla 12 Eylül yönetimi, *Cumhuriyeti koruma ve kollama harekâtını* icra etmiş ve bu koruma ve kollama harekâtını da kültürel faaliyetlerle destekleme yoluna gitmiştir. Örneğin, 12 Eylül'den sonra, bütün halk kütüphanelerinde, *Tarih Boyunca Türk Silahlı Kuvvetleri Kitap Sergisi* düzenlenmiş ve kitapların yanında TSK'nin, Türk milletine yaptığı hizmetleri de içeren kitaplar da bu sergide topluma tanıtılmıştır.¹⁴⁸

Bir anlamda 12 Eylül yönetimi, toplumda bir kabul görme eğilimi içine girmiş ve yapılan bütün kültürel çalışmaların da kamuoyuna basın yoluyla duyurulmasına çalışmıştır. Özellikle kültürel faaliyetler açısından, Kültür ve Turizm Bakanlığınca çıkarılan *Millî Kültür* dergisi bu anlamda bir kültürel propaganda aracı olarak gösterilebilir.

MGK'nin, 12 Eylül 1980'de devlet yönetimine el koymasının ardından, Devlet Başkanı Kenan Evren, toplumla bütünleşmek adına yurt gezilerine çıkmış ve yürüttükleri bütün faaliyetleri, basın-yayın kuruluşlarıyla topluma duyurmaya çalışmıştır. Ancak, 12 Eylül hükûmeti olarak kurulan Başbakan Bülend Ulusu kabinesinde, asker kökenli bakanların ordudan geldikleri için basında çok fazla yer almak istememelerine karşın, hükûmetin sivil kökenli üyeleri ise basınla olan ilişkilerin genişletilmesini, kamuoyunun bütün olaylardan haberdar edilerek yapılan yanlışların eleştirilerle düzebileceğini sa-

¹⁴⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *1983 Yılı Programı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983), 359-360.

¹⁴⁷ Muharrem Ergin, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, İlaveli 4.Bs.(Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988), 186.

¹⁴⁸ *Millî Kültür Dergisi*, 2/9, (Şubat 1981), 69.

vunmuşlardır. Bu dönemde yayın hayatını sürdüren *Hedef* dergisi, 24.sayısında, Devlet Başkanı Kenan Evren'in yurt gezilerine yer verirken *Tek Yol Kemalizm, Türkiye'de Demokrasi Kemalizmle Yürüyecek* başlıklarıyla Devlet Başkanı ve MGK üyelerinin toplumda gördüğü ilgiyi sayfalarına taşımıştır. Ayrıca dergide, TRT'de Devlet Başkanı Kenan Evren'in yurt gezilerine yeterince yer verilmediğinin eleştirisi de yapılmıştır.¹⁴⁹

Hedef dergisi, yukarıda belirtilen sayısında özellikle Kenan Evren'in konuşmalarına yer vermiş ve özellikle basında Kenan Evren'in Atatürk Sanat Armağanı şöleninde yaptığı konuşmanın yeterince basında yer bulmaması ilginç bir şekilde eleştirilmiştir. Yine dergide Kenan Evren'in konuşmaları *Amentü* değerinde görülmüş ve bazı kavramların da Evren tarafından nasıl kullanıldığı da dile getirilmiştir. Kenan Evren'in darbeden sonra herhangi bir aşırılığa kaçmadan konuşmalarında *Devrim* ve *İnkılâp* sözcüklerini bir arada kullanması dikkat çekicidir. Özellikle aşırı sol ve anarşistler olarak nitelendirilen grubun ihtilal ve inkılâp için *devrim* kelimesini kullanmaları eleştirilmiştir. Yine dergide, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'ün ihtilal (devrim) olarak nitelendirilemeyeceği, bu gibi darbelerin barışçıl hareketler olduğu vurgulanarak Atatürk'ün eserlerini ve ilkelerini korumak için yapılmış önleyici tedbirler olarak nitelendirilmiştir.¹⁵⁰

Ayrıca derginin 24.sayısı, Başbakan Bülend Ulusu'nun resmiyle, *Müreffeh Türkiye* (Şekil:3.2) temasıyla yayınlanmıştır. Dergide özellikle 12 Eylül'ün gerekliliğine ve 12 Eylül yönetiminin faaliyetlerine genişçe yer verilmiştir. Ayrıca Atatürkçü yönetim düzenine geçilmesi için devlette Kemalist kadrolara olan ihtiyaca değinilmiş özellikle ekonomi, kültür ve eğitim işlerinin önemi dile getirilmiştir. Demokrasiye geçişte Devlet Başkanı Kenan Evren'in konuşmalarının tüm basın organlarında yayınlanmasının gerekliliği ortaya konulmuş ve bu konuşmaların kitapçık halinde basılarak en ücra köylere kadar gönderilmesinin gerekliliği ifade edilmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁹ *Hedef Dergisi*, 2/24, (Şubat 1981), 2-3.

¹⁵⁰ *Hedef Dergisi*, 2/24, (Şubat 1981), 22.

¹⁵¹ *Hedef Dergisi*, 2/24, (Şubat 1981), 22-23.

Şekil 3.2: Müreffeh Türkiye Temalı Hedef Dergisi

Kaynak: Derginin Asıl Sayısından Fotoğraflandırılmıştır.

Görüleceği üzere 12 Eylül yönetimi, basın ve yayın kuruluşları üzerinden, kültürel ve siyasi propaganda sürecini yönettiği söylenebilir. Çalışmanın bu kısmında 12 Eylül yönetiminin, yönetimde kaldığı süre içinde, oluşturmak istediği resmi kültür politikasının çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Özellikle bu dönemdeki faaliyetler gerek Millî Eğitim Bakanlığı gerekse Kültür ve Turizm Bakanlığı çerçevesinde ele alınırken çalışmanın giriş kısmında belirtildiği gibi kültür politikalarının çerçevesini ortaya koyan diğer kaynaklar da derlenerek çalışmanın sınırlılığı içinde ele alınmıştır.

3.4. 1980-1981 Arası Dönemde Kültür Politikasına Yönelik Yaşanan Gelişmeler

Darbenin ardından, MGK üyeleri, 18 Eylül 1980’de ant içerek görevlerine başlamıştır. Devlet Başkanı olarak Kenan Evren, hem MGK Başkanı hem de Genelkurmay Başkanı olarak görevine devam etmiştir. Ve ülkenin kaderini şekillendirecek yapı böylelikle ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Tek yasama organı olarak MGK ilk toplantısını 19 Eylül 1980 Cuma günü yapmış, bu toplantıda, ilk olarak MGK’nin 12 Eylül 1980’den beri aldığı kararlar ile Devlet Başkanı ve MGK üyelerinin ANT içme metinleri okunmuştur. Konseyin ilk yasama çalışması ise Atatürk’ün Doğumunun Yüzüncü Yılı’nın Kutlanması ve Atatürk Kültür Merkezi Kurulması Hakkındaki Kanun Teklifi olmuştur.

Bu Kanun'un amacı,

*Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ün doğumunun 100'ncü yılı dolayısıyla, Türk; devriminin, Türk ve insanlık tarihi içindeki 'yerini ve önemini, büyüklüğünü, bütünleştiriciliğini, milliyetçiliğini, laiklik ve eğitim anlayışını Atatürk'ün milli bağımsızlık hareketlerindeki öncülüğünü, dünya görüşünü, insanlık anlayışı ve barışçılığını, devlet adamlığı niteliklerini belirtmek, yaymak ve yaşatmaktır.*¹⁵² şeklinde ifade edilmiştir.

Konseyin, kanun görüşmeleri sırasında, 2.maddenin c fıkrası okunurken (*Atatürkçü anlayıştan ve davranıştan hareketle milli birlik, beraberlik ve bütünlük duygusunu, düşüncesini ve bilincini geliştirici, birleştirici, toplayıcı ve kaynaştırıcı Türk Milliyetçiliğini güçlendirecek çalışmalar yapmak*) MGK Genel Sekreteri Haydar Saltık'ın, fıkra da geçen *bilinç* kelimesinden tam olarak bir şey anlayamadığını, yasa dilinde daha tutarlı bir kelime bulunabileceğini ifade etmesi üzerine, Kültür Bakanlığı temsilcisi Emin Bilgiç,¹⁵³ *bilinç* kelimesinin bir kokofoniye sebep olmaması için *şuur* kelimesini önermiş ve bu kelimenin de hem aydın hem de halk kitlelerince bilindiğini ifade etmiştir. Ve kanunda bilinç kelimesinin yerine, *şuur* kelimesi kullanılmıştır.¹⁵⁴ Bu gibi kelime değişikliklerinin, 12 Eylül yönetiminin, kültür politikasında, toplumda kabul görme düşüncesini ortaya koyması açısından da önem arz etmektedir.

Nihayetinde, 1981 yılı, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı olması nedeniyle Atatürk Yılı ilan edilmiş, 100.yıl kapsamında, plan ve programlamayı yapmak üzere Devlet Başkanı nezdinde bir Milli Komite ve Milli Komite'nin onayladığı plan ve programları yürütmek üzere de bir bakanın başkanlığında Kutlama Koordinasyon Kurulu kurularak Kanun, Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.¹⁵⁵

Ve 5 Ocak 1981 tarihinde Devlet Başkanı Kenan Evren'in TBMM'de yaptığı konuşmayla Atatürk Yılı kutlamalara açılmıştır. Kutlama törenine eski cumhurbaşkanlarından, Celal Bayar, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk gibi isimler de katılmıştır. Ayrıca

¹⁵² *Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi*, Cilt:1, B:1, 19 .9 .1980, 16.

¹⁵³ Emin Bilgiç, 1975 ve 1977 yıllarında kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde, Kültür Müsteşarlığı görevini yürütmüştür. 1978'de ayrıldığı görevine, 1979'yılında Süleyman Demirel'in Başbakan olmasıyla tekrar Kültür Müsteşarlığı görevine getirilmiştir. İkinci müsteşarlık görevinden de 1.12.1980 tarihinden ayrılmıştır. Mustafa Yazıcı, *Atatürk'ün İzinde Millî Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi*, 213-214.

¹⁵⁴ *Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi*, Cilt:1, B:1, 19 .9 .1980 ,16-17.

¹⁵⁵ RG.26.09.1980/17117.

Kenan Evren tarafından, *Bedia Muvahhit, Vasfi Rıza Zobu, Adnan Saygun, Necil Kazım Akses, Cemal Reşit Rey, Eşref Üren, Cevdet Dereli, Zühtü Müridoğlu, İsmet Hikmet Koyunoğlu*, ve *Münir Nurettin Selçuk*'a Atatürk Plaketi ödülleri verilmiştir.¹⁵⁶

3.4.1. Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı Etkinliklerine Bakış

UNESCO, 1978 yılında gerçekleştirdiği 20.Genel Konferansında, Anma ve Kutlama Yıldönümleri programına, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Doğumunun 100.Yıldönümünü de almıştır. Ve Türkiye ilk kez UNESCO'nun Anma ve Kutlama Programına Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılı ile katılmıştır. UNESCO, 1981 Yılı'nın Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılı olarak ilan edilmesinin gerekçesini şöyle açıklamıştır:

*Atatürk uluslararası anlayış, işbirliği ve barış yolunda çaba göstermiş üstün kişi, UNESCO'nun yetki alanlarında yenilikler gerçekleştirmiş bir inkılapçı, sömürgecilik ve yayılmacılığa karşı savaşan ilk önderlerden biri, insan haklarına saygılı, insanları ortak anlayışa ve devletleri dünya barışına teşvik eden, bütün yaşamı boyunca insanlar arasında renk, din, ırk ayırımı gözetmeyen, eşi olmayan devlet adamı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusudur.*¹⁵⁷

12 Eylül darbesi gerçekleştikten sonra dönemin UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Suat Sinanoğlu, Devlet Başkanı Kenan Evren'e gönderdiği telgraf metninde; "Bütün dünyanın Atatürk'ün Doğumunun 100.yıl dönümünü kutlamaya hazırlandığı bir sırada, ülkemize Atatürk ilkeleri doğrultusunda yön vermek ve yeni Atatürkçü kuşaklar yetiştirme azmi ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin teşebbüsü ele almasını"¹⁵⁸ kutlayarak, 12 Eylül yönetiminin böyle bir dönemde yönetime el koymasını, Atatürk'ün Doğumunun 100.yılı açısından önemli olduğunu ifade etmiştir.

Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı kapsamında yurtiçinde gerçekleştirilen faaliyetler; sanat çalışmaları, basım-yayım çalışmaları, askeri çalışmalar, eğitim çalışmaları, spor, bilimsel toplantılar, sergiler, belirli günler ve TRT başlıkları altında toplanabilir. Gerçekleştirilen faaliyetler ve sayıları ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁵⁶ Evren, *Zorlu Yıllarım I*, 281.

¹⁵⁷ <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/162> (Erişim Tarihi:06.04.2023).

¹⁵⁸ UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, *Yönetim Kurulu Raporu(1980/1982)*, 22.

Tablo 3.3: Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı Kapsamında Düzenlenen Etkinlikler ve Sayıları

Yarışmalar	Sayısı	Bilimsel Toplantılar	Sayısı	Sergiler	Sayısı
Heykel Yarışmaları	8	Şura	3	Para Sergileri	7
Müzik Yarışmaları	29	Kurultay	3	Pul Sergileri	13
Bilgi Yarışmaları	45	Kongre	11	Kitap Sergileri	48
Folklor Yarışmaları	47	Sempozyum	11	El Sanatları Sergileri	93
Kompozisyon Yarışmaları	96	Açıkoturum	23	Fotoğraf Sergileri	189
Şiir Yarışmaları	97	Seminer	32	Resim Sergileri	875
Spor Yarışmaları	102	Konferans	85		
Resim Yarışmaları	110				
Toplam	534		168		1225

Kaynak: Tablo, T.C Başbakanlık, Hükümetin Ana Faaliyetlerinin Özeti'nden Derlenmiştir (1981,s,109-110-111).

Deyim yerindeyse Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı kutlamaları çerçevesinde geniş uygulamalara yer verilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı da bu uygulamalar çerçevesinde, Türk Milliyetçiliğini güçlendirmek ve yaygınlaştırmak adına, Atatürkçülük doğrultusunda okuma-yazma seferberliği başlatmıştır. Türkiye'de, 1980'li yıllarda okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı 13 milyona yaklaşmıştır. 12 Eylül'den sonra hız kazanan okuma-yazma seferberliği, 1982 yılına kadar, açılan 105 bin 544 okuma-yazma kurslarıyla beraber 2 milyon 240 bin 99 kişiye ulaşmıştır. Yine okuma-yazma kurslarını engelli vatandaşların da katılmasını sağlamak için, bazı illerde işitme engelliler için 10, görme engelliler için de 8 özel kurs açılmıştır. Bu kurslara, 121 işitme engelli, 103 de görme engelli vatandaş katılmıştır. Bu seferberlik planının yaygınlaştırmak adına Okur Yazarlık Teşvik Kanunu ve Yaygın Eğitim Kanun'u da Başbakanlığa sunulmuştur. Bu seferberlik planının çerçevesi ise, okuryazar oranının yükseltilerek ulusal kalkınma hedefi olan endüstrileşmeyi, tarımda gelişmeyi Atatürk ilkelerine bağlı kalarak bütünleşmeyi sağlamak ve cehaleti yok etmek olarak belirlenmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Milli Eğitim Bakanlığı Beyaz Kitabı (1981-1982 Öğretim Yılındaki Gelişmeler),(Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1982), 170.

Yine Millî Eğitim Bakanlığınca 1981 yılından itibaren Atatürk'ün Millet Mektepleri Başöğretmenliğini kabul ettiği tarih olan 24 Kasım gününün, Öğretmenler Günü olarak kutlanması kararlaştırılmıştır. Bu kararla beraber, Türk öğretmenlerinin toplumdaki yerini ve önemini belirlemek, saygınlığını artırmak ve öğretmenlerde mesleki bilincin uyandırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla hazırlanan yönetmelik, uygulamadan kaynaklı aksaklıklar nedeniyle yeniden düzenlenerek 18 Temmuz 1982 gün ve 17758 sayılı Resmî Gazete ile 2115 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁶⁰

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, Atatürk'ün Doğumunun 100.Yıldönümünde Devlet Başkanı Kenan Evren'in onayı ile Millî Eğitim Bakanlığı önüne Başöğretmen Atatürk Anıtı dikilmesi kararlaştırılmış ve bu anıtın 24 Kasım 1981 tarihinde büyük bir törenle açılışı gerçekleştirilmiştir.¹⁶¹(Ek.1)

Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı kapsamında pek çok kurumun etkinliği göze çarpmaktadır. Bu kurumlardan bir tanesi de Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Diyanet, Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı kapsamında, 30 Ağustos Zaferiyle ilgili bir Hutbe Yarışması düzenlemiş ve birinci seçilen hutbe Türkiye'de bütün camilerde okutulmuştur. Yine Diyanet İşleri Başkanlığınca, Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı kapsamında, Kurtuluş Savaşını konu alan 7 ayrı konuda hikâye ve piyes türünde pek kitabın basımı gerçekleştirilmiştir. 100.Yıl etkinlikleri kapsamında yine, *Mustafa Kemal Atatürk ve Türk İmam Ordusu* ile *Atatürk'ün Din Görüşü*, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Din Eğitimi* ve *Din Hizmetleri* adlı kitaplar da basım çalışmalarında yer aldığı ifade edilmiştir.¹⁶²

Gençlik ve Spor Bakanlığının, Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı kapsamında düzenlediği çalışmalarına bakıldığında ise, Samsun'da *Kız İzcileri Atatürk'ün İzinde Yürüyüşü*, İstanbul ve Ankara'da *İzci Atatürk Şenliği*, Çanakkale İntepe'de sırasıyla *Uluslararası Atatürk'ü Tanıyalım Gençlik Kampı*, *100.Yıl Kültür ve Spor Şöleni* ve *Atatürk Milli Kampı* düzenlenmiştir. Ülke genelinde yine 15'i uluslararası büyük organizasyon olmak üzere 39 spor faaliyeti planlanmış, 21 Eylül 1981 tarihine kadar 9'u uluslararası olmak üzere 32 faaliyet gerçekleştirilmiştir. İlkokullardan üniversitelere kadar bütün

¹⁶⁰ Milli Eğitim Bakanlığı Beyaz Kitabı (1981-1982 Öğretim Yılındaki Gelişmeler),171.

¹⁶¹ Bahir Sorguç, *1920'den 1981'e Millî Eğitim Bakanlığı*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1982), 16.

¹⁶² T.C. Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetlerinin Özeti*, 112-114.

okullarda, kros, basketbol, futbol ve voleybol dallarında *100.Yıl Atatürk Kupası* yarışmaları düzenlenmiştir.¹⁶³

Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı kapsamında, Kültür Bakanlığının yürüttüğü çalışmalara bakıldığında ise, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Dairesi tarafından *Türk İstiklal Savaşı Destanı* başlıklı bir yarışma düzenlenmiştir. Yarışmaya sadece halk şairleri katılmıştır. Yarışma şartnamesinde yarışmanın amacının ise halk şairlerinin milli konularda birleştirici rol oynamaları sağlamak olarak belirlenmiştir.¹⁶⁴ Atatürk Yılı dolayısıyla yine Kültür Bakanlığı tarafından 9 dalda yarışma düzenlemiştir. Buna yarışmaların sonucuna göre; şiir yarışmasında Mustafa Necati Karaer *Kuşlar ve İnsanlar*, hikâye yarışmasında Osman Çeviksoy *Beyaz Yürüyüş*, tiyatro yarışmasında Remzi Özçelik, *Taşbademleri* adlı eserleriyle birincilik ödülüne layık görülmüştür. Roman yarışmasında birincilik ödülünü, Yılmaz Gürbüz, *Acılar Masal Oldu* eseriyle kazanırken Mesut Berk ise *Arayış* adlı eseriyle ikinci, Hayrani Ilgar da *Süyyün Bike* adlı romanıyla üçüncü olmuştur. İlmi araştırmalar dalında ise Prof.Akgün Aydeniz *Tam Bağımsızlık Yolunda Atatürk ve Tarımsal Kalkınma*, Prof. Özkan Tikveş ise *Cumhuriyet Devrinde Demokrasi Rejimi Uygulaması* adlı araştırmalarıyla üçüncü olurlarken, bu dalda birincilik ve ikincilik ödülü verilememiştir. Resim, müzik, heykel ve film senaryosu alanlarında ise yarışmaya katılan eserlerin ödüle layık görülmediği belirtilmiştir.¹⁶⁵ 100.Yıl kapsamında düzenlenen önemli etkinliklerden biri de *Atatürk ve Türkiye* konulu sergi olmuştur. 12 Nisan 1981 günü Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nde düzenlenen sergi, Devlet Başkanı Kenan Evren ve Kültür Bakanı Cihad Baban'ın katılımlarıyla açılmıştır.¹⁶⁶ (Ek.2) Ayrıca bu gibi sergi faaliyetlerinin yanında Kültür Bakanlığınca Belçika'nın CIBELCO film şirketine 52 dakikalık *Atatürk* filmi yaptırılmıştır.¹⁶⁷

Ayrıca Kültür Bakanlığınca Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılını Kutlama Bürosu oluşturulmuş ve bu Kutlama Bürosu tarafından Atatürk'le ilgili basım-yayım faaliyetleri yürütülmüştür. Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılını Kutlama Bürosu tarafından yayımlanan kitapların listesi aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

¹⁶³ T.C. Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetlerinin Özeti*, 338.

¹⁶⁴ *Millî Kültür Dergisi*, 2/10, (Mart 1981), 56-57.

¹⁶⁵ *Millî Kültür Dergisi*, 3/3, (Ağustos 1981), 64.

¹⁶⁶ *Millî Kültür Dergisi*, 2/12, (Mayıs 1981), 48.

¹⁶⁷ T.C. Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetleri*, (12/9/1981-12/9/1982), (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982), 345.

Tablo 3. 4: Kültür Bakanlığı Atatürk’ n Doğumunun 100.Yılını Kutlama Bürosu Tarafından Yayımlanan Bazı Kitaplar

Yazar Adı	Eser Adı
Ru�en Eşref �naydın	Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile M�l�kat
�sma�l Habib Sevik�	O Zamanlar, Atatürk ��in
Nüzhet Erman	Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1881-1981
Fal�h Rıfka Atay	Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri
Yakup Kadri Karaosmanoęlu	Atatürk, Ergenekon, Millî Savaş Hik�yeleri
Yahya Kemal Beyatlı	Eęil Daęlar
Peyami Sefa	Türk �nkılabına Bakışlar
Samet Aęaoęlu	Kuvayı Milliye Ruhu
Cahit Külebi	Atatürk Kurtuluş Savaşında
Haluk Nihat Pepeyi	Mütareke
Coşkun Ertepinar	Destan Atatürk
Abdurrahman Güzel	Kaygusuz Abdal
Yusuf Akçura	Yeni Türk Devletinin �nc�leri’’1928 Yılı Yazıları’’
Ercümend Kuran	Atat�rk���l�k �zerine Denemeler
Afet �nan	Mustafa Kemal Atatürk’ten Yazdıkları�

Kaynak: Millî Kültür Dergisi, 2/11, (Nisan 1981,s,57.)

Atatürk’ n Doğumunun 100.Yılı dolayısıyla bir başka kutlama programı da Konya’da 11-14 Mayıs 1981 tarihleri arasında düzenlenen 15.Türkiye   ıklar Bayramı olmuştur. Her yıl ekim ayının son haftası düzenlenen bu   ıklar Bayramı, Atatürk’ün doğumunun 100.yılı dolayısıyla Kutlama Koordinasyonu tarafından mayıs ayına alınmıştır. Murat  obanoęlu, Yaşar Reyhani,  eref Ta lıova ve Davut Sulari gibi tanınmış saz   ıklarının katılımıyla yaklaşık 50   ık bu bayramda yerini almıştır. Dört gün süren bu   ıklar Bayramı’nda çeşitli dallarda başarılı olan   ıklar  d llendirilmi tir. 14 Mayıs 1981 günü düzenlenen ödül törenine  kinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Bedrettin Demirel de katılmıştır.¹⁶⁸ (Ek.3)

Görüleceği  zere Atatürk’ n Doğumunun 100.Yılı, 12 Eylül döneminde pek çok kültürel ve sportif faaliyetlerle kutlanmı tır. Deyim yerindeyse 12 Eylül yönetimi, dar-

¹⁶⁸ Nail Tan, ’’15.Türkiye   ıklar Bayramı’nın Ardından’’, *Millî Kültür Dergisi*, 3/1, (Haziran 1981):58-60.

beyi gerçekleştirirken öne çıkardığı Atatürkçülük politikasının gereğini bu gibi faaliyetlerle öne çıkarsa da özellikle din konusundaki hassasiyetini de ortaya koymuştur. Atatürk'ün 100.Doğum Yılında Türkiye'de ilk kez 1.Din Eğitimi Semineri'nin bu dönemde düzenlenmesi dikkati çekmektedir.

3.4.2. Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında 1.Din Eğitimi Semineri

Din konusu gerek eğitim gerekse kültürel alanda Cumhuriyetin ilanından bu yana, Türkiye'nin önemli sorun alanlarından biri olmuştur. Türkiye'de, 1980'li yıllara kadar din eğitimi, 1961 anayasasının 19.maddesine göre, ''Din eğitim ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır.''¹⁶⁹ şeklinde, isteğe bağlı olarak yürütülmüştür. 12 Eylül Döneminde ise gerek bazı muhafazakâr ve milliyetçi gruplar ile gerekse 12 Eylül yönetiminin (MGK Başkanı ve üyeleri), din olgusuna titizlikle eğildiği dikkati çekmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere 1960'tan sonra bazı muhafazakâr kültür çevrelerinin, kültür ve eğitim sahasında etkinliğinin artırmasıyla, bu grupların 12 Eylül Dönemindeki etkinliğinin daha da artmıştır. İşte bu noktada Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı, kapsamında 23-25 Nisan 1981 tarihlerinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından, ilk kez Din Eğitimi Semineri düzenlenmiştir. Seminerin tertip komitesinde, Prof.Dr. Hüseyin Atay, Doç.Dr. Neda Armağaner, Doç.Dr. Beyza Bilgin, Doç.Dr. M.Rami Ayas, Doç.Dr. Ahmet Uğur bulunmuştur. Seminerin düzenleniş amacını, Tertip Komisyonu üyesi ve İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Hüseyin Atay, açılış konuşmasında,

*memleketimizde yetersiz olan din eğitimi ve bu yetersizliğin devamını amaçlayan gizli gücün olumsuz dini açıdan milletimizi bir buhrana sürüklemiştir. Dini otorite eksikliği çok açık bir şekilde karşımızda büyük bir sorun olarak durmaktadır. Aynı dine sahip bir milletin fertlerinin böyle yanlış bir eğitim neticesinde birbirlerine düşman kesilmeleri ne dinimizin, ne tarihimizin ve ne de Atatürk ilkelerinin gerçeğine uyar*¹⁷⁰

¹⁶⁹ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1961-anayasasi/> (ErişimTarihi:08.04.2023).

¹⁷⁰ Ankara İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Hüseyin Atay'ın Seminer Açış Konuşması, *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, (Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981), 2.

sözleriyle, bu sorunun böyle bir seminerde ele alınması lüzumunu ifade etmiştir. Seminere 11 profesör, 17 doçent, 18 doktor ve 20 eğitim uzmanı katılmış ve 60'a yakın tebliğ sunulmuştur.¹⁷¹

Seminere dönemin Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç, Milli Eğitim Bakanlığı adına Din Eğitimi Genel Müdürü, Necati Öztürk, Başbakanlık Müşaviri Hayrettin Şallı gibi önemli bürokratlar katılırken, Süleyman Hayri Bolay, Salih Tuğ, Neşet Çağatay, Hikmet Tanyu, Bahriye Üçok gibi önemli yazar ve akademisyenler de katılanlar arasında dikkati çekmektedir. Seminerde konuşma yapan dönemin Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç, 12 Eylül öncesi duruma atıfla, toplumda yaşanan anarşi ve ekonomik sorunlara değinirken, Türkiye'nin ekonomik hayatında 70 sent terimi yerleşirken, okulların anarşi yuvası haline getirilerek gençlerin geleceğinin çalındığını ifade etmiştir. Altıkulaç, 12 Eylül Harekâtının sağladığı huzur ikliminde, Milli Eğitim bünyesinde din eğitimi konusunun da çözülmesi için devlet katında önemli çalışmaların yapılacağını vurgulamıştır. Altıkulaç ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığının, din hizmetlerini en iyi şekilde yürütebilmesi için iyi eleman yetiştirilmesi gerekliliğine değinmiş, bu konuda İmam Hatip liselerinin eğitimlerine ağırlık verilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁷² Esas itibarıyla seminerin düzenlenme amacı, seminere katılan Ahmet Gürtaş ve Abdurrahman Küçük'ün bildirilerinde ifade ettikleri gibi, *din derslerinin zorunlu olması* şeklinde ortaya konabilir. Seminerde, din derslerinin tarihçesi Cumhuriyet Dönemindeki gelişimi değerlendirilirken aynı zamanda Atatürk'ün dine olan yaklaşımı da ele alınmıştır. Abdurrahman Küçük, *İlkokullarda Din Eğitimi ve Öğretimi* başlıklı bildirisinin sonuç kısmında, din derslerinin kısmen ya da tamamen kaldırılması gibi bütün yolların denendiğini ancak, hiçbirinin Müslüman Türk toplumunda bir çözüm üretmediğini ifade etmiştir. Küçük, en uygun çözümün planlı ve programlı bir şekilde, devletin denetimi altında birinci sınıftan itibaren bütün sınıflarda din dersinin okutulması olduğunu belirtmiştir.¹⁷³

Seminere katılan Başbakanlık Müşaviri Hayrettin Şallı, *Din Hizmeti ve Din Eğitimi İle İlgili Yazan ve Konuşanların Konu İle İlgileri* başlıklı bildirisinde, Türk milletinin kültüründe dinin ayrı bir yer tuttuğunu ifade ederek, din konusunda yeterli eğitime

¹⁷¹Ankara İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Hüseyin Atay'ın Seminer Açış Konuşması, *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, 3.

¹⁷² Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç'ın Konuşması, *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, 6-7.

¹⁷³ Abdurrahman Küçük, "İlkokullarda Din Eğitimi ve Öğretimi", *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, 132-133.

sahip olmayanların Türk milli kültürüne ve milli birliğine en büyük zararı verdiğini belirtmiştir. Şallı, Devlet Başkanı Kenan Evren'in 12 Eylül 1980 günü yönetime el koyduğu konuşmasında, din üzerindeki yıkıcı ve bölücü faaliyetlere değinirken "sahibinden başkasının inanmadığı bilimsellik" sözüyle bu düşüncesini ne kadar da doğru şekilde anlattığını ifade etmiştir. Şallı ayrıca, Atatürk devrimlerinin bekçileri olduğunu ifade eden grupların da, din karşısında yürüttükleri faaliyetleri yıkıcı olarak tanımlayarak gerçek Atatürkçüleri, devletin, milletin, vatanın ve dinin gerçek sahiplerini de bu gibi faaliyetler karşısında uyanık olmaya davet etmiştir. Nihayetinde, Hayrettin Şallı da, din hizmetinin ve eğitiminin devlet kontrolünde yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴

Aydınlar Ocağı geleneğine bağlı isimlerden biri olan Süleyman Hayri Bolay da *Din Eğitimin Şumulu* başlıklı bildirisinde, milli birlik ve bütünlüğün sağlanması için her çocuğun aynı iman ve kültürle eğitilmesi gerektiğini savunarak din eğitiminin zorunlu olmasını gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁵

Seminere katılan önemli isimlerden biri de Bahriye Üçok olmuştur. Üçok, seminerde vurgulanan din eğitiminin zorunlu olması ve buna dayanak olarak da Atatürk'ün sözlerinin ve direktiflerinin öne çıkarıldığı tebliğleri eleştirmiştir. Din derslerinin zorunluluğu ele alınırken vicdan özgürlüğü konusuna değinilmediğine dikkati çekmiştir. Üçok, Diyanet'in, Atatürk ve devrimlerine karşı aykırı yazıları topluma aktardığı süreçte, Diyanet'in iyi yetişmemiş din görevlileri hakkında yakınma hakkının olamayacağını da ayrıca dile getirmiştir.¹⁷⁶

Burada Bahriye Üçok ile ilgili bir konuya da değinmek yararlı olacaktır. Üçok, 1981'de MGK'nin isteği üzerine din dersleri hakkındaki görüşlerini *Türkiye'de Din Eğitimi Konusundaki Görüşlerim* başlıklı yazısında ele almıştır. MC Hükûmetleri döneminde özellikle sayısı artırılmaya çalışılan imam hatip okullarına değinmiş ve bu durumun MC Hükûmetleri döneminde *millî rönesans* adıyla hayata geçirilmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Buradaki milli sözcüğünden kastın ise dini bir kavram olduğunu vurgula-

¹⁷⁴ Hayrettin Şallı, "Din Hizmeti ve Din Eğitimi İle İlgili Yazan ve Konuşanların Konu İle İlgileri", *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, 155-163.

¹⁷⁵ S.Hayri Bolay, "Din Eğitimin Şumulu", *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, 98.

¹⁷⁶ Bahriye Üçok, "Örgün ve Yaygın Eğitimde Sorunlar", *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, 363-365.

yan Üçok, Arapça ve Osmanlı Türkçesi derslerinin de 1980 yılının ağustos ayında Millî Eğitim Bakanlığınca müfredata koyulacağını belirtmiştir. Üçok'a göre 12 Eylül hareketi gerçekleşmeseydi, Atatürk devrimlerinden önemli ölçüde geri dönüşler yaşanacaktır. Üçok bu değerlendirmesinde, din derslerinin asla zorunlu olmaması gerektiğini ve laikliğin özenle korunmasını da ayrıca vurgulamıştır. Özellikle laiklik ve gerçekçi eğitim konusunda Atatürk ilkelerini restore etmek ve Atatürk ilkelerini yeniden geçerli kılmak, 12 Eylül'ün ikinci bir Ulusal Kurtuluş Savaşı kazanma ölçüsünde değer taşıyacağı, Bahriye Üçok tarafından ayrıca dile getirilmiştir.¹⁷⁷

Ancak 12 Eylül Döneminde gerek din derslerinin zorunlu olması gerekse muhafazakâr bazı çevrelerin-ki bunda din derslerinin zorunlu olmasını isteyen çevreler de dahil- bu dönemde ön plana çıkması, bir anlamda 12 Eylül'ün, bazı çevrelerce beklentilerinin dışında bir yönetim sergilemesi şeklinde olmuştur.

Nihayetinde, 23 Nisan 1981'de, tarihi açıdan da önemli bir günde toplanan bu seminerin kapanış konuşmasında, Ankara İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Hüseyin Atay, seminerde tartışılan fikirlerin özellikle din eğitimi ve öğretimi özelinde, çözülmesi gereken bir sorun olarak ifade etmiş, seminere din eğitimi veren kurumlardan katılan akademisyenlerin yanı sıra genel eğitimle uğraşan akademisyenlerin de katıldığını söyleyerek seminerin geniş bir katılımı ile toplandığını ifade etmiştir. Atay ayrıca, din kültürü dersinin okullarda okutulmasının laiklikle bir ilgisini olmadığını da ifade ederek, 12 Eylül'ü ise Türkiye'nin tarihindeki ikinci kurtuluş olayı olarak yorumlamıştır.¹⁷⁸

Derlenecek olursa 12 Eylül Döneminde, din derslerinin zorunlu olması yolunda bu seminerin ve katılımcılarının önemli bir rolü olmuştur denilebilir. Özellikle bu din eğitimi seminerinin ardından milliyetçi-muhafazakâr isimlerden oluşan Aydınlar Ocağı'nın, 9-10 Mayıs 1981 tarihlerinde düzenlediği *Millî Eğitim ve Din Eğitimi* ilmi semineri ise din eğitimi konusunun bazı çevrelerce, dirayetle ele alınması bakımından önemlidir.

3.4.3. Millî Eğitim ve Din Eğitimi İlmî Semineri

Esas itibarıyla 12 Eylül'den sonra, Millî Eğitim Bakanlığının 15.12.1980 gün ve 55 sayılı emriyle, bakanlık bünyesinde Din Eğitimi Çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu

¹⁷⁷ Bahriye Üçok, *Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993), 208-212.

¹⁷⁸ Ankara İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Hüseyin Atay'ın Din Eğitimi Semineri Kapanış Konuşması, *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, 397-399.

çalışma grubu, 12 Eylül'den sonra bu alanda yetkin akademisyenlerle bir değerlendirme süreci yönetmiştir.¹⁷⁹

Eğitim ve kültür konusunda Aydınlar Ocağı'na üye isimler ise bu dönemde dikkati çekmektedir. Aydınlar Ocağı tarafından 9 Mayıs 1981 tarihinde 100'e yakın tanınmış bilim insanıyla topladığı bu ilmî seminerin basılan tebliğinin önsözünde, Ocağın, 12 Eylül sonrası derneklerin kapatılması neticesinde faaliyetlerine ara verdikleri ifade edilmiştir. 1981 yılının Şubat ayında alınan faaliyet izniyle beraber *12 Eylül'ün getirdiği huzura yönelen ortam içerisinde*, bu seminerin toplanıldığı dile getirilmiştir. Bu seminerle beraber Aydınlar Ocağı, kendi kültürel ideolojisi olan *Türk İslam Sentezi* anlayışı içinde bu semineri düzenleyerek üstüne düşen görevi yerine getirmiştir.¹⁸⁰

Seminerde Tahsin Banguoğlu, Muharrem Ergin, Ayhan Songar, Nevzat Yalçıntaş, Hayrettin Karaman, Faruk Kadri Timurtaş, Hikmet Tanyu, Müjgân Cumbur gibi isimler dikkati çekmektedir. Seminerin açılış konuşmasında Aydınlar Ocağı Genel Başkanı Salih Tuğ, ocağın kuruluş yılı olan 1970'ten beri, millî kültür ve şuuru geliştirmek amacıyla, Türk milliyetçiliği fikri etrafında, fikri buhran ve mefhumlarla mücadele ederek ilmi toplantılarla bu misyonlarını, Türk İslam Sentezi çerçevesinde, geliştirerek bu anlamda bu düşüncelerinin gerçekleşme alanında Millî Eğitim Bakanlığının özel bir yeri olduğunu ifade etmiştir. Bu seminer, Millî tarih ve kültür şuurunun bir teşebbüsü olarak nakledilirken ülkenin 12 Eylül'e gelişin altında yatan neden olarak da nesillerin manevi açıdan aydınlatılamaması olarak belirtilmiştir.¹⁸¹ Seminere, 12 Eylül Hükûmetinin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal, Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkuş ve Millî Eğitim Bakanlığı Din Eğitimi Genel Müdürü Necati Öztürk de katılmıştır. Seminer, Millî Eğitim Meseleleri Komisyonu ve Din Eğitimi Komisyonu Çalışmaları başlıkların iki ayrı komisyon halinde toplanmıştır. Seminerin sonuç bildirisinde ise Türk Millî Eğitim sisteminin ilk görevi, millî değerlerini bilen ve millî değerleri yaşatan insanları da tarih içinde şekillenen *Türk İslam Sentezi* formasyonunda yetiştirmek olarak dile getirilmiştir. Din eğitimi ile ilgili olarak da bu eğitimin verilmesi ve düzenlenmesi görevi devletin asli görevi olarak belirlenmiştir. Din eğitimi, kamu hizmeti olarak belir-

¹⁷⁹ Millî Eğitim Bakanlığı Beyaz Kitabı (1981-1982),174.

¹⁸⁰ Millî Eğitim ve Din Eğitimi İlmî Seminer Tebliğler/Müzakereler/Sonuçlar (İstanbul: Özal Matbaası, 1981), 7-8.

¹⁸¹ Millî Eğitim ve Din Eğitimi İlmî Seminer, 12-13.

lenerek anaokullarında, ilköğrenimde, orta öğrenimde, yükseköğrenimde ve ordu bünyesine kadar verilmelidir.¹⁸²

Yine aynı şekilde, laikliğin dinsizlik olarak kabul edilemeyeceği belirtildikten sonra yükseköğrenimde İslami muhtevalı bilgilere verilerek Türk İslam tefekkür ve medeniyet esasları öğretilmesinin gerekliliği ortaya konmuştur.¹⁸³ Bir anlamda bu seminer, Aydınlar Ocağı'nın eğitim ve kültür politikasında kendi düşünce felsefesini yaratan *Türk İslam Sentezinin* bir deklarasyonu şeklinde olmuştur.

Seminerin kapanış konuşmasında Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç'ındile getirdiği "12 Eylül'ün getirdiği huzur ortamında bu şartları bulmaktan duyduğumuz bu imkânlarla kavuşmuş olmaktan duyduğumuz memnuniyet sonsuzdur." sözleri de milliyetçi-muhafazakâr kesimler ile 12 Eylül yönetiminin *huzur ve refah ortamı* anlayışının bu noktada birleştiğinin göstergesi olmuştur.

Din eğitimi ile ilgili olarak Aydınlar Ocağı'nın önemli isimlerinden biri olan Süleyman Hayri Bolay, Bakış dergisinde, *Din Eğitimi Hedefine Varmalı* başlıklı röportajında, gerek 1.Din Eğitimi Seminerini gerekse Millî Eğitim ve Din Eğitimi seminerini değerlendirirken toplumun dini-millî hassasiyetlerden uzaklaşmasının sorunlara yol açtığını belirtmiş bu eksikliğin neticesinde *askeri idare* tarafından ilkokuldan lise son sınıfa kadar din derslerinin koyulduğunu ifade etmiştir. Bolay, her ne kadar bu toplanan iki seminere devlet erkânının ilgi göstermediğini ifade etse de Turgut Özal'ın Millî Eğitim ve Din Eğitimi Seminerine katılmasını ise şahsi dostluklara bağlamıştır.¹⁸⁴

Aydınlar Ocağı'nın *Türk İslam Sentezi* başlıklı politikası, devletin eğitim ve kültür kademelerinde etkinliğini gösterdiği söylenebilir. Bir anlamda kendi düşüncelerinin etkilerini, askeri idare döneminde de devam ettirmeleri kayda değerdir. Özellikle bu düşünce ekibinin etkileri, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde oluşturulan, *Millî Kültür Özel İhtisas Komisyonunun* da çok daha faal olarak görülmüştür. Özellikle din eğitimi adına toplanan bu iki seminerin ardından, 23-26 Haziran 1981 tarihinde toplanan *Onuncu Millî Eğitim Şûrasında* din eğitimi konusu tekrar gündeme gelmiş ve bu şûrada din eğitiminin yeniden düzenlenmesi resmi olarak kararlaştırılmıştır.

¹⁸² Millî Eğitim ve Din Eğitimi İlmi Seminer, 415-419-420.

¹⁸³ Millî Eğitim ve Din Eğitimi İlmi Seminer, 422-423.

¹⁸⁴ Bakış Dergisi, 1/3(1981), 20.

3.4.4. 12 Eylül'ün Yeni Türk Millî Eğitim Sistemi ve Onuncu Millî Eğitim Şûrası

Onuncu Millî Eğitim Şûrası, 23-26 Haziran 1981 tarihleri arasında toplanmıştır. Şûra, dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam ve Millî Eğitim Bakanlığı Yüksek Danışma Kurulu üyesi Tuğg. Osman Feyzoğlu'nun açış konuşmalarının ardından, Devlet Başkanı Kenan Evren'in MGK üyelerinin ve Başbakanın kutlama mesajlarının okunmasıyla başlamıştır. Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam şûranın açılış konuşmasında, 7 yıllık bir aradan sonra başlayan Onuncu Millî Eğitim Şûrası'nın konusunu, *Türk Milli Eğitim Sistemi, Bu Sistemin Bütünlüğü İçinde Eğitim Programları ve Öğrenci Akışını Düzenleyen Kurallar* başlığıyla ifade etmiştir. Bakan Sağlam konuşmasına devamla, Millî Eğitimin içinde düştüğü bunalımlı dönemlerden dolayı sorunların çözülemediğini, 12 Eylül ile birlikte, bugünlerin geride kaldığını belirtmiştir. Başöğretmen Atatürk ve ilkeleriyle etkin bir dönemin başladığını ifade eden Bakan Sağlam, şûranın amacını şu sözlerle dile getirmiştir:

*Bu şûrada ele alınacak yeni eğitim sistemi, ülkemizin politik, sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaç ve gerçeklerine dayalı, millî eğitim politikası temeline otur-tulmalıdır. Millî dayanaklarımızı güçlendiren, çağdaş görüşlere yer veren, devlet kalkınma plan ve hedefleriyle uyum sağlayan, eğitim ve öğretimde, mesleki tekniğe ağırlık veren okul endüstri ilişkisini geniş şekilde kuran insanımızı çok iyi yetiştiren ve ona iş bulan bilim ve teknolojiyi esas alan temele dayanmalıdır. Bu durum içinde Millî Eğitim Şûrası'nın temel amacı; belirlenen etkenler ve faktörlerle, yapılan çalışmalar ve değerlendirmelerin ortaya çıkardığı öneri niteliğindeki hedefleri, kesin sonuca bağlamak, uygulama stratejisini ve araçlarını tespit etmek, Türk millî eğitimini yüceltecek yeni bir sistem bütünlüğünü yaratmak olacaktır.*¹⁸⁵

Şûrada ayrıca 18-19 Nisan 1981 tarihlerinde kurulan bir eğitim komisyonunun, hazırladığı *Yeni Türk Millî Eğitim Sistemi* adlı raporun da önemli katkısı olmuştur. *Yeni Türk Millî Eğitim Sistemi* başlıklı raporun hazırlanmasında; Prof.Dr. Ziya Bursalıoğlu, Prof.Dr. Ethem Özgüven, Prof.Dr. Fuat Turgut, Prof. Dr. Fatma Varış, Doç.Dr. İlhan Akhun, Doç.Dr. Cevat Alkan, Doç.Dr. Ali Doğan Arseven, Doç.Dr. Mustafa Aydın,

¹⁸⁵ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Onuncu Millî Eğitim Şûrası 23-26 Haziran 1981 Öneriler-Konuşmalar-Kararlar* (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1981), 5-6-7.

Doç.Dr. İbrahim Ethem Başaran, Doç.Dr. Sudi Bülbul, Doç. Dr. Nurettin Fidan, Doç.Dr. Kemal Güçlüol, Doç.Dr. Mehmet Ali Kısakürek, Doç.Dr. İlhan Sezgin, Dr. Aytaç Açıkalın, Dr. Yaşar Baykul, Dr. Ferhan Oğuzkan, Osman Kaptan, Ahmet Hamdi Özer ve Necmettin Yeşilmen gibi eğitimci isimler görev almışlardır.

Yeni model, eğitim sisteminde bir bütünleşme öngörürken eğitimin her düzeyinde mesleki ve teknik öğretime ağırlık verilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Yine bu eğitim sistemi, yükseköğretime öğrenci gönderen orta öğretimi sisteminin yeniden düzenleyerek üniversite önlerinde meydana gelen yığılmayı kaldırarak kalkınmanın gerektiği nitelikte insan gücü yetiştirmeyi temel almıştır. Genel olarak, “okul” birimini ele alan bu yeni sistem, anasınıfı eğitimine önem atfederek (ilk aşamada zorunlu olmayan ancak eğitimde fırsat eşitliği sağlandığında zorunlu bir düzey olarak ele alınmıştır.) sekiz yıllık bir zorunlu bir temel eğitim düzeyini esas ilke olarak belirlemiştir. Orta öğretimde ise temel hedef ise çok amaçlı tek tip lise ve mesleki ve teknik okullar ile orta-öğretimde bütünlüğün sağlanarak tek tip orta öğretim kurumları oluşturulması olarak belirlenmiştir.¹⁸⁶

Daha net ifadeyle Onuncu Millî Eğitim Şûrası’nda temel amaç öğrencileri bir işe veya mesleğe yöneltmekle beraber yükseköğretim kurumlarına hazırlayacak imkânları sağlamak olarak belirlenmiştir.¹⁸⁷

Ayrıca yükseköğretimi düzenleyen, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanun’u 6 Kasım 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun’la, 1982 tarihinde YÖK faaliyete geçirilmiştir. Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname neticesinde 19 olan üniversite sayısı 27’ye yükselmiş, üniversite dışında kalan akademi ve bakanlıklara bağlı yüksekokullar üniversitelere bağlanmıştır.¹⁸⁸

YÖK Kanun’u beraberinde pek çok tartışmayı da getirmiştir. Üniversite öğrencilerini ve akademisyenleri deyim yerindeyse siyasetten uzaklaştırmayı hedefleyen 59. madde ve herhangi bir nedenden dolayı üniversiteden uzaklaştırılanların tekrar üniversiteye geri dönmesi engelleyen 60.madde, bu Kanun’un amacını ortaya koymaktadır. Özellikle 60.maddenin, 12 Eylül sonrası Sıkıyönetim Komutanlıkları tarafından üniver-

¹⁸⁶ *Yeni Türk Millî Eğitim Sistemi* 18-19 Nisan 1981(Ankara;1981), 13-17.

¹⁸⁷ *Millî Eğitim Bakanlığı Beyaz Kitabı(1981-1982 Öğretim Yılındaki Gelişmeler)*, 33.

¹⁸⁸ *Millî Eğitim Bakanlığı Beyaz Kitabı(1981-1982 Öğretim Yılındaki Gelişmeler)*,87.

siteden uzaklaştıran ve toplumda 1402'likler olarak adlandırılan akademisyenlerin geri dönüşünü engellemek için olduğu söylenebilir.¹⁸⁹

YÖK Kanun'u ayrıca öğrencilerin üniversite sınavına girişini üç sınav hakkıyla sınırlamış ve bunun da adalet ve eşitlik açısından sorunlar ortaya çıkarmıştır. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Başkanı Prof.Dr. Orhan Oğuz, Yükseköğretimin büyük çoğunluğunu oluşturan akademi ve yüksekokulların bu kurumda temsil edilmediğini dolayısıyla bunun kurumun alacağı kararlarda hukuki geçerliliğini de tartışmaya açacağını söylemiştir. Prof. Oğuz ayrıca akademilerde, görev ve yetki dağılımı konusunda da karmaşık durumun sürdüğünü söyleyerek, bu kanunla ortaya çıkan bürokratik yapının bilimsel özerkliği zedeleyeceğini de ifade ederek bu kanun hakkındaki eleştirilerini dile getirmiştir.¹⁹⁰

Öyle ki 12 Eylül yönetimi, ilköğretimden yükseköğretime kadar tek tip kıyafet zorunluluğuna da gitmiş, Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan ve MGK'nin onayına sunulan Kıyafet Yönetmeliği ilkokul, ortaokul, lise ve yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrenci, öğretmen ve çalışan memurları kapsamıştır.¹⁹¹ Ve böylece eğitim ve öğretimde kendini gösteren tek tipleştirme politikası kıyafet alanında da kendini göstermiştir.

Yine bunun yanında 12 Eylül yönetimi, kamu kurumlarında da çalışan personel için de kıyafet uygulaması başlatmıştır. Kamu personeli için Atatürk ilkelerine uygun bir kıyafet yönetmeliği hazırlanmıştır. Bu yönetmelik çerçevesinde, kadın personelin tırnak uzatması, kısa bluz veya elbiseleri giymeleri; erkek personelin ise saç ve sakal uzatmaları, ceketsiz ve kravatsız dolaşmaları yasaklanmıştır. Bu uygulamaya uymayanlara ise disiplin cezası verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹²

Temel eğitimde ise, öğrencilerin yaş grupları değerlendirilerek 3 aşamada ele alınmıştır. 1-2-3. sınıflar için temel bilgi ve beceriler (okuma-yazma, hayat bilgisi, fen bilgisi gibi) dersler, 4 ve 5.sınıflar için genel bilgiler ve beceriler, 6-7- ve 8.sınıflarda ise genel kültür ve özel alan dersleri ile seçimlik derslere yer verileceği belirtilmiştir. Sınıf

¹⁸⁹ Yusuf Sarınoy, *Türk Parlamento Tarihi Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi (1980-1983)*, I.Cilt, (TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:157.), 130.

¹⁹⁰ *Tercüman*, "Rektörlerin beğendiği kanunu Akademi Başkanları "ENDİŞE" ile karşıladı" başlıklı haberin devamı (20 Kasım 1981), 14.

¹⁹¹ *Tercüman*, "Öğretmen ve öğrenciler tek tip kıyafet giyecek"(20 Kasım 1981), 3.

¹⁹² *Cumhuriyet*, "Atatürk İlkelerine aykırı giyinen memur ceza alacak" (26 Ekim 1982), 1.

geçme sisteminin uygulanacağı 1-8 yılları arasında hedef, Atatürkçü çizgide sosyo kültürel ve ulusal bütünleşmeye katkı sağlamak öğrencilerin gelişim sürecinde araştırmacı ve yurttaşlık bilincinin farkında yetiştirilmesi temel hedef olarak belirlenmiştir. Ortaöğretimde ise dokuzuncu sınıftan itibaren azalan ortak derslerle beraber, dönem ve kredili sistemin uygulanacağı, lise öğretiminin, okul içi ve okul dışı staj faaliyetleriyle sürecin destekleneceği ifade edilmiştir.¹⁹³

Genel anlamda Onuncu Millî Eğitim Şûrası'nın çerçevesi, Millî Eğitimin amaç ve ilkeleriyle tutarlı, toplumun ilgi ihtiyaç verecek şekilde düzenlenerek Atatürkçü bir görüşle öğretmen yetiştirme konusunda esasların belirlenmesi olarak ifade edilmiştir.¹⁹⁴

Şûrada dikkati çeken diğer iki konusu ise din eğitimi ve İmam Hatip liselerinin durumu olmuştur. Şûra üyelerinden Prof.Dr. Neşet Çağatay, şûraya vermiş olduğu önergesinde, mahalle mekteplerinde varlığını sürdüren Kur'an kurslarının kaldırılmasını, ilkokulların 4 ve 5.sınıflarında ve ortaokullarda din dersinin zorunlu olmasını ayrıca okullardaki dini ve ahlaki yayınların da Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulacak kurullar tarafından belirlenmesini istemiştir. Önergeye istinaden konuşan Mustafa Uzunpostalcı ise Millî Eğitim bünyesinde Din Eğitimi Danışma Kurulu oluşturulduğunu bu kurulda din eğitimi ve İmam Hatip liseleriyle ilgili kararlar alındığını hatırlatarak şûrada bu konular hakkında detaylı konuşulmadığını ifade etmiştir. Önergeyi veren Neşet Çağatay ise laiklik aleyhine faaliyetlerin, mahalle Kur'an kursları gibi kontrolsüz okullardan çıktığını ifade ederek bu gibi kursların kapatılarak Millî Eğitim'in kontrolündeki okullarda, zorunlu din dersleriyle devlet denetiminde olmasını dile getirmiştir. Bu tarihte Millî Eğitim Din Eğitimi Danışma Kurulu Başkanı olan Osman Feyzoğlu ise, şûra içinde konuşulan din eğitimi ve İmam Hatip liseleriyle ilgili olarak, yapılan konuşmaları, Atatürk ilkelerine ve Tevhid-i Tedrisat Kanuna karşı olarak yorumlamış ve yapılacak her türlü değişikliğin Atatürk ilkelerine Tevhid-i Tedrisat Kanununa göre yapılacağını vurgulamıştır.¹⁹⁵

Sonuç itibarıyla Onuncu Millî Eğitim Şûrası, 12 Eylül Döneminin ortaya çıkardığı *Yeni Türk Millî Eğitim Sistemi*'nin sonuçlarını ortaya koyması itibarıyla da önem arz etmektedir. Şûranın kapanış konuşmasında Millî Eğitim Bakanı Hasân Sağlam şûra-

¹⁹³ Onuncu Millî Eğitim Şûrası, 78-82-83.

¹⁹⁴ Onuncu Millî Eğitim Şûrası, 25.

¹⁹⁵ Onuncu Millî Eğitim Şûrası, 311-312-313.

nın özetinde, okul öncesi eğitime önem verilmesinin dile getirildiğini, öğretmen yetiştirme modelinin bu şûrada dikkatle ele alındığını, mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmesinin gerekliliğini, din eğitiminin, laiklik ve Atatürk ilkelerini asla sarsmadan, yeniden düzenleneceğini ifade etmiştir.¹⁹⁶

Yine özellikle bazı çevrelerin din dersleri konusunda bu dönemde gazete köşelerinde kaleme aldıkları yazılar da dikkate değerdir. Tercüman gazetesinde Prof.Dr.Necati Öner *Din Aleyhtarlığı ve Din Dersleri* başlıklı yazısında Kenan Evren'in din derslerinin mecbur olacağını söylemesinin ardından din aleyhtarlığının arttığını ifade etmiştir. Din derslerinin laiklik açısından eğer bir inanç sisteminin gereklerini yerine getirmeye zorlanırsa bir sorun teşkil edeceğini dile getiren Öner, din dersinin millî kültür dersi olarak ele alınıp mecburi olmasının gerekliliğini savunmuştur.¹⁹⁷

Bu dönemde Aydınlar Ocağı grubu içinde bulunan Halis Ayhan ise din eğitiminin zorunlu olması konusunda görüşlerini aktarmak için Millî Güvenlik Konseyi katına kadar çıktıklarını ve bu konuda bizzat Devlet Başkanı Kenan Evren ile görüştiklerini belirtmiştir. Halis Ayhan, İslam Enstitülerinin, İmam Hatip okullarının ve Kur'an Kurslarının Millî Eğitim tarafından kapatılacağını duyduktan sonra darbe döneminde tüm siyasi liderlerin hapiste olduğu bir dönemde, kendilerinin bizzat Devlet Başkanı Kenan Evren ile görüşmesini, o dönemki Tuğg. Hasan Sağlam-ki İlim Yayma Cemiyetinin kurucusudur- sayesinde gerçekleştiğini söylemektedir. Din dersleri ve Kur'an Kursları hakkında hazırladıkları raporu bizzat Kenan Evren'e sunmuşlardır. Ayhan, Kenan Evren ile görüşmesinde, Evren'in cemaatlerden bahsederken Süleymancılardan ve Nurculardan bahsettiğini söyleyerek bu gibi cemaat gruplarına gücünün yetmediğini, kendilerinin de eğer ciddi din eğitimi yapılmadığı takdirde bu gibi hareketlerin önüne geçilemeyeceğini söylemektedir. Özellikle sundukları raporda, Evren'in başörtüsü hariç diğer noktalarda kendileriyle mutabık olduğunu da sözlerine ekleyen. Ayhan, Kenan Evren'in bu konuları bir şûrada ele alınmasını dile getirdiğini, sonrasında kendilerinin de üye oldukları bir komisyonda, din dersinin zorunlu olması yönündeki tekliflerinin 5 üye hariç 20'den fazla üyenin kabul ettiğini söyleyerek bir anlamda din derslerinin zorunlu olması yolunda, kendilerinin de etkinliğini ifade etmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam'ın Kapanış Konuşması, *Onuncu Milli Eğitim Şûrası*, 342-343.

¹⁹⁷ Necati, Öner, ''Din Aleyhtarlığı ve Din Dersleri'', *Tercüman*, (4Eylül 1981), 2.

¹⁹⁸ Bin Yıl Anatolia TV, ''Prof.Dr. Halis Ayhan|Yüzyılın Şahitleri 5.Bölüm'', *YouTube* (28 Aralık 2017).

En nihayetinde 18.02.1982 tarihli Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı kararıyla ''Din Bilgisi'' dersi programlarının yürürlükten kaldırılarak mevcut Din Bilgisi ve Ahlak derslerinin, ''Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi'' ders adıyla birleştirilerek yeniden hazırlanan ders programı Bakanlık makamının onayına sunulmuştur. Ve bu dersin amacı da;

Türk Millî Eğitim Politikası doğrultusunda Atatürk'ün laiklik ilkesine uygun, din, İslam dini ve Ahlak bilgisi ile ilgili yeterli temel bilgi kazandırmak, böylece Atatürkçülüğün, milli birlik ve beraberliğin, insan sevgisinin dini ve ahlaki yönünden pekiştirmesini sağlamak, iyi ahlaklı ve faziletli insanlar yetiştirmek¹⁹⁹ olarak belirlenmiştir.

Böylelikle Din dersleri de kültürle birleştirilerek müfredata girmesi yeni bir eğitim politikasının da yansıması olarak kendini göstermiştir. Din eğitiminin zorunlu ders olma yolundaki son adımı ise MGK tarafından anayasaya konan 24. madde ile olmuştur. MGK'nin Anayasa görüşmelerinde *Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletim gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi, ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.* şeklinde MGK'nin kabulüne sunulurken, bu anayasa metninde geçen ''zorunlu ders'' ibaresi tartışma konusu olmuştur. MGK üyesi Tahsin Şahinkaya maddedeki ''zorunlu ders'' ibaresinin, ileride bu dersin bazı çevrelerce daha geniş çapta okutulmasının tehlikesinin önünü açacağı endişesini dile getirerek tarih, coğrafya ve matematik gibi *okutulan dersler* şeklinde daha yumuşatıcı bir dille maddeye girmesini önermiştir. MGK üyesi Nurettin Ersin de *zorunlu* ibaresinin laikliğe aykırı olmadığını ve istismara açık bir şekilde kullanılmaması için maddenin, *okutulan zorunlu ders* olarak değiştirilmesini önerir. Ve böylelikle MGK'de din dersi, okutulan zorunlu dersler arasında kabul edilerek Anayasa'ya girmiştir.²⁰⁰

Sonuç itibarıyla din eğitiminin, devletin denetimi ve gözetiminde ilkokul, ortaokul ve liselerde 1982-1983 öğretim yılından itibaren zorunlu ders olarak okutulmak üzere hazırlıklara başlanılmıştır. Ayrıca gerekli öğretmen ihtiyacının da İmam Hatip Okul-

¹⁹⁹ *Temel Eğitim Programı 1-Türkçe Eğitimi,2-Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1982), 93.

²⁰⁰ *Millî Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi*, Cilt:7, B:118, 18.10.1982, 342-343.

ları, Yüksek İslam Enstitüsü ve İlahiyat Fakültesi mezunları arasından karşılanması sağlanmıştır.²⁰¹

Sonuç itibarıyla 1970'lerden itibaren yükselen dini çevrelerin etkisiyle 12 Eylül ile birlikte yönetimi ele alan askeri idarenin bakış açısında, 12 Eylül'den önceki toplumsal karmaşanın önüne, dini duyarlılıkla geçilebileceği düşüncesi hâkim olmuştur denilebilir. Metin Heper'in deyiimiyle 1980'lerin başından itibaren askerler, din olgusunu toplumsal birliğin önemli bir unsuru olarak görürken kitleleri de çağdaş bir yaşam tarzına yöneltmek için yine dini duyarlılığı ikna kaynağı olarak görmüştür. Daha net ifadeyle, askeri yönetimin Müslümanca bir yaşamın yanında, dinî köktencilığe yönelik olmadığı sürece dini talepleri de meşru görmeye başlaması²⁰² yukarıdaki uygulamaların bir açıklaması olarak yapılabilir.

Ayrıca Türkiye'de, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4.ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 32.maddeleri gereğince Din Görevlilerinin yetiştirilmesi için ilkokula dayalı 4 yıllık I.devre; I.Devreye dayalı 3 yıllık II. Devre, 3 yıllık II. Devre İmam Hatip Okulları ilk defa 1951-1952 yılında 7 adet olarak açılmış bu sayı 1982-1983 öğretim yılında 374 sayısına ulaşmıştır. Her ne kadar 12 Eylül Döneminde din eğitime yönelik bu gibi yaklaşımlar kendini gösterse de 1980 ile 1983 arası dönemde İmam Hatip Lisesi açılmamıştır.²⁰³

Her ne kadar askeri kanatta bunlar yaşanırken, sivil hükümette de özellikle Kültür Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı özelinde kültür politikalarının farklı uygulamaları görülmüştür. Şimdi ise 1980 ile 1981 arası dönemde yaşanan diğer önemli kültürel faaliyetlere başlıklar halinde değinilecektir.

3.4.5. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi

Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı kutlama programı çerçevesinde planlanan II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi, 22-28 Haziran tarihlerinde Kültür Bakanlığı Milli Folklor Dairesi tarafından Bursa'da düzenlenmiştir. Bu kongrenin hazırlık komitesi ise, bu dönemde Bakanlık Müşaviri olan Yavuz Bülent Bakiler başkanlığında, Prof.Dr. Ah-

²⁰¹ 1982 Yılı Program, 310.

²⁰² Heper, *Türkiye Sözlüğü*, 36-37.

²⁰³ Millî Eğitim Bakanlığı Beyaz Kitabı (1981-1982 Öğretim Yılındaki Gelişmeler), 36-40.

met Edip Uysal, Doç.Dr. Abdurrahman Güzel, Doç.Dr. Dursun Yıldırım ve Dr. Nevzat Gözaydın gibi isimlerden oluşmuştur.²⁰⁴

Kongreye 17 yabancı ülkeden 51, Türkiye’den de 117 bilim insanı katılmıştır. 168 bildirinin sunulup tartışıldığı kongreye katılma oranının %83 olması ise dikkat çekicidir. Bu konuda, 1975 tarihinde toplanan ilk Milletlerarası Türk Folklor Kongresi ile karşılaştırma yapan Nail Tan, I.Kongreye nazaran, II. Kongreye Türk folklor uzmanlarının daha iyi hazırlandığını ifade etmiş ve 21-28 Haziran 1975 tarihinde İstanbul’da toplanan I.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi’ne, Türkiye’den 105, 10 ülkeden 33 araştırmacı katılmış, 146 bildirinin 87’si sunulmuş ve katılma oranı ise %66 civarı olarak tespit edildiğini söylemiştir. Kongrede, Bursa Valisi ve Kültür Bakanı Cihad Baban’ın açılış konuşmalarının ardından, Devlet Başkanı Kenan Evren, MGK üyeleri ve Başbakan Bülend Ulusu’nun kutlama mesajlarına yer verilmiştir.²⁰⁵

Kültür Bakanı Cihad Baban, açılış konuşmasında, Atatürk’ün Türk folkloruna verdiği öneme değinerek 1980 yılında planlanan bu kongreyi, Atatürk’ün doğumunun 100.yılı olan 1981’e aldıklarını ifade etmiştir. Baban konuşmasında, Folklor çalışmalarına siyasi ideolojilerin karıştığını ifade etmiş, millî birliği sağlamada ana unsur olan folklor değerlerinin bölücü ve yıkıcı amaçlarla kullanıldığını söylemiştir. Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Nasrettin Hoca gibi düşünürleri kendi ideolojik amaçları çerçevesinde yorumlayanların olduğunu, bu gibi kültüre gölge düşürücü çalışmaları önlemek için bu seminerin düzenlendiğini ifade etmiştir. Amaçlarının ise sanatlarını, Anayasa, kanunlar ve Atatürk inkılâpları doğrultusunda sürdüren halk şairleri, Karagöz ve kukla sanatçıları, halk oyunları ve müzik topluluklarıyla uğraşan sanatkârların, Bakanlıkça teşvik edilerek desteklemek olduğunu sözlerine eklemiştir. Baban, yine bu kongrede sunulan bildirilerin de bastırılarak kitap halinde yayınlanacağını sözlerinde belirtmiştir.²⁰⁶

22 Haziran 1981 tarihinde başlayan kongre, Genel Konular, Halk Edebiyatı, Halk Müziği-Oyun-Eğlence, Gelenek-Görenek, ve İnançlar-Maddi Kültür başlıklarında 5 bölümden oluşmuştur. Yüksek bir katılımın gerçekleştiği bu kongrede bazı yabancı bilim insanlarının kapanış konuşmalarında, bu kongrenin yararlı olduğu ifade edilmiştir. Hindistan’dan katılan Dr. Dulal Chaudhuri, kongrede ele alınan birçok meselenin Türk

²⁰⁴ *Millî Kültür Dergisi*, 2/12, (Mayıs 1981), 50.

²⁰⁵ Nail Tan, "II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'nin Ardından", *Millî Kültür Dergisi*, 3/3, (Ağustos 1981), 61.

²⁰⁶ *Millî Kültür Dergisi*, 3/3, (Ağustos 1981), 60.

Hükümeti tarafından ciddiyetle ele alındığını ifade etmiş, Türk bilim insanlarının da bilgi seviyelerinin çok yüksek olduğunu dile getirmiştir.²⁰⁷

3.4.6. Kitap Sempozyumu

15-17 Haziran 1981 tarihlerinde Ankara’da Kültür Bakanlığı tarafından Kitap Sempozyumu düzenlenmiştir. Sempozyumun toplanma amacı ise yazarların, mütercimlerin, matbaacıların, kitapçıların ve kütüphanecilerin meselelerinin tartışılması, yazarları ilgilendiren Telif Hakları konusunun ele alınması ve okuma yazma seferberliği ile okuma yazma öğrenenlere ilgi duyabilecekleri kitapların hazırlanması olarak belirlenmiştir.²⁰⁸

Sempozyum 7 oturum halinde düzenlenmiş, Tarık Buğra ve Necati Cumalı gibi önemli yazarların yanı sıra Altan Deliorman, Mehmet Kaplan, Müjgân Cumbur, Hasan Duman ve Yaşar Karayalçın gibi önemli isimler de bildirileri ve konuşmalarıyla sempozyuma katkı sunmuşlardır. Sempozyumun açılış konuşmasında Kültür Bakanı Cihad Baban, toplumsal kalkınmanın temelinde kitabın olduğunu vurgulayarak Cumhuriyet’ten bu yana kitapçılığın büyük mesafeler kat etmesine rağmen bugünlerde kitap konusunda çok gerilerde olduğunu ifade etmiştir. Bakan Baban, yazarların eser ortaya koyarken emeklerinin karşılıklarını alamadıklarını, kitap editörlerinin yazar kıtlığı yaşadıklarını ve kağıt bulamadıkları, satış bedellerinin tahsil edilememesi gibi sorunların farkında olduklarını ve bu sempozyumla bu sorunlara çözüm bulmaya çalışacaklarını sözlerine eklerken ayrıca sempozyumda alınacak kararları tatbik etmeye çalışacaklarını dile getirmiştir.²⁰⁹

Dönemin Kütüphaneler Genel Müdürü Abdülkadir Salgır da sempozyumun açılış konuşmasına:

Devletimizin, ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün halinde koruması, yaşatılması ve güçlendirilmesi, milli bünyemizin özelliklerden güç alan milli kültürümüze verdiğimiz önemle mümkündür. Milli kültürümüzü yaşatan ve devam ettirecek olan kaynakların başına kitap gelir. Çağımızda, milletlerin kültür hayatında, büyük bir yer işgal eden kitaba ve kitapla ilgili meselelerin halledilmesi-

²⁰⁷ Nail Tan, ”II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi’nin Ardından”, 61-62.

²⁰⁸ Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Kitap Sempozyumu* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1987), 9.

²⁰⁹ ”Kültür Bakanı Cihad Baban’ın ”Kitap Sempozyumu”nu Açış Konuşması” *Kitap Sempozyumu*, 10-11.

ne geniş ölçüde yer verilmektedir. Bizim de bu konulara, Atatürk'ün doğumunun 100.yılında, geçmiş yıllara nazaran daha çok ağırlık vermemiz gerekecektir.

sözleriyle başlamıştır. Sempozyumun genel çerçevesini ise okuma yazma seferberliğine katılan yetişkinlerin seviyelerine yönelik basılacak kitapların muhtevası ve fiziki yapıları olduğunu belirtmiş, ayrıca kitap politikasında, Atatürk yılı olması dolayısıyla Atatürk'ü sevdirecek kitapların basımına ağırlık verilerek Atatürk Kitapları Fuarı düzenlenmesini ve kitapların da indirimli olarak satışının yapılmasının iyi bir gelişme olacağını kaydetmiştir.²¹⁰

Sempozyumda değerlendirmelerini paylaşan Prof.Dr. Mehmet Kaplan ise kitap konusunun Türkiye için çok önemli bir konu olduğunu söylemiş, Türkiye'nin 1980 öncesi toplumsal karışıklığına değinerek basında, anarşistlerin silahlarıyla birlikte yakalandığını ifade ederken bunun yanında toplanılan kitapları da gündeme getirmiştir. Kaplan'a göre ele geçirilen silahlardan ziyade, o silahları attıran düşüncelerin ve fikirlerin Türkiye'yi yıkımın eşiğine getirmiştir. Kaplan, o yıllarda Türkiye'de zararlı yayınlar olarak nitelediği Marksist neşriyatın fazlaca var olduğunu bunların da Türkiye'yi kitapla yıkmak isteyen kişiler olduğunu ifade etmiştir. Dikkat çekici bir bilgi olarak o yıllarda Marksist kitaplardan daha çok din kitaplarının da satıldığını söyleyen Kaplan, İran'ı yıkan kitapların Türkiye'ye getirildiğini söylerken bundan devletin haberinin olmamasını ise şaşkınlıkla karşılamıştır. Kaplan, neden Marksist ve din kitaplarının okunduğu sorusuna ise bu gibi kitapların bir şeye cevap verdiğini belirterek kitap basımı konusunda, nasıl ki zararlı bir şey üretileceği gibi güzel şeylerin de üretilebileceğini sözlerine eklemiş ve Kültür Bakanlığının da üstüne düşen görevi yerine getirmesi gerektiğini ifade etmiştir.²¹¹

Mehmet Kaplan, sempozyumda çeviri alanıyla ilgili söz aldığı konuşmasında ise eski Milli Eğitim Bakanlarından Hasan Ali Yücel'in kusurları olmasına rağmen Batı klasiklerini Türkçeye tercüme ettirmekle büyük bir hizmet ettiğini söylemiş ve Dünya klasiklerinin önemli eserlerinin çevirilerine devam edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'de tek taraflı tercümenin yapıldığını da belirterek Karl Marks'ı düşünce-

²¹⁰ Kütüphaneler Genel Müdürü Abdülkadir Salgır'ın "Kitap Sempozyumu"nun Açılışında Yaptığı Konuşma, *Kitap Sempozyumu*,13-16.

²¹¹ *Kitap Sempozyumu*, 31-33.

lerini reddetse de büyük fikir adamı olarak nitelemiş ve Marks'ın tercümesi yapılyorsa, onu reddeden tercümelerinin de yapılması gerektiğini ifade etmiştir..²¹²

Sempozyumda değerlendirmelerini paylaşan başka bir isim de Hikmet Dizdaroğlu olmuştur. Dizdaroğlu, 1975 yılında Nermin Neftçi'nin Kültür Bakanı olduğu dönemde toplanan İkinci Türk Yayın Kongresi'nin raporlarının o döneme kadar yayınlamamasını ve uygulamaya geçirilmemesini eleştirerek, bu sempozyumun da aynı kaderi yaşamaması gerektiğini ifade etmiştir. Dizdaroğlu, Atatürkçü ortam içinde toplanan bu sempozyumun, kitap konusunda pek çok soruna, Atatürkçü doğrultuda çözüm getirerek cevap vereceğini belirtmiştir. Kitap konusunda ise, Mehmet Kaplan'ın yukarıdaki sözlerine karşılık Dizdaroğlu, *iyi kitabın kötü kitabı piyasandan* çıkarmasıyla bir anlamda zararlı yayınların da elenmiş olacağını ifade etmiştir.²¹³

Bu sempozyumun neticesinde Kültür Bakanlığı Tanıtma ve Yayınlar Dairesi tarafından *Kitap* adlı derginin çıkarılması için hazırlıklara başlanmıştır. Kitap Sempozyumuna katılan gerek bilim insanları gerekse yayım çevreleri olsun ülkedeki en önemli boşluğun kitap tanıtımı ve yayın eleştirisi olduğunu belirtmişler ve boşluğunda doldurulması için atılacak adımın da kendileri tarafından destekleneceğini ifade etmişlerdir. Bu boşluğu doldurmak üzere devlet eliyle çıkarılan *Kitap* dergisinin yazı kurulu ise Dr. Müjgân Cunbur, Cevdet Türkeroğlu, Esin Karaaslan, Ertuğrul Eliçevik, Yahya Akengin ve Necati Güngör gibi isimlerden oluşmuştur.²¹⁴

3.4.7. Çocuk Yayınları Sempozyumu

Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı, 12 Eylül Döneminde gerek eğitim gerekse kültür alanında gerçekleştirilen pek çok faaliyetin ana temasını oluşturmuştur. Kültür politikası çerçevesinde bakıldığında Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı, her alanda mevcut durumun değerlendirilmesi ve yeni atılımlar için de bir zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 11-13 Kasım 1981 tarihlerinde düzenlenen, Çocuk Yayınları Sempozyumu da, böyle bir kültür politikasının yansıması olmuştur. Sempozyum, okulöncesi ve okul çağındaki çocukların, düşünce ve ruh dünyalarının gelişiminde önemli yer tutan çocuk yayınlarının meydana getirilmesinde yazar, resimle-

²¹² *Kitap Sempozyumu*, 46.

²¹³ *Kitap Sempozyumu*, 35.

²¹⁴ *Millî Kültür Dergisi*, 3/5, (Ekim 1981), 60.

yici, eğitimciler ve kütüphaneciler gibi paydaşların sorunlara çözüm bulması için toplanmıştır.²¹⁵

Sempozyuma, bakanlık düzeyinde dönemin Kültür Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Burhanettin Yılmaz ve Kütüphaneler Genel Müdürü Abdülkadir Salgır katılırken Gülten Dayıoğlu, Rakım Çalapala, Aysel Çağırın, Hasan Latif Sarıyüce, Doç.Dr. Nilüfer Tuncer, Doç.Dr. İnci San gibi yazar ve akademisyenler de bildirileriyle sempozyuma katkı sunmuşlardır.

Sempozyumda, dönemin Kütüphaneler Genel Müdürü Abdülkadir Salgır'ın konuşması ise sempozyumun amacını daha net ifade etmesi açısından önemlidir. Salgır, Atatürk'ün Doğumunun 100.yılı kutlama faaliyetleri, topluma Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü yakından tanıma fırsatı vermiş ve bu faaliyetlerin aynı coşkuyla devam ettirileceğini söylemiştir. Çocuklara okumayı ve çocuk kütüphanelerinden yararlanmayı özendirerek zararlı yayınlardan uzak tutulması gerektiğini ifade ederek çocuk kitapları muhteva bakımından; aile, yurt, millet sevgisi, nezaket, saygı doğruluk gibi toplumsal değerleri barındırmalı, ayrıca çocuk kitapları Atatürk inkılâplarının öğrenmesine yardımcı olmalı ve çocukların düşünce ufkunu da genişletmelidir. Salgır, konuşmasında 12 Eylül öncesine değinerek çocuk kitaplarının, son yıllarda aşırı görüşte olan kesimlerin ideolojilerini yaymak için kullandıkları bir araç haline geldiğini ifade etmektedir. 12 Eylül öncesi bu ideolojik etkide yayınlanan çocuk kitaplarına, 18 Ocak 1976'da toplanan Çocuk Yayınları Sorunu adlı bir sempozyumdan şu cümleyi örnek göstermiştir:

çocuk yaşantısı ile etkinlikleriyle doğrudan doğruya sosyal yaşamın ve politik yaşamın içindedir. Grev, sömürü, emek, sermaye, devrimci, faşist, emperyalizm, tam bağımsızlık, yurtseverlik, gibi kavramları çocuklar da kendi yaşantıları ve algılarıyla bilip öğrenmeye çalışmaktadırlar. Çocuklar da yoksulların niçin okuyamadıklarını, devrimcilerin neden yargıldıklarını, neden işkence gördüklerini, kitapların neden yakıldığını, neden yasaklandığını, öğrenmek ve anlamak istemektedirler.

Salgır, yine 12 Eylül öncesinde 1979 yılında kurulan Ecevit döneminde Kültür Bakanı olarak görev yapan Ahmet Taner Kışlalı döneminde yayınlanan bazı çocuk kitaplarından alıntı yaparak eleştirilerini daha çok sol sosyalist eserlere ve yazarlara karşı

²¹⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Çocuk Yayınları Sempozyumu "Bildiriler"*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1987), III.

yapmıştır. Bu gibi ideolojik ve bölücü kültürel etkinliklere karşı Atatürkçülerin de aynı cesaretle karşı koyması gerektiğini dile getirmiştir. 12 Eylül 1980 öncesinde, kitapçı vitrinlerini dolduran açık seçik yayınlarla da mücadeleye de değinen Salgır, 12 Eylül'den önce kötü yollara düşen genç kızların bu gibi yayınların etkisinde kaldıklarını ifade etmiştir. 12 Eylül'den sonra 1117 sayılı Çocukları Muzır Neşriyattan Koruma Kanununun ise 12 Eylül'den sonra daha dikkatli uygulanması gereğini dile getirmiştir. Salgır, konuşmasında, Kenan Evren'in Cumhuriyet Bayramı'nda yaptığı konuşmasından bir bölüm alarak, Türkiye'nin ''tek millet, tek devlet'' ilkesine bağlı kalarak hiçbir gücün bölüp parçalayamayacağını da sözlerine eklemiştir.²¹⁶

12 Nisan 1981 tarihinde Devlet Başkanı Kenan Evren, *Time Dergisi* muhabirinin *müdahale etmeseydiniz ne olurdu?* sorusuna karşılık: ''Ya aşırı sağ veya aşırı sol iktidarı ele geçirebilirdi ve diyebilirim ki daha kuvvetli olanı sol idi ve devlet mekanizmasına el koyardı''²¹⁷ diyerek bir nevi solu daha güçlü görmesi neticesinde müdahale sonrası aşırı sola karşı yürütülen politikalar, kendini kültürel alanda da göstermiştir.

Sempozyumda Çocuk Yayınları başlıklı bildirisinde Gülten Dayıoğlu, 12 Eylül'den önce değişik görüşleri benimsemiş kişi ve kuruluşların ''çocuk bilinçlendirme'' amacıyla kendi ideolojileri çerçevesinde bir toplum oluşturmayı hedeflediklerini vurgulamıştır. Dayıoğlu, Türkiye'de demokrasinin tam olarak oturmadığını, buna bağlı olarak da çocukların demokratik düzen doğrultusunda yetiştirilmesini sağlayacak bir devlet politikasının olmadığını ifade etmiştir.²¹⁸ Türkiye'de demokrasi ilkeleri doğrultusunda, göstermelik bir politikadan ziyade gerçek manada Atatürkçülüğe dayalı bir çocuk edebiyatı politikasının oluşturulmasını ifade eden Dayıoğlu, Kültür Bakanlığının her türlü ideolojik düşüncenin üstünde bir çocuk edebiyatına yönelik sempozyumu düzenlemesine yönelik adımını da, önemli bulduğunu sözlerine eklemiştir.²¹⁹

Esasında bu dönemde toplanan Çocuk Yayınları Sempozyumu, çocuk yayınlarına yönelik üzerine uzman isimlerle toplanmıştır. Kültür Bakanlığına yönelik önemli görevler düştüğünü belirten Ramazan Gökalp Arkin, çocukların fikir ve ruh gelişimini sağlamada kitabın önemine değinmiş; kitapların çocukların ilgisini çekecek şekilde ki-

²¹⁶ ''Kütüphaneler Genel Müdürü Abdülkadir Salgır'ın Konuşması'', *Çocuk Yayınları Sempozyumu*, 3-14.

²¹⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (12 Eylül 1980-12 Eylül 1981)*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1981), 223.

²¹⁸ *Çocuk Yayınları Sempozyumu*, 20-21.

²¹⁹ *Çocuk Yayınları Sempozyumu*, 24-25.

tabın konusu ve içeriğiyle beraber basımı yapılan kâğıdın kalitesinin de üzerinde durmuştur. Arkın, çocuk yayınlarının dili, sunuluş biçimi, telif hakkı ve çocuk yayınlarının özellikleri çerçevesinde sorunları toplamış ve bunlara yönelik çözüm önerisi olarak da Kültür Bakanlığı bünyesinde, Çocuk ve Gençlik Yayınları Vakfı kurulması gerektiğini ifade ederek çocuk yayınlarının bir düzene girmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir.²²⁰

3.4.8. 1980-1981 Arası Dönemde Kültür Politikasına Yönelik Yaşanan Diğer Gelişmeler

12 Eylül darbesi gerçekleşikten sonra basına kısıtlama getirilmiş ardından yayınları nedeniyle pek çok dergi ve gazete dönemin sıkıyönetim komutanları tarafından yasaklanmıştır. Pek çok gazete ve derginin yayınlarına sıkıyönetim komutanlıklarınca ara ara müdahale edilmiş bazı yazarlar da yazdıkları yazıları nedeniyle mahkûm edilmiştir. Buna bir örnek de CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in yayın yönetmenliği yaptığı Arayış dergisi örnek gösterilebilir. 12 Eylül'den sonra yayın hayatına başlayan dergide yazılar yayınlamaya başlayan Bülent Ecevit, MGK tarafından yayınlanan 52 numaralı bu dergide yazdığı yazılar nedeniyle dergiden el çektirilmiştir.²²¹

Bir anlamda 12 Eylül yönetimi, baskı rejimini kültürel alanda da uygulamaya sokmuştur. Sansür ve kısıtlamalar ile basın ve yayın organları da 12 Eylül yönetimi tarafından, toplumda kendini kabul ettirme aracı olarak kullanılmıştır. 12 Eylül'den sonra pek çok yayın organı da yasaklanmıştır. Özellikle komünist propaganda yayınlarının bu süreçte en fazla yasaklara maruz kaldığı söylenebilir. Deniz Güner, 12 Eylül sonrası yasaklanan yayınlar üzerine yaptığı araştırmasında, 12 Eylül darbesi sonrası Bakanlar Kurulu kararıyla alınan kararlar göz önüne alındığında, 1983 yılında 84 yayına konan sansürün komünist yayınlara yönelik olması dikkat çekicidir.²²²

Bununla beraber Güner'in çalışmasında diğer alanlarda yasaklanan yayınlar da; Yönetim Şekli, Yöneticiler ve Ülke Aleyhine, İran İslam Devrimi ve Şiilik, Hristiyanlık, Laikliğe aykırı, Kürtçülük, Ermenilik, Genel Ahlak ve Adaba Aykırılık ve Diğer²²³ şek-

²²⁰ *Çocuk Yayınları Sempozyumu*, 33-36.

²²¹ Bakış, "Basında Kısıtlamalar", (7 Eylül 1981), 14.

²²² Deniz Güner, "12 Eylül 1980 Sonrası Bakanlar Kurulu Kararıyla Yasaklanan Yayınlar (1980-1987)" *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi International Journal of History History Studies*, 14/2, Mayıs 2022, 358.

²²³ Deniz Güner, "12 Eylül 1980 Sonrası Bakanlar Kurulu Kararıyla Yasaklanan Yayınlar (1980-1987)", 360.

linde başlıklandırılmış ve bu alanların dağılımına bakıldığına en çok yasağın Komünist yayınlara getirildiği görülmüştür.

Dolayısıyla çalışma içinde de ifade edildiği üzere, 12 Eylül yönetiminin, sosyalist-komünist düşünceye karşı kültürel anlamda da bir politika yürütmesi kaçınılmaz olmuştur. Esas itibarıyla 12 Eylül Döneminde, sol düşünceye karşı, milliyetçi-muhafazakâr bazı çevrelerin kültürel alanda etkili olmaya başladıkları gözlemlenmiştir.

Bu konuda muhafazakâr kültürün önemli isimlerinden olan Mustafa Miyasoğlu, 1982 yılında yayınlanan *Suffe Kültür Sanat Yıllığı*’nda, Türkiye’nin, 1960’tan sonra, Batılılaşma serüvenindeki eski hızını kaybettiğini ifade ederek, bu Batılılaşma düşüncesinin sadece bürokrat çevrelerde kaldığını dile getirmiştir. Buna karşılık, kültür çevreleri ise özellikle son on yılda etkin bir duruma gelen öncü gruplarıyla her alanda *yerlileşme* ve *millileşme* -ki Miyasoğlu’na göre bazı çevrelerce ulusallaşma- aşamalarından geçerek İslam’a yönelme eğilimlerine önem verir olmuşlardır. Bu arada çeşitli sol fraksiyonların, kültür yabancılaşmasını sergiledikten sonra, bu sıkıyönetim döneminde dikkate değer bir kültürel faaliyeti ortaya koyamayacaklarını ayrıca ifade etmiştir.²²⁴

Gerek Miyasoğlu’nun kültürel boyutla yaptığı çıkarım gerekse 12 Eylül yönetiminin sola karşı yürüttüğü baskı neticesinde, sol entelektüel yapının bu dönemde sinmiş bir yapıda kaldığı söylenebilir. Özellikle 12 Eylül yönetiminin apolitik toplum yaratma sürecinde siyasi düşüncelerin dile getirilemediği bir ortamda, 1981 yılının Eylül ayından itibaren daha çok Türkiye İşçi Partisi geleneğinden gelen isimlerden oluşan *Yarın* adlı edebiyat sanat dergisi yayın dünyasına girmiştir. Dergi ilk sayısında sanat politikasını, *sanat ve edebiyatımızda toplumcu gerçekçiliğin genç soluğu* olarak belirtmiştir.²²⁵

Aydın Bodur da *Yarın* dergisi incelemesinde, derginin mutfağında TİP çevresinde yetişen yazarlar olduğunu dile getirmiştir. 12 Eylül döneminde siyasi tartışmaların yasaklandığı ve depolitizasyon sürecinin uygulandığı bu süreçte artık eskisi gibi dergi ve gazetelerde sosyalist, devrimci veya faşist söylemli tartışmalarının yapılmadığı hatta bu tartışmaların miadını doldurduğu bu dönemde *Yarın* dergisi 80 öncesinden farklı

²²⁴ *Suffe Kültür Sanat Yıllığı 1982*, (İstanbul: Milsan Basın Sanayii, 1982), 17-18.

²²⁵ https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/yarin/yarin_001.pdf. (Erişim Tarihi: 11.09.2023). Derginin sayılarına Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfının sitesinden ulaşılabilir.

olarak, tamamıyla kültür-sanat tartışmalarının yapıldığı bir yayın organı olarak yayın hayatına başlamıştır.²²⁶

Dergide özellikle Muzaffer İlhan Erdost, Afşar Timuçin, Ahmet Telli gibi yazar ve şairler kendini göstermektedir. Özellikle Yarın dergisinde, toplumda baskı unsuru olarak görülen cinselliğin de işlendiği göze çarpmaktadır. Bir anlamda Yarın dergisi, 12 Eylül döneminde sol entelektüelin kültürel anlamda yeni soluğu olmuştur denilebilir. Özellikle derginin 3.sayısında Alaattin Bilgi, 12 Eylül'de tutuklu kaldığı dönemde öldürülen *İlhan Erdost'a saygıyla*, başlığıyla kaleme aldığı *Kitapların Ölümü* başlıklı yazısında, 12 Mart 1971 darbesi döneminde başlayan kitap düşmanlığı karşısında, birileri gibi kitaplarını toprak altına gömmeye veya yakmaya razı olmadığını dile getirmiştir. Bilgi, yine yazısında 12 Eylül döneminde maddi güçlük çektiği bir dönemde bir başka kentte bulunan kitapçı dostuna satması için gönderirken kitaplarının o dönemde yolda durdurulduğunda sıkıyönetim askerlerince yasaklı yayın olarak el konulma endişesini dile getirmiştir. Ve bu yüzden Darwin ve Marks gibi yazarların yolda korkudan bir dereye atılmak zorunda kalmasını yazısında dile getirmiştir.²²⁷

Yukarıdaki bilgiler ışığında 12 Eylül yönetimi, kültürel anlamda da yasaklamalar getirirken diğer yandan da kendi kültür politikasını yerleştirmek için girişimlerde de bulunmuştur.

Esas itibarıyla bu dönemde Kültür Bakanlığı görevini yürüten Cihad Baban²²⁸, 25 Haziran 1981 tarihinde, göreve geldikten sonraki düzenlediği ilk basın toplantısında, çalışmalarının amacını, *Ülke ortak bir kültür anlayışına yükseldikçe çalışmalarımız çok daha verimli olacaktır* sözleriyle ifade etmiştir. Baban toplantısında, Kültür Bakanlığının diğer faaliyetleriyle ilgili de bilgiler vermiştir.²²⁹

²²⁶ <https://solfasol.tv/dergiler-arasinda-yarin-2/> (Erişim: 04.08.2023).

²²⁷ Alaattin Bilgi, "Kitapların Ölümü", *Yarın Aylık Sanat-Edebiyat Dergisi*, Sayı:3,6-9. https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/yarin/yarin_003.pdf.

²²⁸ Cihad Baban, 12 Eylül Dönemindeki Kültür Bakanlığı görevini 22.09.1971-15.12.1981 tarihleri arasında yürütmüştür. Gazetecilik mesleğine yönelen Baban, Sonposta, Doğu (Erzurum), Yeni Sabah, Tercüman, Cumhuriyet ve Son Havadis gibi gazetelerinde çalıştı. 1946-1950 ve 1954 seçimlerinde Demokrat Parti Milletvekili olarak meclise girmiştir. 1960'ta Kurucu Meclis üyesi ve Turizm ve Tanıtma Bakanı olarak görev yapmıştır. Baban ayrıca 1950-1955 yılları arasında Avrupa Konseyi'nde Türkiye'yi temsil etmiştir. Mustafa Yazıcı, *Atatürk'ün İzinde Millî Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi*, 211.

²²⁹ *Millî Kültür Dergisi*, 3/3, (Ağustos 1981), 57-59.

Bir anlamda 12 Eylül yönetimi, yasaklamalar getirirken diğer yandan da kendi kültür politikasını yerleştirmek faaliyetlerini uygulamaya sokmaya başlamıştır. Özellikle sinema, tiyatro ve kütüphane faaliyetleri bu dönemde dikkati çekmektedir.

Türk sinemasında 12 Eylül'den sonra ciddi bir düşüşün olduğu gözlemlenmiştir. Bu konuda Cem Karaer, Millî Kültür dergisinde *1980'de Sinema* başlıklı yazısında, film sayılarındaki düşüşün, 24 Ocak Kararları sonucu ortaya çıkan devalüasyon ile film maliyetlerinin yükselmesi olarak ifade etse de esas neden, 12 Eylül yönetiminin seks filmlerine aman vermemesidir. Karaer, 1979'da çevrilen 195 filmde 131'inin seks filmi olduğu düşünülürse 1980'de bu sayının 64'e düşmesi normal karşılanabileceğini ifade etmiştir. 12 Eylül'den sonra, ahlak zabıtası ekiplerinin sinemalarda sıkı kontrolleri sonucu bu tür cinsel içerikli filmlere yer veren sinemalar kısa süreli kapanma cezalarına dahi çarptırılmıştır. 1980'de bu tür filmlerin haricinde vizyona giren 46 yerli filmin 20'sini şarkıcı-türkücü filmleri oluşturmuştur. Sinemada arabesk kültürü temsil eden Ferdi Tayfur, Orhan Gencebay, İbrahim Tatlıses, Canan Perver, Necla Nazır ve Perihan Savaş gibi isimlerin yanında komedi filmleriyle de Kemal Sunal ve İlyas Salman gibi isimler sinemada kendilerini göstermişlerdir. Natuk Baytan'ın yönettiği *Gerzek Şaban* filmi ise Karaer tarafından en iyi Kemal Sunal filmi olarak görülmüştür. Cüneyt Arkın ve Kadir İnanır'da 1980 sinemasında kendine yer bulmuş diğer isimlerdir.²³⁰

Bir anlamda, 12 Eylül'ün yarattığı baskı ortamında arabesk kültür de topluma yerleşmiş, bastırılmış toplumun yansımaları da sinemada kendini bu gibi filmlerle göstermiştir. Nihayetinde, 12 Eylül'ün apolitik toplum yaratma politikası sonucu insanların kaçış noktası da sinemada komedi, güldürü ve bireysel temalarla bu şekilde kendini göstermiştir denilebilir. Buna karşılık, 24 Eylül-6 Ekim 1981 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen Ulusal Film Yarışmasında ikincilik ödülünü *Ah Güzel İstanbul*, üçüncülük ödülünü ise *Gül Hasan* adlı filmler kazanmış ve bu yıllarda Kültür Bakanlığınca yurtiçi ve yurtdışı film festivallerine katılmış, kültürel değerleri tanıtmak amacıyla yapılacak filmler için 11 ayrı konuda senaryo yarışması açılmış ve 3 senaryo, birinciliğe layık görülmüştür.²³¹

12 Eylül Döneminde tiyatro faaliyetleri ise dikkati çekmektedir. Esas itibarıyla 12 Eylül yönetimi, bazı sanat faaliyetlerinin anarşiyi beslediği düşüncesiyle, bazı faali-

²³⁰ Cem Karaer, ''1980'de Sinema'', *Millî Kültür Dergisi*, 2/12, (Mayıs 1981), 44.

²³¹ T.C. Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetleri*(12/9/1981-12/9/1982), 343.

yet alanlarında etkisini hissettirmiştir. Yağmur Tunalı, Millî Kültür dergisinde kaleme aldığı *Eğiti Tiyatro Fikri Etrafında* başlıklı yazısında, 12 Eylül'den önce özel tiyatroların yıkıcı, bölücü ve kışkırtıcı faaliyetlerle 12 Eylül'e gelen günlerde birer lokomotif olduğunu dile getirerek sanat faaliyetlerinde millî değerlerin korunması gerektiğini dile getirmiştir.²³²

Bir anlamda kültür unsuru olan tiyatro da 12 Eylül'e gelişe sebep olarak görülmüş ve millî değerler hizmetlerinin yurt düzeyinde daha yaygın hale getirmek için Devlet Tiyatroları, 1980-1981 sezonunda, 67 il, 95 ilçe ve 31 köye, 1981-1982 sezonunda ise 67 il, 95 ilçe ve 113 köye turne düzenlemiştir.²³³

1980-1981 arası dönemde Ankara'da 5, İstanbul'da 3, İzmir ve Bursa'da 1'er olmak üzere 10 yerleşik kadrolu sahnede; *Genç Osman, O Güzelim Kaymaklı Dondurma, Rengi Elbise, Elif Ana, Kurban, Kadınlarda Savaşı Yitirdi, Ben Kimim, Karagöz Kukla, Kırmızı Papuçlar, Yaralı Geyik, Kunduz Kürk, Kedi Evi, Kadife Çiçekleri, İstanbul Efendisi, Sokullu Ne Yapmalıydı, Bay Hiç, Sonsuzluk Kitabevi, Akümülatörlü Radyo, Kahvede Şenlik Var, Annemi Hatırlıyorum, Euridice'nin Elleri oyunları sahnelenmiştir. Bu oyunlara ek olarak, Seyisbaşı Konağı, Gölge Ustası, Yoklar Dağındaki Nar, Köşebaşı, Kral Lear, Bütün Oğullarım, Yarın 2000, Kapıyı Aç oyunları da sahnede yer bulan diğer oyunlar olmuştur.*²³⁴

12 Eylül Döneminde tiyatro, en faal kültürel alanlardan biri olmuştur. 1980-1981 sezonunda 23'ü yerli, 20'si çeviri olmak üzere 43 oyun sahnelenmiştir. Gerek fuar gerekse festivallerle sanat etkinliklerini sürdüren Devlet Tiyatroları, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı kapsamında ilk kez köyleri de içine Anadolu turneleri gerçekleştirmiştir.²³⁵

1981 yılı içerisinde ayrıca Anadolu ve köylerine düzenlenen turnelerle, Kahvede Şenlik Var oyunu ile Trabzon ve Erzincan'a, Akümülatörlü Radyo oyunu ile Gaziantep ve Antalya'ya, Behçet Bey'in Fötr Şapkası ile Bolu, Sakarya ve Düzce'ye, Kunduz Kürk oyunu ile de Konya ve Eskişehir'e kadar tiyatro faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 12 Eylül 1981 tarihinden 12 Eylül 1982 tarihine kadar Ankara'da 4, İzmir ve Bursa'da 1'er

²³² Yağmur Tunalı, "Eğitici Tiyatro Fikri Etrafında", *Millî Kültür Dergisi*, 3/1, (Haziran 1981), 54.

²³³ 1983 Programı, 359.

²³⁴ T.C. Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetlerinin Özeti* (22.9.1980-22.9.1981), 364-365.

²³⁵ *Millî Kültür Dergisi*, 3/6, (Kasım 1981), 61.

olmak üzere 6 yerleşik ve Adana, Erzurum illerinde sürekli temsiller veren 2 sahne olmak üzere toplam 8 sahnede; İntihar, Kel Şarkıcı, İki Kişilik Hırgür, Rita, Behçet Bey'in Fötr Şapkası, Eski Usul Komedyası, Ana Hanım Kız Hanım, Venedik Taciri, Ayakta Durmak İstiyorum, Kral Lear, Yunus Emre, Akın, Kahvede Şenlik Var, Akümülatörlü Radyo, Kunduz Kürk oyunları sahnelenmiştir

Ayrıca Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı kapsamında, Orhan Asena'nın *Mustafa* adlı çocuk tiyatrosu Bursa Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu'nda 1981 yılının Nisan ayında sergilenmiştir. *Mustafa* adlı tiyatro, Atatürk'ün, babası Ali Rıza Bey'in ölümünden Rüştüye'ye girişine kadar olan 3 yıllık hayat hikâyesini anlatmaktadır. *Mustafa* oyunu da 1981 yılı içinde Anadolu'ya başlayan turne içine alınmış ve oyun, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Hakkâri ve Van gibi illerde de sahnelenmiştir.²³⁶

Bu geniş turneler sonucu verilen temsillerin sayısı 2000'i geçmiş ve bu rakam dönemin Kültür Bakanı Cihad Baban tarafından rekor olarak ifade edilmiştir.²³⁷ Bunun yanında 1980-1981 yıllarında opera ve bale gösterileri de turneler eşliğinde düzenlenerek toplumla buluşturulmuştur. Ankara Devlet Operası tarafından İstanbul'da P.İ.T. Tchaikovsky'nin *Kuşu Gölü*, A.Melikov'un *Bir Aşk Masalı* baleleri sergilenirken İstanbul Operası'nda ise Okan Demiriş'in *V.Murat* operası Cemal Reşit Rey'in *Deli Dolu* müzikali ve Nevit Kodallı'nın *Hürrem Sultan* balesi sergilenmiştir.²³⁸ 1981 yılı içinde Devlet Opera ve Genel Müdürlüğü tarafından ayrıca, *La Traviata*, *Atatürk Orotoryosu*, *Don Pasquale*, *Ebru Balesi*, *Venedik'te Bir Gece*, *Mavi Tuna*, *Romeo ve Juliet* eserleri provalandırılmış ve Hong-Kong'a turne düzenlenerek burada, *9.Senfoni*, *Tosca*, *Heidi* ve *Üçlü Bale* eserleri sahneye konulmuştur.²³⁹

12 Eylül Döneminde, kütüphanecilik alanında yaşanan gelişmeler de dikkate değerdir. Dönemin Kültür Bakanı Cihad Baban, 25 Haziran 1981 tarihinde Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde düzenlediği ilk basın toplantısında, Türkiye'de 636 kütüphane olduğunu, bunların 494'ünün halk kütüphaneleri, 133'ünün çocuk kütüphaneleri ve 9'unun da yazma eser kütüphaneleri olduğunu belirtmiştir.

²³⁶ *Millî Kültür Dergisi*, 2/11, (Nisan 1981), 51.

²³⁷ *Millî Kültür Dergisi*, 3/3, (Ağustos 1981), 58.

²³⁸ *Millî Kültür Dergisi*, 3/2, (Temmuz 1981), 60.

²³⁹ T.C. Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetleri*(12/9/1981-12/9/1982), 355-356.

Kültür Bakanı Baban ayrıca, ülkenin muhtelif yerlerinde 95 müzenin olduğunu, 64 noktada yapılan kazı çalışması yapıldığını ifade etmiştir.²⁴⁰

Yine 1981 yılının Eylül ayı itibarıyla resmî makamlarca, kütüphanelerde toplam kitap sayısının 5 milyon 122 bin 847'ye, okuyucu sayısının da 12 milyona ulaştığı açıklanmıştır. Yine resmî makamlar tarafından 1981 yılı Eylül ayı itibarıyla 253 ilçede kütüphane bulunmadığı belirtilerek en kısa zamanda bu eksikliklerin de giderileceği ifade edilmiştir.²⁴¹

Kütüphanelerin misyonu ile ilgili dönemin Kültür Bakanlığı Müsteşarı Kemal Gökçe, Kütüphaneciler Derneği 1981 yılı faaliyet toplantısında, kütüphaneciliğin bu dönemde çağdaşlaşma atılımına girdiğini ifade ederek, kütüphanelerin, sadece ders çalışılan ve okul ödevi yapılan kuruluşlar olmaktan çıkarıp kütüphaneleri Atatürk'ün hedeflediği çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkaracak ve bütün vatandaşlara okuma alışkanlığını kazandıracak kurumlar olmasının yanında bilimsel araştırma yapmaya özendirici kurumlar haline getirilmesi amaçlandığını ifade etmiştir. Bir anlamda Atatürk'ün Doğumunun 100.Yıldönümü de kütüphanecilik alanında müsteşar Gökçe tarafından uyanma yılı olarak kabul edilmiştir.²⁴²

Yine 1980 ile 1981 yılları arasında, pek çok kütüphane ve kültür merkezinin açılışı yapılmıştır. Kars, Bolu, Çankırı, Samsun, Elazığ'da yeni müze binaları, Bolu, Bingöl, Milas'ta kültür merkezi binaları ile Gebze'deki Anibal Anıtı tamamlanarak hizmete açılmıştır. Selanik Atatürk Evi, Şarkışla Aşık Veysel Evi, Amasra Müzesi, Ankara'da Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzeleri, Diyarbakır Ziya Gökalp Müzesi, Muş Malazgirt Kültür Merkezi, Kayseri, Adana, Ankara, Afyon, Etnografya müzelerinin yapım ve onarımı tamamlanarak faaliyete geçmiştir. Yozgat Boğazlıyan, Sorgun, Konya Yunak, Çorum Sungurlu Boğazkale, Adıyaman Gölbaşı, Aydın Merkez ve Sultanhisar, Ankara Gölbaşı, Zonguldak Safranbolu, İstanbul Güzelyalı, Eskişehir Mahmudiye ve Çifteler halk kütüphaneleri bu yıllarda faaliyete geçirilmiştir.²⁴³

²⁴⁰ *Millî Kültür Dergisi*, 3/3, (Ağustos 1981), 57-58.

²⁴¹ *Millî Kültür Dergisi*, 3/5, (Ekim 1981), 60.

²⁴² *Millî Kültür Dergisi*, 3/5, (Ekim 1981), 59.

²⁴³ T.C. Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetleri*(12/9/1981-12/9/1982), 345-346.

Yine bu yıllar arasında Kültür Bakanlığınca Kitap Toplama, Dağıtma ve Okutma Kampanyası başlatılmış ve kurum ve şahıslardan 350 bin civarı kitap toplanarak Doğu ve Güneydoğu illerindeki kütüphanelere sevk edilmiştir.²⁴⁴

12 Eylül Döneminde, kültür-sanat alanında dikkate değer bir gelişme de Kültür Bakanlığınca düzenlenen ödüllendirme programları olmuştur. Bu anlamda Devlet Sanatçılığı kavramının yeniden canlandırılması ilk dikkate değer gelişmedir. İlki 1971 tarihinde ihdas edilen Devlet Sanatçılığı payesi, aradan on yıl geçtikten sonra 23 Haziran 1981 tarihli ve 17379 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan yönetmelik ile yeniden yürürlüğe girmiştir. 1 Ekim 1981 tarihinde Ankara’da Atatürk’ün anısına düzenlenen törenle, Devlet Sanatçılığına seçilen, *Cemal Reşit Rey, Cüneyt Gökçer, Nevit Kodallı, Hikmet Şimşek, Yıldız Kenter, Suna Korat, Gürer Aykal, Meriç Sümen, İsmail Aşan ve Tunç Ünver* beratlarını Devlet Başkanı Kenan Evren’den almıştır. Bu törende bir konuşma yapan Kültür Bakanı Cihad Baban, son on yıl Türkiye’de yaşanan olaylar dolayısıyla bu paye ile hiçbir sanatçıyı onurlandıramadıklarını, on yıl sonunda Milli Güvenlik Konseyi iktidarının huzur verici ortamında bu ödüllendirmeyi yapabildiklerini dile getirmiştir. Ayrıca yine Kültür Bakanlığının sanat, fikir ve kültür alanlarında nitelikli eserler koyan insanlara vermekte olduğu Büyük Ödül ise Ord. Prof.Dr. Ekrem Akurgal’a verilmiştir. Akurgal’a ödülünü dönemin Başbakanı Bülend Ulusu vermiştir.²⁴⁵

Yine 1981 yılı içinde Kültür Bakanlığınca *1981 Yılı Başarı Ödülleri* düzenlenmiş, ödüle layık görülen isimler ödülleri 4 Aralık 1981 tarihinde Danışma Meclisi Başkanı Sadi Irmak’tan almışlardır. 1981 yılı Başarı Ödülü alan isimler; heykel dalında Prof.Dr. Zühtü Müridoğlu, resim dalında Eşref Üren, klasik Türk müziği dalında Dr.Nevzat Atlığ, seramik dalında Füreyâ Koral, halk bilim dalında Dr.Hamit Zübeyr Koşay, sahne dekoru dalında Refik Eren, düzyazı dalında Tarık Buğra ve şiir dalında Orhan Şaik Gökay olmuştur.²⁴⁶

Kültür Bakanlığı, 1981 yılı içinde 57 eski yerleşim bölgesinde arkeolojik kazı, 25 yerde kurtarma kazısı, Karakaya ve Atatürk baraj gölleri alanında tarihi eserlerin kurtarılması için yüzey araştırmaları yapmıştır. Londra Museum of Mankind ve Helsinki’de *Türk Halk İşlemeleri Sergisi*, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde *Nevin Holmes*

²⁴⁴ T.C. Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetleri*(12/9/1981-12/9/1982), 342.

²⁴⁵ *Millî Kültür Dergisi*,3/6, (Kasım 1981), 53-57.

²⁴⁶ *Millî Kültür Dergisi*,3/8, (Ocak 1 1982), 58-59.

Mücevher Sergisi ile *Kuran ve Ciltleri Sergisi*, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesinde, Nail Kosava'nın *Hat Sanatı ve Ebru Çalışmaları Sergisi* ile Gülsüm Erbil'in *Mevlana'ya Saygı Sergisi* düzenlenmiştir. 9-21 Kasım 1981 tarihleri arasında 22 ülkenin de katıldığı Çocuk Kitapları Sergisi, 29 Ekim-10 Kasım ve 23 Nisan-19 Mayıs günlerini içine alan haftalarda kütüphanelerde Atatürk ve Cumhuriyet ile ilgili sergiler açılmıştır.

Ayrıca 1981 yılının Dünya Engelliler Yılı olması dolayısıyla Gaziantep İl Halk Kütüphanesinde gerek duyma gerekse görme engelliler için özel bölüm hizmete girmiştir. Bunun yanında Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası toplamda 60 konser, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası 45, İzmir Devlet Senfoni Orkestrası 54 konser vermiştir. Tokat, Bolu, Kütahya Eskişehir, Niğde, Kırşehir, Erzincan gibi illerde folklor derleme çalışmaları, Türk oylarından örnekler sergisi, Köroğlu Semineri ve Şenlikleri gibi Anadolu'ya uzanan kültürel faaliyetler de kendini göstermiştir.²⁴⁷

Bu dönemde yine 31 Ekim – 1 Kasım 1981 tarihleri arasında, Türk mutfağı üzerine ilk kez, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi ve Ankara Turizmi Eski Eserleri ve Müzeleri Sevenler Derneği, ortaklaşa olarak *Türk Mutfağı Sempozyumu* düzenlemiştir. Sempozyumda Süheyl Ünver, Mehmet Altay Köymen, Mahmut Tezcan, Tuncer Gülensoy, Müjgân Cunbur gibi isimlerin katılımıyla Türk mutfağının tarihi süreci ele alınmıştır.²⁴⁸

3.5. 1982-1983 Arası Dönemde Kültür Politikasına Yönelik Yaşanan Gelişmeler

Bu dönemde yaşanan kültürel gelişmelerden biri de Kültür Bakanlığının kaldırılarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığının adının da Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak değiştirilmesi olmuştur. 10 Aralık 1981 tarih ve 17540 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan kararla, Kültür Bakanlığı bünyesindeki kuruluşlar Kültür ve Turizm Bakanlığına devredilmiş ayrıca Turizm ve Tanıtma Bakanlığı bünyesinde bulunan Basın Yayın Genel Müdürlüğü ve Anadolu Ajansı Genel Müdürlüğünün görev ve yetkileri de Başbakanlığa devredilmiştir. Yeni oluşan bakanlık teşkilatının, 1 Ocak 1982'den itibaren faaliyete geçirilmesine karar verilmiştir. Bunun yanında Kültür Bakanı Cihad Baban 15

²⁴⁷ T.C. Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetleri*(12/9/1981-12/9/1982), 342-343.

²⁴⁸ *Millî Kültür Dergisi*, 3/7, (Aralık 1981), 61-62.

Aralık 1981 tarihinde istifa etmiş,²⁴⁹ Baban'ın istifasının ardından 1 Ocak 1982 tarihinde Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile birleştirilmiş olan Kültür Bakanlığına, 15 Aralık 1981 tarihinden 1 Ocak 1982 tarihine kadar Turizm ve Tanıtma Bakanı İlhan Evliyaoğlu'nun vekâleten atanmasına dair Devlet Başkanlığı tezkeresi, Devlet Başkanı Kenan Evren tarafından onaylanmıştır.²⁵⁰ 1 Ocak 1982 tarihinden itibaren ise İlhan Evliyaoğlu,²⁵¹ yeni kurulan Kültür ve Turizm Bakanlığı görevine getirilmiştir.²⁵²

Bu dönemde yaşanan diğer önemli gelişme ise yeni Anayasa'nın kabul edilmesi olmuştur. Millî Güvenlik Konseyinin 29 Haziran 1981 tarihli 61'nci Birleşiminde, Anayasayı, Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarını yapmak üzere TBMM'nin fiili göreve başlayınca görevi sona ermek üzere Kurucu Meclis kurulmasına karar verilmiştir. Kurucu Meclis ise Millî Güvenlik Konseyi ile illerden teklif edilen adaylar arasından MGK'ce seçilen 120 üye ile MGK'ce doğrudan seçilen 40 üye olmak üzere 160 kişiden oluşan Danışma Meclisinden oluşmuştur.²⁵³

Devlet Başkanı Kenan Evren, Kurucu Meclisin kurulması ile ilgili olarak düşünceleri 15 Ocak 1981'de Konya'da halka hitaben yaptığı konuşmada dile getirmiş ve MGK'nin senato vazifesini göreceğini, Kurucu Meclisten çıkan kanunların MGK'ye gelerek son sözün MGK tarafından söyleneceğini ifade etmiştir.²⁵⁴

Anayasa çalışmaları için kurulan Danışma Meclisi, ilk toplantısını 23 Ekim 1981 tarihinde, Sadi Irmak'ın başkanlığında gerçekleştirmiştir. İlk toplantının açılış konuşmasını gerçekleştiren Kenan Evren, 12 Eylül'e gelen durumu değerlendirdikten sonra yapılacak olan Anayasa çalışmalarına değinmiş ve buradaki konuşmasında Danışma Meclisi üyelerine ithafen:

²⁴⁹ RG.10.12.1981/17540.

²⁵⁰ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt: 1, B: 20. 17.12. 1981, 463.

²⁵¹ İlhan Evliyaoğlu, 15.12.1981 tarihinde vekâleten Kültür Bakanlığına tayin edilmiştir. 1.1.1982 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanı olarak göreve tayin edilmiştir. Evliyaoğlu, Maliye Müfettişliği, DPT ve Yüksek Planlama Sekreteri ve Sadi Irmak kabinesinde Turizm ve Tanıtma Bakanlığı görevlerinde bulundu. Evliyaoğlu ayrıca, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinde Turizm Ekonomisi, Maliye ve Devlet Borçları gibi dersleri de okutmuştur. Mustafa Yazıcı, *Atatürk'ün İzinde Millî Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi*, 211-212. Evliyaoğlu, Ulusu Hükûmeti'ndeki Kültür ve Turizm Bakanlığı görevini 13.12.1983 tarihine kadar sürdürmüştür.

²⁵² Mustafa Yazıcı, *Atatürk'ün İzinde Millî Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi*, 223.

²⁵³ *Millî Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi*, Cilt: 3, B :61, 29 .6 .1981, 583-584.

²⁵⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri*, (12Eylül 1980-12 Eylül 1981),141.

Bugüne kadar Anayasadan kaynaklanan sıkıntıları sizler de gördünüz ve bizzat içinde yaşadınız; Bu Anayasayı evvelce hazırlayanlar veya bunda çıkarı olanlar onu hâlâ savunabilirler. Ancak, ortada bütün çıplaklığıyla duran bir hakikat var ki, bu hakikat, Türkiye'nin geldiği 12 Eylül öncesi durumdur. «Kişi hak ve özgürlüklerini hudutsuz; olarak genişletip koruyalım» derken, Devletin de bekâsı için birtakım hak ve yükümlülükleri olduğunu, kişi özgürlüğü uğruna Devletli güçsüz, bir şey yapamaz duruma getirmeye de hakkımız olmadığını, Devletin dernekler vasıtasıyla idare edilen zavallı bir kuruluş haline getirilemeyeceğini; Devletin başı olan makamın bir protokol makamı görünümünde bırakılamayacağını, kararnameleri imza ile mükellef bir makam olamayacağını, Devletin 6 ay gibi bir süre cumhurbaşkansız bırakılamayacağını, Parlamento-nun aylar ve aylarca hiç bir yasama ve murakabe görevini yapamaz duruma getirilemeyeceğini, yargının yönetimi, yönetimin yargıyı köstekler durumda olamayacağını, ülkenin sokaklarında her gün miting ve gösteri yapılmak suretiyle vatandaşların, iş ve güçlerine mani olunamayacağını, memleketimizde komünizme veya dini esaslara dayalı parti kurulamayacağına göre, bazı gün ye bayramları istismar ederek bu rejimlerde olduğu gibi gösteri ve mitingler düzenlenemeyeceğini; kısaca kişi hak ve özgürlüklerinin hudutsuz olamayacağını da hatırdan çıkarmamız gerektiğini vurgulamak isterim.²⁵⁵

seslenerek yakın tarihte devleti ve demokrasiyi tehlikeye atan unsurların, önceki 1961 Anayasası'ndan güç aldığını ifade etmiştir. Bir anlamda hazırlanan yeni Anayasa, 70'li yıllarda yaşanan olaylara karşı bir tepki anayasası olmuştur. 1982 Anayasa'sı, 61 Anayasası'nın getirdiği elbiseyi daraltmış, Türk toplumunda yaşanan sorunların nedenlerine bakılmaksızın tepki düzenlemeleriyle oluşmuş, yürütmede merkezi kontrolün arttığı, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanabildiği yeni bir politik sistemin de ilk adımı olmuştur.²⁵⁶ Ayrıca 18 Ekim 1982 tarihinde MGK'de kabul edilen ve halk oylamasına sunulacak Anayasa metnine eklenen geçici madde ile:

Anayasanın, halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilan ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatı kazanarak, yedi yıllık bir dönem için Anayasa ile Cumhurbaşkanıya tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. 18 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı olarak iktiği and

²⁵⁵ Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt:1, B :1, 23.10.1981, 4.

²⁵⁶ Erkan-Erkan, Türkiye'nin Geleceğe Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları, 109.

*yürürlükte kalır. Yedi yıllık sürenin sonunda Cumhurbaşkanlığı seçimi Anayasa'da öngörülen hükümlere göre yapılır.*²⁵⁷

Devlet Başkanı Kenan Evren'e cumhurbaşkanlığı yolu açılmıştır. Hazırlanan Anayasa, 7 Kasım 1982 tarihinde halk oylamasına sunulmuş, halk oylamasının sonuçları 20 Kasım 1982 tarihli Resmî Gazete'de ilan edilmiştir. Halk oylamasında 730 sandıktan sonucun gelmediği ancak illerden gelen bilgilere göre sonucun kesin olarak belli olduğu ve açılmayan sandıkların tamamının red oyuna ilavesi halinde dahi Anayasa'nın kabulü şeklinde oluşan sonuca hiçbir surette etki yapmayacağı açıklanmıştır. Buna göre yeni Anayasa, % 91,37 ile kabul edildikten sonra 9 Kasım 1982 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁵⁸

Ve böylelikle 12 Eylül yönetimi, son söz makamı olarak Türkiye'nin geleceğini şekillendirecek adımı atmış ve demokratik teamüllerden oluşmayan iki yapıli sistemle kabul edilen Anayasa, bir anlamda halk oylamasına sunularak meşruluk kazanmıştır.

1982 Anayasası'nda kültürle ilgili olan kanun maddelerine bakıldığında ise 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 23.07.1983 günlü Resmî Gazete'de, Ankara Atatürk Kültür Merkezi Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Türk Dili ve Edebiyatı Akademisinin Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı, 17.08.1983 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanun'u içinde yer almıştır.²⁵⁹ Şu da ifade edilmeli ki, bu dönemde her ne kadar Türk Dili ve Edebiyatı Akademisinin adı geçse de bu kurumun kuruluşu sadece kağıt üzerinde kalmıştır denilebilir. Deyim yerindeyse tüm kültür kurumları sonrasında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu altında birleştirilmiştir.

2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanun'u ise beraberinde çok ciddi tartışmaları da getirmiştir. MGK'de kabul edilen 1982 Anayasası'nın 134.maddesinde AKDITYK,

Atatürkçü düşünceli, Atatürk İlke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevî himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu,

²⁵⁷ RG.20.10.1982/17844.

²⁵⁸ RG.20.11.1982/17874.

²⁵⁹ T.C. Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetleri*(12/9/1982-12/9/1983),(Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983), 375.

Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip «Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu» kurulur. Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu için Atatürk'ün vasiyetnamesinde belirtilen mülk menfaatler saklı olup, kendilerine tahsis edilir. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun; kuruluşu, organları, çalışma usulleri ve özlük İşleri ile kuruluşuna dahil kurumlar üzerindeki yetkileri kanunla düzenlenir²⁶⁰ şeklinde düzenlenmiştir.

Yeni bir kültür kurumunun kurulması hakkındaki kanun teklifi ise Hava Kuvvetleri Komutanı ve MGK üyesi Org. Tahsin Şahinkaya tarafından verilmiş ve teklif, Danışma Meclisinin 28 Haziran 1983 tarihli 126'ncı Birleşimi'nde gündeme gelmiştir. Danışma Meclisinde özellikle tartışılan konu ise Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun alt kuruluşları olarak düzenlenen 4 kuruluşun hukuki statüsü olmuştur. Asıl sorun, Danışma Meclisi üyesi Turgut Tan tarafından, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu gibi özel tüzel kişiliği ve dernek statüsünde bulunan iki kurumun mevcut durumda, yürürlükteki statülerine göre iki özel hukuk tüzel kişisinin iki kamu tüzel kişisi haline getirilmesi şeklinde ifade edilmiştir. Kanun teklifine karşı çıkan bir başka üye olan Necip Bilge ise Atatürk tarafından kurulan Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumunun zamanın şartlarına göre yeniden düzenlenerek devletin kontrolüne alınmak istenmesine karşı çıkarak Atatürk'ün bu iki kurumun devletin kontrolünde olmasını isteseydi dernek olarak kurmak istemeyeceğini dile getirmiştir. Bir anlamda bu kanun teklifi Danışma Meclisinde özellikle hukuki boyutuyla ele alınmış ve yine Turgut Tan'ın ifadesiyle ciddi bir *bürokratik* model öngörmesi nedeniyle teklifin yeniden düzenlenmesini, TDK ve TTK'nin özel hukuk tüzel kişiliğine zarar vermeden yeniden düzenlenmesi önerisinde bulunmuşlardır.²⁶¹

Yine Danışma Meclisi üyelerinden Kamer Genç ve Remzi Banaz gibi isimler de bu kanun teklifine karşı çıkmış ve Remzi Banaz da bu kanun teklifinin TDK'nin ve TTK'nin derneklilik vasfını ortadan kaldırdığını, bu kanun ile bu iki kurumun tüzel kişiliklerinin ortadan kaldırılarak devlet dairesine dönüştürülmesinin Atatürk'ün vasiyetine de aykırı olacağını ifade etmiştir.²⁶²

²⁶⁰ RG. 20.10.1982/17844.

²⁶¹ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt:19, B:126, 28.6.1983, 274-280.

²⁶² *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt:19, B:127, 29.6.1983, 326.

Kanun görüşmelerinde Danışma Meclisi üyesi Hamza Eroğlu, kanun lehine yaptığı bir konuşmada, TDK'nin özel hukuk alanından kamu hukuku alanına intikal ettirmesine destek verdiğini, TDK'nin Atatürk'ten sonra gereken gelişmeyi gösteremediğini ifade etmiştir. Eroğlu, kurumun 1980 şiir ödülüne *Trabzonlu Delikanlı* şiir kitabını layık gördüğünü, bu kitapta adı geçen Sinan Cemgil'i Türk askeriyle çarpışan anarşist olarak nitelendirerek bu gibi sebeplerden dolayı TDK'nin mutlaka devlet kontrolünde olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁶³ Kanun görüşmelerinde söz alan Milli Eğitim Komisyonu sözcüsü Adnan Orel de gerek kanun aleyhinde söz alan üyelere karşı savunmasında gerekse kendi görüşünü ifade ederken dilin kültür açısından önemine değinirken dilin de tıpkı bir ülkenin milli savunması, milli eğitimi gibi devletin gözetimi ve denetimi altına alınması gerektiğini dile getirmiştir.²⁶⁴

Kanun görüşmeleri tümü hakkında yapılan konuşmalarda söz alan Ertuğrul Alatlı konuşmasında; Kurucu Meclisin sivil kanadı olarak TDK ve TTK'nin bilimsel yanına değinildiğini ancak Atatürk'ün bu iki kurum ile ilgili olan vasiyetinin hiçe sayılarak bu iki tarihi kurumun partizan başbakanların tasarruflarına bırakmanın ağır bir tarihi yanlışlığı olarak nitelemiştir. Alatlı ayrıca Cumhurbaşkanı Evren'e:

*...«Caydırıcılık» gücüne sahip olan bugünkü Cumhurbaşkanımızın, kendi döneminde, Devletin dilini ve tarihini, başbakanların partizan tasarruflarına karşı fiilen koruyup kollamaması için hiçbir sebep mevcut değildir. Ne var ki, 1982 Anayasasına göre bir sonraki Cumhurbaşkanını yasama organı seçecektir. Kanımca, Millet Meclisinin seçeceği müstakbel Cumhurbaşkanlarının 12 Eylül öncesindekilerden farkı olmayacaktır.*²⁶⁵

sözleriyle seslenerek Dil ve Tarih kurumlarının, 12 Eylül'den sonra partizan davranış sergileyecek başbakan ve cumhurbaşkanların eline geçeceğini vurgulayarak kanunun iptalini hem Danışma Meclisinden hem de Millî Güvenlik Konseyinden beklediğini dile getirmiştir.

Kanun lehinde konuşan Hamza Eroğlu ise kurumun millî bir kurum olduğunu Atatürkçü düşünce ışığında Türk kültürünü, Türk dilini ve tarihini bilimsel yoldan araş-

²⁶³ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt:19, B:130, 5.7.1983, 468.

²⁶⁴ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt:19, B:130, 5.7.1983, 475.

²⁶⁵ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt:19, B:130, 7.7.1983, 589-5 90.

tırıp inceleyen bir kurum olarak gördüğünü tekrarlayarak imtiyazlı dernek yerlerini kamu görevi gören devlet kurumuna bağlanmasını bir bayram günü olarak ilan etmiştir.²⁶⁶

Böylelikle ciddi tartışmalar içinde 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu, Danışma Meclisinde kabul edilmiş, daha sonrasında, 11.08.1983 tarihinde MGK’de görüşülerek kabul edilmiş ve kanun, 17.08.1983 tarihli, 18138 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁶⁷

Denilebilir ki 12 Eylül yönetimi, merkezci anlayışını, Atatürkçülük üzerinden göstermiş ve bu kanun ile kültür politikalarında da yetkinliğini tek elden yürütme gücünü de ortaya koymuştur.

12 Eylül Döneminin Kurucu Meclisi tarafından kültür politikalarının anayasal zemini hazırlanırken sivil hükûmet kanadında bu dönemde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere 1 Ocak 1982 tarihinden itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı yeni yapısı ve bakanıyla çalışmalarına başlamıştır. 28 Ocak 1982 tarihinde Danışma Meclisinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Bütçe görüşmelerinde Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu vermiş olduğu brifingte, Kültür Bakanlığının müsteşarlık olarak kurulduğu 1965 yılından itibaren 1982 yılına kadar geçen 17 yıllık sürede, kimi zaman müsteşarlık, kimi zaman bakanlık gibi sık sık değişen yapısıyla bakanlığın hizmetlerinin aksadığının ve bu değişikliklere bağlı olarak Kültür Bakanlığının bir kültür politikası da ortaya koyamadığını dile getirmiştir. Bakan Evliyaoğlu, yeni yapısıyla kurulan Kültür ve Turizm Bakanlığında ise kültür ve turizm faaliyetlerinin aksatmadan yerine getirildiğini ifade etmiş ve 1982 yılı içinde, Atatürkçü ve demokratik temeller üzerinde milliyetçi bir düşünceyle sosyolog, antropolog, sanatçı ve kültür tarihçilerinden oluşan yetkin isimlerle bir kültür şûrası düzenleneceğini dile getirmiştir. Bu şûranın alacağı kararlar doğrultusunda ise belirlenecek olan kültür politikasının da değişmemesi adına Milli Kültür Kanunu hazırlama düşüncesini de ifade etmiştir.²⁶⁸

Bu girişim ise Türkiye tarihinde kültür politikasını belirlemek için toplanacak olan ilk Millî Kültür Şûrası’nın da adımı olmuştur. Danışma Meclisinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Bütçe görüşmelerinde Meclis üyelerinden Mehmet Pamak ve Mustafa

²⁶⁶ *Danışma Meclis Tutanak Dergisi*, Cilt:19, B:132, 7.7.1983, 590-591.

²⁶⁷ RG.17.08.1983/18138.

²⁶⁸ *Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu’nun Bakanlık Dönemi Konuşmaları 14 Ocak 1981-13 Ekim 1983*, (Ankara: Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü), 61.

Yücel gibi isimler Kültür Bakanlığının Turizm Bakanlığı ile birleştirilmesine karşı eleştirilerini getirirken²⁶⁹ Bekir Tünay da 12 Eylül'e geline süreçte, millî kültüre önem verilmemesinden dolayı anarşinin arttığını dile getirmiş ve iyi bir kültür politikasına dayanan planlama zamanında yapılsaydı 12 Eylül'ün belki de yaşanmayacağını ifade etmiştir.²⁷⁰

Kültür ve Turizm Bakanlığının birleştirilmesi ile ilgili olarak Birinci Millî Kültür Şûrası'nda Hikmet Şimşek de, 12 Eylül Döneminde Kültür Bakanlığının statüsünün değişmesini eleştirerek 12 Eylül'den önce Kültür Bakanlığında meydana gelen değişimleri politik değişimlere bağlarken 12 Eylül yönetiminin ise bu gereksinime ihtiyacı olmadığını vurgulamıştır. Şimşek ayrıca Kenan Evren'in gerek Atatürk Yılı açılış konuşmasında gerekse devlet sanatçıları için düzenlenen töreninde yaptığı konuşmayı, Atatürk'ten beri Türk kültür ve sanatı üzerine söylenmiş nadir sözler olarak ifade ederken böyle bir Devlet Başkanı döneminde, kültür bakanlığının turizm ile birleştirilmesinin yanlışlığı üzerinde durmuştur.²⁷¹

Her ne kadar Kültür Bakanlığının Turizm Bakanlığı ile birleştirilmesi 12 Eylül Döneminde eleştirilse de 12 Eylül yönetimi, 12 Eylül'e geline sürecin temelinde toplumsal kültür boşluğun olduğunu fark etmiş ve bu boşluğu doldurmak için de kültür politikasını belirleme yoluna gitmiştir. Bunun en somut örneği ise Birinci Millî Kültür Şûrası'nın toplanması olmuştur. Esas itibarıyla 12 Eylül yönetimi, *Millî Kültür* anlayışıyla kendi kültür politikasını da temellendirmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanı Evliyaoğlu, Bütçe Görüşmesinde, bakanlığın diğer kültürel alanlarındaki yürüttüğü çalışmalara değinerek tiyatro alanında Devlet ve Belediye Tiyatroları dışında kalan özel tiyatroların bir kısmını milli amaçlara yönelterek, çalıştırma yollarının deneceğini, bu yolla bu gibi tiyatrolara yardımlar yapılarak özel tiyatroların devamının sağlanacağını ve Türk kültürüne hizmet verirken de bu tiyatroların hiçbir şekilde çarpık ve ideolojik oyunlar sahnelemesine izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Evliyaoğlu, kütüphane sayısının toplam 654 olduğunu ifade ederek kütüphanecilik alanında da okumayı özendirici ve yaygınlaştırıcı bir düzene dönüştü-

²⁶⁹ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt:3, B :47, 28.1.1982, 335-340.

²⁷⁰ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt:3, B :47, 28.1.1982, 327.

²⁷¹ Hikmet Şimşek, "Türk Müzik Yaşantısının Gelişmesi Konusunda Düşünce ve Öneriler" *Birinci Millî Kültür Şûrası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 302.

rülme sürecinin başlatıldığını ifade etmiştir. Bununla beraber Evliyaoğlu, Milli Kütüphane binasının da hizmete girmesi için çalışmaların devam ettiğini sözlerine eklemiştir.²⁷²

Bir anlamda 1982'den itibaren kültür politikasına yönelik ciddi adımlar atılmaya başlanmıştır. Şimdi 1982-1983 arası dönemde kültür politikasına yönelik uygulamalar başlıklar halinde açıklanmaya çalışılacaktır.

3.5.1.Kültür Politikasını Belirlemede Önemli Bir Adım: Birinci Millî Kültür Şûrası

Yukarıda da ifade edildiği üzere Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu, Danışma Meclisi 1982 Yılı Bütçe görüşmesinde, sık sık değişikliğe uğrayan Kültür Bakanlığının bir kültür politikası ortaya koyamadığını dile getirmiş ve bu eksikliği gidermek adına da bir Kültür Şûrası toplama gayelerinin olduğunu ifade etmiştir. Bir anlamda planlanan bu Kültür Şûrası, Türkiye tarihinde toplanan ilk şûra olma özelliğine de sahiptir. Nihayetinde kültür politikasını belirlemek adına toplanan Birinci Millî Kültür Şûrası, 23-27 Ekim 1982 tarihleri arasında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde toplanmıştır. Şûranın açılış törenine Devlet Başkanı Kenan Evren, MGK üyeleri ve Başbakan Bülend Ulusu da katılmıştır.

Şûranın açılış töreninde yaptığı kısa konuşmasında Evren, kültürü bir toplumun ruhi, bedii, manevi, sosyal ve fikri planlardaki bütün gelişmeler olarak tarif etmiş ve bu şûranın toplanış amacının da bu tanım çerçevesinde şekilleneceğini ifade etmiştir. Yine konuşmasında Evren, Atatürk'ün kültür ve medeniyet kavramlarını değerlendirmiş kültürün millilik vasfı üzerinde durarak *millî kültür* deyimiyile değerlendirildiğinde bunun medeniyetten fikir ve kavram olarak ayırt edilebilmesini sağlayacak unsurların belirlenmesi gerekir diyerek millî kültür vurgusu yapmıştır. Millî Kültür Şûrası çalışmalarının, millî kültür varlığını daha etraflı ve derin araştırılmasını sağlayarak *millî şuurun* güçlenmesine, köklenip gelişmesine yardımcı olacağını ifade etmiştir.²⁷³

²⁷² *Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu'nun Bakanlık Dönemi Konuşmaları 14 Ocak 1981-13 Ekim 1983*, 62-63.

²⁷³ *Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 7-9.

Şûra ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığının yayın organı olan Millî Kültür dergisinin 36 ve 37.sayılarına da konu olmuştur. Şûradan Millî Kültür dergisine yansıyan kareler Ek.6 ve Ek.7’de gösterilmiştir.

Birinci Millî Kültür Şûrası’nın toplanış amacı ve görevi Çalışma Yönergesinde, millî kültürle ilgili görüşleri derlemek, tartışmak, kültür varlıklarını koruma geliştirme, tanıtma alanlarında yapılacak önerileri tespit etmek, kültür politikasının esaslarını Atatürk ilkeleri ışığında belirlemek ve çeşitli kurumlarca yürütülen kültür çalışmalarının koordinasyonunu sağlayıcı önlemleri tespit etmek olarak belirlenmiştir.²⁷⁴

Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu ise şûranın açılış konuşmasında, 12 Eylül 1980 öncesi Türkiye’de kültür hayatının buhran geçirdiğini, millî ve manevi kültür değerlerinin derinden sarsılarak toplumda birlik ve beraberliğin bozulduğunu ve dış bağlantıların devleti yıkma pahasına kardeşi kardeşe düşman ifade etmiştir. Bu amaçla toplumun kültür değerleri üzerine bilinçli bir şekilde eğilmesi gerektiğini sözlerine ekleyen Bakan Evliyaoğlu konuşmasına devamla; Türklerin, İslamiyet’i kabul etmesinin ardından kendi öz değerlerini kaybetmeden kendi öz değerleriyle İslam dinini getirdiği yeni değerleri Türk İslam Sentezi ile birleştirdiğini, millî kültürün toplumun kaynaştıran, bütünleştiren bir unsur olarak ele alarak, kültür politikası belirlenirken değişmez hedefin de Atatürk’ün kültür felsefesi olacağını dile getirmiştir.²⁷⁵

Evliyaoğlu’nun gerek 12 Eylül öncesi duruma atıfta bulunması gerekse Türk İslam Sentezi ibaresini kullanması, 12 Eylül Döneminde toplumu millî ve dini duyarlılık çerçevesinde birleştirme politikasının yansıması olarak yorumlanabilir

Emekli General Ethem Tiryakioğlu Millî Kültür dergisinde kaleme aldığı *Kültür Şûrası Üzerine* başlıklı yazısında, millî kültür politikasının planlanması işinin devletin görevi olduğunu, Türkiye gibi hassas denge unsuru olan bir devletin, millî kültür politikasının da devlet tasarrufu ve kontrolü dışında tutulamayacağını ifade etmiş, ,bunun aksi olduğu durumda ise örneğinin 12 Eylül öncesi geçirilen kara günler olacağını ifade etmiş ve bu yüzden millî kültür olmadan ne millet, ne devlet ne de hürriyetin olamayacağını dile getirmiştir.²⁷⁶ Bu da bir anlamda millî kültürün devletin millî güvenliğinde

²⁷⁴ Birinci Milli Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları, 119-120.

²⁷⁵ Birinci Milli Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları, 14-15.

²⁷⁶ İ.Ethem Tiryakioğlu, ”Kültür Şûrası Üzerine”, *Millî Kültür Dergisi*, 36, (Ekim 1982), 64.

önemli rol oynadığını ortaya koymuş ve 12 Eylül'ün de kültür politikasında millet ve devlet olma bilincini ortaya çıkarması da kaçınılmaz olmuştur.

Yine Birinci Millî Kültür Şûrası'nın Genel Kurul Görüşmelerinde, Genelde Kültür ve Temel Değerler Komisyonunda görev alan Prof.Dr. Sevim Tekeli de Birinci Milli Kültür Şûrası'nda, edebiyat liselerinin kurulması kararı hakkındaki görüşlerini :

*Eğer 12 Eylül'den önceki duruma kısaca göz atarsak hangi üniversitelerimizde olayların çıktığına dikkatimizi çekersek göreceğiz ki olayların çıktığı daha ziyade fen liselerinden mezun olmuş olanların teşkil ettiği üniversitelerdir. Demek ki fen liselerimizde bir eksik taraf vardır. Edebiyat liseleri değil, fen liselerine kültür dersleri vererek, onların kültürle daha çok ilgilenmelerini sağlamamız gerekecektir.*²⁷⁷

sözleriyle dile getirerek 12 Eylül öncesindeki yaşanan toplumsal sorunların kültür eksikliğinden kaynaklandığını ve fen liselerine kültür derslerini koyarak bu boşluğun doldurulması gerektiğini ifade etmiştir. Şûranın Türk Dili ve Edebiyatı Komisyonu üyelerinden Prof.Dr. Ömer Faruk Akün de Genel Kurul Görüşmelerinde yaptığı konuşmada, 12 Eylül'den sonra gelen askeri yönetimi *Millî İktidar* olarak nitelemiş bu iktidarın 12 Eylül'den önce ortaya çıkan anarşiyi sonlandırdığını, 12 Eylül iktidarının yönetime el koyduktan sonra anarşi ve iktisadi krizin yanında Türk dilini de önemli mesele saydığını ifade etmiştir.²⁷⁸

Görülebileceği üzere millî kültür politikası, bu dönemde ülkenin önemli güvenlik meselesi olarak ele alınmış ve 12 Eylül öncesi kültürel bölünmenin de 12 Eylül'e gelen süreçte önemli bir faktör olduğu görülmüştür. Ayrıca Birinci Millî Kültür Şûrası'nın gerek *Komisyon Raporları*, gerek *Kurum Görüşü* ve *Kurum Temsilcisi Bildirileri* gerekse *Genel Kurul Görüşmeleri* incelendiğinde, Sinem Sünter Sayın'ın da gerek Birinci gerekse İkinci Millî Kültür Şûralarını nitelendirdiği şekilde akademik bir yaklaşımla toplandığı görülmüştür.²⁷⁹

Bu dönemde üniversitelerde görev yapan pek çok akademisyenin şûrada bildirisi bulunmakta ve oluşturulan komisyonlarda adı geçmektedir. Kültür politikasını belirle-

²⁷⁷ *Birinci Millî Kültür Şûrası*, (23-27 Ekim 1982) *Genel Kurul Görüşmeleri*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 186.

²⁷⁸ *Birinci Millî Kültür Şûrası*, (23-27 Ekim 1982) *Genel Kurul Görüşmeleri*, 167.

²⁷⁹ Sayın, "Kültür Politikaları Bağlamında Milli Kültür Şûralarının Değerlendirilmesi", 30.

mek için toplanan ilk şûrada konular Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu'nun belirttiği şekilde: *Genelde Kültür ve Temel Değerler, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Müzik, Mimarlık ve Tarihi Çevre, Sahne Sanatları, Plastik Sanatları, Türk Süsleme Sanatları, Türk Halk Kültürü, Kütüphane-Dokümantasyon-Arşiv, Müze, Sinema, Yayın, Kültür Hizmetlerinin Organizasyonu, Dış Kültürel İlişkiler ile Türk Kültürünün İç ve Dış Tanıtılması, Yayılması* şeklinde oluşturulan 15 alt komisyonla ele alınıp tartışılmıştır.²⁸⁰

Esas itibarıyla şûrada kültürün bütün kolları geniş manada yer bulmuştur. Şûranın *Genelde Kültür ve Temel Değerler Komisyon Raporunda* millî bir kültür politikasının oluşturulmasına dair hedef ve ilkeler de belirlenmiştir. *Genelde Kültür ve Temel Değerler Komisyonunda* oluşturulan Başkanlık Divanı, Ord. Prof.Dr. Sulhi Dönmezer'in başkanlığında, Prof.Dr. Mehmet Altay Köymen'in başkan yardımcılığında, Doç.Dr. Reşat Genç ve Doç.Dr. Şahin Yenişehirlioğlu'nun sekreterliklerinden oluşmuştur. Komisyon sözcülüğünü de yine Ord. Prof.Dr. Sulhi Dönmezer yapmıştır. Yine bu komisyon, Prof.Dr. Ekrem Akurgal, Prof.Dr. Ali Rıza Berkem, Prof.Dr. Nermin Erdenetug, Prof.Dr. Erol Güngör, Prof.Dr. Bozkurt Güvenç, Prof.Dr. Safa Erkün, Prof.Dr. Bahaddin Ögel, Prof.Dr. Sevim Tekeli, Doç.Dr. İnci San, Şinasi Özdenoğlu ve Dr.Anıl Çeçen gibi önemli akademisyenlerden oluşmuştur.²⁸¹

Komisyon, rapor metninde ilk olarak kültürün değişik tanımlarını yapmış, kültür politikasında esas olmak üzere de UNESCO'nun belirlediği milli kültür tanımını kullanılmasının uygun olacağına karar vermiştir. Komisyonda, Türkiye'nin özellikle 80 öncesi dönemde meydana gelen toplumsal şiddet, toplumu yorgunluğunu artırmış ve bir zaman kültür saldırısına dönüşen bu şiddet karşısında Türkiye'nin kültür politikasının yeterli olmadığı düşüncesi dile getirilmiştir. Türkiye'ye karşı yöneltilen bu kültür saldırısının amacı, Türk toplumunu bir arada tutan sosyal değerleri inançları tahrip etmek ve gençleri topluma yabancılaştırmak olmuştur. İşte böyle bir tehlike karşısında komisyon, Türk kültür politikasının da hedefini Atatürk'ün uyguladığı esaslar üzerinde birleşerek ana temanın *millîlik* olması gerektiğini vurgulamıştır.²⁸²

Komisyonun belirlediği millî kültür politikasının ana hedefi ise, yurt içinde huzurun ve yurt dışında barışı tesisi gerçekleştirilerek Türk vatandaşlarının millî birliği ve

²⁸⁰ Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları, 16.

²⁸¹ Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları ,89-95-96.

²⁸² Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları, 90-91.

bütünlüğü kanunlarla teminat altına alınarak demokratik düzen içinde Türk milletini çağdaş medeniyetine yükseltmek olarak ifade edilmiştir. Özellikle millî kültürün yaygınlaştırılması için yabancı kültürlerin etkisini kırmak için tedbirler alınarak bununla ilgili akademilerin kurulmasına hız verilmeli ve kurumlar arası işbirliği sağlanmalıdır. Komisyonun kültür politikası olarak belirlediği maddeler ise şu şekildedir; Atatürk'ün tarih tezi ışığında Orta Asya Türk Kültürünün araştırılması, Fen Liseleri gibi Edebiyat Liselerinin kurulması ve Osmanlıcanın seçimlik dil haline gelmesi, Şûrada ele alınan konuların uygulanabilmesi için Kültür Bakanlığı bünyesinde Yüksek Kültür Kurulunun kurulması, kültür konularının devamlı incelenmesi ve araştırılması için Türk Akademisinin kurulması, basın ve medya kuruluşlarında kültürel konulara daha çok yer verilmesinin sağlanması ve konuda özellikle TRT'nin etkin kullanılması, Kültür ve Turizm Bakanlığının yeniden ayrı iki bakanlık haline getirilmesi, Devlet ve halk arasında baş gösteren kültürel ayrılığın ortadan kalkması, Tarih Akademisi ve Millî Spor Eğitim Planlama Kurulunun kurulması ve bununla beraber Devletin değişen iktidarlara rağmen istikrarlı bir kültür politikasının olmasının gerekliliği önemli madde başlıkları olmuştur.²⁸³ Bu komisyonda alınan kararlar Sinem Sünter Sayın'ın tespitiyle edebiyat liseleri hariç hepsi sonrasında uygulamaya geçirilmiş kararlar olarak göze çarpmaktadır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve Uluslararası Türk Akademisi'nin kurulması bunlara örnek gösterilebilir.²⁸⁴

Ancak komisyon üyelerinden Prof.Dr. Hüseyin Atay, komisyon raporuna karşı düştüğü muhalefet şerhinde, 12 Eylül öncesinde yaşanan olaylarda din kültürüne önem verilmemesinin de etkisi olduğunu ifade ederek şûrada eksik gördüğü din kültürü ve dil komisyonlarının kurulması için teklifte bulunmuştur.²⁸⁵

Yine Komisyonun hazırladığı rapor metnine muhalefet şerhi düşen isimlerden biri de Dr. Anıl Çeçen olmuştur. Anıl Çeçen şerhinde, Millî Kültür kavramı yerine *Uluslararası Kültür* kavramını önermiş, buna sebep olarak da Millî kavramının dinsel topluluk olan ümmet kavramını çağrıştırdığını söylemiştir. Anıl Çeçen ayrıca, Atatürk'ün kültür politikasının sadece millîliğe dayanamayacağını bunun yanında devrimci, çağdaş, cum-

²⁸³ *Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları*, 93-94.

²⁸⁴ Sayın, "Kültür Politikaları Bağlamında Milli Kültür Şuralarının Değerlendirilmesi", 86.

²⁸⁵ *Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları*, 96.

huriyetçi ve demokrat değerler de taşıdığını ifade ederek raporda gördüğü eksikliği dile getirmiştir.²⁸⁶

Ayrıca Anıl Çeçen tarafından şûranın ismine yönelik *Ulusal Kültür* kavramı önerilse de Birinci Millî Kültür Şûrası, daha çok sağ muhafazakâr ideolojinin kültür yayınlarınınca destek görmüş ve bu konuda *Suffe Kültür Sanat Yıllığı*nda, bu gibi toplantıların kültürün yerlileşmesinde önemli yer tuttuğu ifade edilerek daha geniş kitlelere ulaştırılması için çalışmalara devam edilmesi gerektiği dile getirilmiştir.²⁸⁷

Sağ-muhafazakâr entelektüelin 12 Eylül'e bakışını ortaya koyması açısından *Suffe Kültür Sanat Yıllığı*'nın 1982 yılı değerlendirmesinde Vahap Kabahasanoğlu ve Ahmet Taşgetiren'in değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Bu yılda Vahap Kabahasanoğlu, 12 Eylül'ün yeniden millî manevi değerlere dönüşü sağlama noktasındaki öneme değinirken,²⁸⁸ Ahmet Taşgetiren de Birinci Millî Kültür Şûrası'nın Batıcı-laik hümanist kültür politikalarının çıkmazı sonucu toplandığını savunmuş ve Türkiye'nin kültür sanat politikalarının da yerli düşünce çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini söylemiştir.²⁸⁹

Buna karşın Cumhuriyet gazetesinde Oktay Akbal ise *Kültür Üstüne Düşünmek* başlıklı yazısında, *Millî Kültür Şûrası* başlığına karşı çıkarak şûra ve kültür kelimelerini Türkçe olmaması nedeniyle eleştirmiş ve şûranın *Ulusal Ekin Kurultayı* adıyla toplanması gerektiğini ifade etmiştir. Kendisinin de bu şûraya çağrıldığını ancak katılamadığını ifade eden Akbal, şûraya katılan bazı kişileri değerli sanatçı ve yazar olarak tanımlarken bazı kişileri de toplumu çağdışı tutumlara yönlendirmek isteyen kimseler olarak tanımlamıştır. Akbal, Ulusal Kültür kavramının var olduğunu kendi ekini olmayan topluluğun ise ulus olamayacağını belirterek kültüre hâkim olan ideolojik bakış açısını ortaya koymuştur.²⁹⁰

Yine şûrada Doç.Dr. İnci San, Doç.Dr. Şahin Yenişehirlioğlu ve Doç.Dr. Coşkun San da komisyon raporunun diline karşı çıkarak şerhlerini düşmüşlerdir.²⁹¹ Şûranın Türk Dili ve Edebiyatı Komisyonu'nda görev alan Doç.Dr. Şahin Yenişehirlioğlu, ko-

²⁸⁶ *Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları*, 97.

²⁸⁷ *Suffe Kültür Sanat Yıllığı 1983*, (İstanbul: Milsan Basın Sanayii, 1983), 18.

²⁸⁸ *Suffe Kültür Sanat Yıllığı 1983*, 341.

²⁸⁹ *Suffe Kültür Sanat Yıllığı 1983*, 351-352.

²⁹⁰ Oktay Akbal, "Kültür Üstüne Düşünmek", Cumhuriyet, (28 Ekim 1982), 2.

²⁹¹ *Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları*, 98.

misyonunda Türk Dil devrimine haksızlık yapıldığını ileri sürerek 28-29 Mayıs 1982 tarihlerinde Millî Eğitim Bakanlığı Türk Dili Yüksek Danışma Kurulunda alınan kararların tersi yönde kararlar alındığını ifade etmiş ve Atatürk'ün başlattığı dil devriminden farklı bir yol aranmasını eleştirerek komisyonun Atatürkçülükle ters düştüğünü dile getirmiştir.²⁹²

Muhafazakâr kimliğiyle tanınan Ahmet Kabaklı da şûrada *dil devrimi* sözcüğüne karşı çıkarak bu tabirin yanlışlığı üzerinde durmuştur.²⁹³ Genelde Kültür ve Temel Değerler Komisyonu, Türk Dili ve Edebiyatı Komisyonu'nda düşülen şerhler göstermiştir ki tam ve bütünlük içinde bir kültür politikası belirleme noktasında şûra, istenilen sonucu verememiştir. Yine Türk Dili ve Edebiyatı Komisyonu'nda kültür politikalarının etkili bir şekilde yürütülmesi için Millî Kültür Bakanlığının kurulması gerektiği vurgulanmış ve bu dönemde Anayasa tasarısının 134.maddesinde yer alan AKDITYK'nin de Millî Kültür Bakanlığınca kurulması, sonuç kararı olarak belirlenmiştir.²⁹⁴

Ancak bu dönemde böyle bir bakanlık kurulmadığı gibi şûrada sıkça eleştirilen Kültür ve Turizm Bakanlığının yapısı da aynen korunmuştur. Bu da bir anlamda alınan bazı kararların kâğıt üzerinde kaldığını göstermektedir. Her şeye rağmen bu dönemde devlet eliyle ilk kez toplanan Birinci Millî Kültür Şûrası, kültür politikasını belirlemede önemli bir adım olmuştur.

Görüleceği üzere kültür politikasına yönelik toplanan Birinci Milli Kültür Şûrası, 12 Eylül yönetiminin toplumu *millî kültür* kavramı etrafında bir arada tutma politikasının adımı olarak da görülebilir. Ülkenin geldiği bu dönemde bu çapta bir şûranın toplanması dikkat çekicidir. Bir anlamda şûra, Danışma Meclisi Başkanı Sadi Irmak tarafından Atatürk geleneğine ve Atatürk' e dönüş olarak tanımlanmıştır.²⁹⁵

Birinci Millî Kültür Şûrası'nda eleştirilen bir başka konu ise TRT'nin yayın politikaları olmuştur. Şurada görüşlerini dile getiren Aydın Kezer, TRT'de yayınlanan Aynaroz Kadısı isimli filmin, bir Osmanlı kazaskerinin rüşvet almasını konu almasını eleştirmiştir. Kezer, bu gibi oyunların TV'de gösterilmesini tarihi ile alay eden çocukların yetişmesine neden olacağını, ''12 EYLÜL'e niye geldik boşu boşuna kafa yormayalım.

²⁹² Birinci Millî Kültür Şûrası(23-27 Ekim 1982) Genel Kurul Görüşmeleri, 142-143.

²⁹³ Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Genel Kurul Görüşmeleri, 161.

²⁹⁴ Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları, 87.

²⁹⁵ Birinci Millî Kültür Şûrası,(23-27 Ekim 1982) Genel Kurul Görüşmeleri, 10.

”sözleriyle ifade ederek televizyonda gösterilen filmlerin kültürel açıdan dikkatle incelenmesinin gerekliliğini dile getirmiştir.²⁹⁶

Bu gibi eleştirilere ise dönemin TRT Genel Müdürü Macit Akman cevap vermiştir. Akman, bu komedi filminin Osmanlı’nın çöküş devresinden uyarlandığını hatırlatarak Osmanlı’nın yıkılışına sebep olan hadiselerden rüşvet gibi ahlaki bozuklukları ortaya koyarak ibret alınması gerektiğini vurgulamıştır.²⁹⁷ Bu gibi tartışmalar ve görüş ayrılıkları olsun bu dönemde ciddi bir milli kültür politikası oluşturulma amacından uzak olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Özellikle Birinci Millî Kültür Şûrası, daha sonraki yıllarda toplanan iki şûranın da temelini teşkil etmiştir denilebilir. İkincisi 1989’da üçüncü ise aradan 28 yıl sonra 2017’de toplanan Kültür Şûralarının bu kadar az ve uzun zaman aralıklarında toplanması da kültür politikalarının da hükûmetler tarafından ikinci planda kaldığının göstergesi olmuştur.

3.5.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Milli Kültür Raporu

12 Eylül Dönemi içinde kültür politikasına yönelik önemli bir çalışmada DPT tarafından yapılmıştır. DPT tarafından Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmaları, 12 Eylül Döneminde başlamıştır. Kültür politikasını belirlemeye yönelik ise Devlet Planlama Teşkilatı tarafından, ilgili kuruluş temsilcileri ve uzman şahısların katıldığı bir Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu kurulmuş, bu komisyon Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmaları çerçevesinde teşkil olunmuş ve ilk toplantısını da 9 Haziran 1982 günü Ankara’da DPT’de yapmıştır.²⁹⁸

Esas itibarıyla kurulan bu Özel İhtisas Komisyonu da Birinci Millî Kültür Şûrası’nda olduğu gibi alt komisyonlar halinde belirlenen konularda çalışmalarını yürütmüştür. 9 Haziran 1982’de ilk toplantısını gerçekleştiren İhtisas Komisyonuna, dönemin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal gönderdiği mesajında, ülkenin yakın zamanda geçirdiği buhranın temelinde, sosyal ve kültürel değerler etrafında görülen istikrarsız ve tu-

²⁹⁶ Birinci Millî Kültür Şûrası, (23-27 Ekim 1982) Genel Kurul Görüşmeleri, 40.

²⁹⁷ Birinci Millî Kültür Şûrası, (23-27 Ekim 1982) Genel Kurul Görüşmeleri, 207-208.

²⁹⁸ T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu Milli Kültür (Ankara: DPT Yayınları, 1983), VIII.

tarsız düşüncelerin gençlerin zihinlerine işlenilmesi yatmaktadır. Bu yolla ülkede bölücü hareketler ortaya çıkmış, kendi devletine ve insanına saldıran bu gruplar toplumun ekonomik ve sosyal istikrarını da bozma gayreti içinde olmuşlardır. Özal, toplumun sadece maddi unsurlarla değil beşeri unsurlarla da düşünülmesi gerektiğini ifade ederek devletin kültürel faaliyetleri düzenlemesi gerektiğini, maddi refah ile manevi miras arasında bir bütünleşmeyi sağlamasının görevi olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁹

Görüldüğü üzere 12 Eylül Döneminin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal da 12 Eylül öncesinde yaşanan toplumsal karmaşanın temelinde kültürel ayrışmayı görmüş ve bir anlamda kültür meselesini güvenlik meselesi olarak görmüştür. Bu İhtisas Komisyonunda, Ana Komisyon, Ord. Prof.Dr. Sulhi Dönmezer'in başkanlığında, Prof.Dr. Bahattin Ögel'in başkan yardımcılığında ve Dr. Leyla Elbruz'un raportörlüğünde; Prof.Dr. Erol Güngör, Prof.Dr. Ayhan Songar, Yavuz Bülent Bakiler, Prof.Dr. Zeynep Korkmaz, Doç.Dr. Süleyman Hayri Bolay gibi yazar ve akademisyenlerin yanı sıra TRT, MİT ve Genel Kurmay'dan katılan üyelerle oluşmuştur. Alt komisyonlar tarafından hazırlanan raporlar, Ana Komisyonda görüşülmek üzere 14-15 ve 16 Ocak 1983 tarihleri arasında toplanmış ve nihai raporu hazırlamak için de bir Redaksiyon Komitesi oluşturulmuştur.³⁰⁰

İhtisas Komisyonu, 13 alt komisyondan oluşmuştur. Bunlar; *Türk Dili ve Edebiyatı Komisyonu, Türk Musikisi Komisyonu, Türk Mimarisi ve Mekân Tanzimi Komisyonu, Türk Temaşa Sanatları Komisyonu, Türk Güzel Sanatları Komisyonu, Türk Halk Bilgisi Komisyonu, Türk Halk Tababeti ve Tıbbi Folklor Komisyonu, Kitle Haberleşme Vasıtaları Komisyonu, Kültür Koruma ve Yayma Kurumları Komisyonu, Türkiye'nin Dış Kültür Münasebetleri Komisyonu, Türk Tarihi Komisyonu, Sosyal Yapı Araştırmaları ve Kültür Değişimleri Komisyonu ve Din ve Ahlak Komisyonu* olarak belirlenmiştir.

Bu İhtisas Komisyonunda Din ve Ahlak Alt Komisyonunun oluşturulması dikkati çekmektedir. Hazırlanan bu Millî Kültür Raporu, kültür politikalarının benimsenmesinde dini duyarlılığı ön plana çıkarmıştır. Raporun Alt Komisyon Rapor Özetler kısmında Kültür, Din ve Ahlak başlığında, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1982 yılında bir bayram mesajında söylediği *milletimizin ahlaki yaşayışının kaynağı İslami inançlardır* sözüne ithafta bulunularak milli kültür planlanmasında dini ihmal edilmemesi gerek-

²⁹⁹ V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu Milli Kültür, XXIII.

³⁰⁰ V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu Milli Kültür, IX-XX.

tiği vurgulanmıştır. Bu yüzden manevi bir değer olarak dinin nakledilmediği kuşakların 12 Eylül öncesinde ülkeyi nerelere götürdüğü söylenmiş bu yüzden Din ve Ahlak dersleri ilk ve orta öğretimde mecburu hale getirilerek Anayasa ile resmileştirilmiştir. Yine bu alt raporda TSK, milli ve manevi değerlerin koruyucusu olarak görülmüş böyle bir yönetim altında din eğitiminin yaygın ve tesirli şekilde yürütüldüğü de vurgulanmıştır.³⁰¹

Deyim yerindeyse bu Millî Kültür Raporun da kalkınma ruhen ve ahlaken olup manevi temele dayanmalıdır. Raporda ayrıca Cumhuriyet dönemi eğitim politikasının pozitivist ve pragmatist temellere dayandığı için başarısız olduğu dile getirilmiş buna kanıt olarak da 12 Mart Muhtırası'nın ardından dönemin Cumhurbaşkanı'nın, TRT'ye verdiği demecinde yaşanan toplumsal hadiselerin *Cumhuriyet eğitiminin iflas ettiğini gösterir* sözü gösterilmiştir.³⁰²

Raporu hazırlayanlara göre ise kültür politikasında istenen insan tipine *Model İnsan* tabiri yakıştırılmış, kalkınmayı sağlayacak bu model insan da Mehmet Kaplan'ın *Büyük Türkiye Rüyası*'nda belirttiği *modern veli tipi* insandır.³⁰³

Esas itibarıyla bu Millî Kültür Komisyonunda, görev alan isimlerin büyük çoğunluğu Aydınlar Ocağı'na mensup olması nedeniyle, ocağın Türk İslam Sentezi görüşü yansıtılmıştır. Özellikle din komisyonunun olması ve kültüre dayalı görüşlerin daha muhafazakâr bir boyutta ifade edilmesiyle bir anlam da 12 Eylül yönetiminin Aydınlar Ocağı ile ilişkisi, yeni bir kültür politikasının da adımları olmuştur. Özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığının düzenlediği Birinci Millî Kültür Şûrasına ocak üyelerinin katılmalarına rağmen raporlarda istenilen etkiyi kuramadılar fakat DPT'ce hazırlanan bu Millî Kültür Özel İhtisas Komisyonunda büyük ölçüde etkin oldukları bu Millî Kültür Raporunun da adeta bir ocak belgesi hüviyetinde hazırlandığı söylenebilir.³⁰⁴

12 Eylül Döneminde, kültür politikalarını belirlemeye yönelik toplanan Birinci Millî Kültür Şûrası ile Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu karşılaştırıldığında Kültür Şûrası, bakanlığın özelinde resmi politikayı Atatürkçülük ile çizerken, Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu daha muhafazakâr boyutta bir belli bir grubun ideolojisini yansıtmıştır denilebilir. Özellikle çalışmanın diğer bölümlerinde ifade edildiği üzere 1970'lerden

³⁰¹ V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu Milli Kültür, 140-141-142-158.

³⁰² V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu Milli Kültür, 527-541-542.

³⁰³ V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu Milli Kültür, 541-542-544.

³⁰⁴ Bozkurt Güvenç, vd. *Türk İslam Sentezi*, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1991), 192.

itibaren kültür siyasetinde yer alan Aydınlar Ocağı, ideolojisi olan Türk İslam Sentezi'ni, bu raporla, 12 Eylül Döneminde de resmiyete koymaya çalışmıştır.

Daha net ifadeyle 12 Eylül sonrası toplum, ''millî kültür'' çizgisinde birleştirilmek istenmiş, toplumu bir denetim altında tutmaya çalışan merkezci bir anlayışın yansıması ile Atatürkçülüğün yeni bir sağ görüşle topluma benimsetilme düşüncesi bu döneme hâkim olmuştur.

3.5.3. Onbirinci Millî Eğitim Şûrası

12 Eylül Döneminde, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 8-12 Haziran 1982 tarihleri arasında düzenlenen Onbirinci Millî Eğitim Şûrası, 1981 tarihinde toplanan Onuncu Millî Eğitim Şûrası'nda alınan kararlar doğrultusunda toplanmış, Yeni Türk Millî Eğitiminin esasları belirlenmiş ve bu yeni sistem içinde öğrenci akışının düzenlenmesine karar verilmiştir. Onbirinci Millî Eğitim Şûrası ise Onuncu Millî Eğitim Şûrası içinde düzenlenen Yeni Türk Millî Eğitimi sistemi içinde öğretmen unsurunu ele alarak ''Öğretmen ve Eğitim Uzmanlarının Durum ve Sorunları başlığıyla toplanmıştır.

Şûraya Devlet Başkanı Kenan Evren ve MGK üyeleri de katılmış, Devlet Başkanı Evren de bu şûrada bir konuşma yapmıştır. Evren konuşmasında, 12 Eylül öncesinde öğretmenlerin sorunlarına değinilmediğini, Devletin öğretmen sorunlarında ilgisiz kalmasından kaynaklı olarak bazı kimselerin öğretmenlere yanaşarak bir kısım öğretmeni Atatürk'ün yolundan saptırdığını söylemiştir. İşte bu şûranın öğretmen sorunlarına çözüm bulma amacıyla toplanmasını isabetli olduğunu ifade ederek, 12 Eylül'den önce öğretmenlerin öğrenci gruplarıyla iş birliği yaparak pankart yazdığını, bomba imal ettiğini, sokaklarda sloganlar attığını, bu gibi öğretmenlerin Millî Eğitim bünyesinden temizlendiğini ve 12 Eylül'den sonra öğretmenlerin Atatürk çizgisine döndüğünü söylemiştir.³⁰⁵

³⁰⁵ Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in XI. Millî Eğitim Şûrası'nda Yaptığı Konuşma, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Onbirinci Millî Eğitim Şûrası, 8-11 Haziran 1982 Öneriler-Konuşmalar-Kararlar* (Tıpkı Basım), (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1991), 5,6.

Esas itibarıyla bu şûrada da 12 Eylül öncesine atıfla Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam, Atatürkçü Türk öğretmeninin 12 Eylül öncesi ağır yaralar alan Türk Millî Eğitimini tedavi etme anlayışıyla çalıştığını vurgulamıştır.³⁰⁶

Bir anlamda 12 Eylül yönetimi, anarşi olarak nitelediği durumda öğretmenlerin de rolü olduğunu, bu gerekçeyle Millî Eğitim’de öğretmen ve öğrenci profilini de Millî Eğitim Şûralarıyla dizayn etmeye çalışmıştır. Hemen şu da ifade edilmeli ki, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından öğrencilerin Atatürk İnkılap ve İlkelerine bağlı ve Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı sorumluluklarını bilen vatandaşlar yetiştirilmek üzere; Ortaokul, lise ve üniversitelerde okutulmak üzere İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri konmuş, diğer ders kitaplarının da yazılincaya kadar uygulanmak üzere Atatürk İnkılap ve İlkelerinin Öğretim Esasları Yönergesi hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur. Bununla birlikte, bütün okul kitapları gözden geçirilerek Atatürk İlkelerine ters düşen bölümler çıkarılarak ilkokul ve ortaokul programları sekiz yıllık bir bütünlük içinde yeniden yazdırılmıştır.³⁰⁷

Onbirinci Millî Eğitim Şûrası’nın amacı, Onuncu Millî Eğitim Şûrası’yla ortaya konan Yeni Türk Millî Eğitim Sistemi’nin etkili ve başarılı bir şekilde uygulanması ve Millî Eğitim Sisteminde temel amacında nitelikli eğitimci ve uzmanların belirlenmesi olarak ortaya konmuştur.³⁰⁸

Bu şûrada belirlenen sorunlar, Öğretmen Eğitiminin Gelişimi Komisyonu Raporu, Öğretmen Eğitiminde Hizmet Öncesi Sorunlar ve Öneriler Komisyon Raporu, Eğitim Uzmanlarının Eğitimi Komisyonu Raporu, Öğretmen ve Uzmanların Hizmetiçi Eğitim Komisyonu Raporu, Öğretmen ve Uzmanların Sorunları ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu başlıklarıyla raporlandırılmıştır. Uzmanların Sorunları ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu başlıklarıyla raporlandırılmıştır.

Şûranın kapanış konuşmasında Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam, şûra çalışmalarının dayanak noktasını daha güçlü hale getirmek için 22 ilden il, ilçe ve köylerden her derecedeki okuldan öğretmen, yönetici rehber ve uzmanlara uygulanan Öğretmen

³⁰⁶ Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam’ın XI. Millî Eğitim Şûrası’nı Açış Konuşması, T.C.Millî Eğitim Bakanlığı, *Onbirinci Millî Eğitim Şûrası, 8-11 Haziran 1982 Öneriler-Konuşmalar-Kararlar* (Tıpkı Basım), (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1991), 7.

³⁰⁷ T.C.Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetleri (12/9/1982-12/9/1983)*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983), 495.

³⁰⁸ T.C.Millî Eğitim Bakanlığı, *Onbirinci Millî Eğitim Şûrası*, 107-110.

Sorunları ve Eğilimleri Anketi ile 67 ilde öğretmen sorunları Millî Eğitim Müdürleri anketinin hazırlanmasını da önemli bir gelişme olarak kaydetmiştir. Bakan Sağlam, Onbirinci Millî Eğitim Şûrasını değerlendirmesinde sorunlara çözüm getirirken toplumsal kişisel, ekonomik ve kültürel durumların da göz önüne alındığını ifade etmiştir. Sağlam ayrıca, 12 Eylül 1980'den sonra öğretmenlere yönelik sosyal ve ekonomik iyileştirmelerin de yapıldığını hatırlatarak Onbirinci Millî Eğitim Şûrası'nda alınan kararların uygulamaya sokulması için ellerinden geleceklerini yapacağını ifade etmiştir.³⁰⁹

3.5.4. Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in sürekli emirleri doğrultusunda her yıl 17-25 Ağustos tarihleri arasında İbni Sînâ Haftası olarak kutlanması kararlaştırılmıştır. 17-20 Ağustos tarihleri arasında Milli Kütüphanede İbni Sînâ'nın 1003.Yıldönümüne rastlayan 17 Ağustos 1983 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu düzenlenmiştir. Sempozyuma Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve MGK üyeleri de katılmıştır. Sempozyumun açılış konuşmaları Cumhurbaşkanı Kenan Evren (Ek.9) ve Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu tarafından yapılmıştır.

Sempozyumun açış konuşmasını gerçekleştiren Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu, İbni Sînâ Sempozyumunun Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in sürekli emirleri doğrultusunda ilk kez gerçekleştirildiğini, yine bu sempozyumun 1983 yılında hizmete giren Milli Kütüphanede gerçekleştirilen ilk bilimsel toplantı olduğunu vurgulamıştır.³¹⁰

Sempozyum dört gün süreyle on dört oturum şeklinde düzenlenmiştir. Sempozyumda ayrıca Ord. Prof.Dr. Sadi Irmak, Ord. Prof.Dr. Fahreddin Kerim Gökay ve Ord.Prof.Dr.Aydın Sayılı da onur konuşmacısı olarak yer almışlardır Yurtiçi ve yurt dışından katılan önemli bilim insanları İbni Sînâ'nın çok yönlü kişiliğine değinmiş ve sempozyumda sunulan bildiriler kitap haline getirilerek yayınlanmıştır. Sempozyumda, 50'ye yakın yerli ve yabancı bilim insanı bildirileriyle sempozyuma katkı sunmuştur. Mübahat Türker, Ethem Ruhi Üngör, Ekmeleddin İhsanoğlu, Neda Armaner, İlter Uzel, İbrahim Ağâh Çubukçu gibi isimler de bildirileriyle katılan isimlerden bazılarıdır.

³⁰⁹ T.C.Millî Eğitim Bakanlığı, *Onbirinci Millî Eğitim Şûrası*, 413-415.

³¹⁰ *Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984),6.

3.5.5. Geleneksel Tiyatro Festivali

Kültür ve Turizm Bakanlığı-İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı işbirliğiyle 24-30 Eylül 1983 tarihleri arasında İstanbul, Ankara, Bursa illerini kapsayan Geleneksel Tiyatro Festivali düzenlenmiştir. Bu festival Türkiye’de alanında düzenlenen ilk festival olarak da kültür tarihindeki yerini almıştır. Dönemin Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanı Nail Tan, festivalin amacını Gölge Oyunu, Ortaoyunu, Köy Seyirlik oyunları gibi geleneksel tiyatronun dallarını teşvik etmek, yeni sanatçılar yetiştirmek ve tarihi tiyatro türlerini tanıtmak olarak ifade etmiştir.³¹¹

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Nejat Eczacıbaşı da festivalde yapmış olduğu konuşmasında, Millî kültürün önemli bir parçasını oluşturan Karagöz, Ortaoyunu ve Meddahlık gibi geleneksel tiyatro dallarının ilgi görmemesi sonucu kaybolmaya yüz tuttuğunu ifade etmiş ve bunun önüne geçmek için bu festivalin düzenlendiğini belirtmiştir. Festivale, hayatta olan en kabiliyetli sanatçıların davet edildiğini belirten Eczacıbaşı, festival dolayısıyla İngilizce Karagöz broşürünü, TEKEK tarafından üretilen festival sigarasını ve PTT tarafından hazırlanan ilk gün damgasını konuya gösterilen ilgi bakımından olumlu bir gelişme olarak nitelemiştir. Yine Eczacıbaşı konuşmasında, Kültür ve Turizm Bakanlığının 1983 yılının Kasım ayından itibaren Ankara’da Karagöz Oynatma Kursunu açmasını da olumlu bir gelişme olarak kaydetmiştir.³¹²

Festival bünyesinde İstanbul, Ankara ve Bursa illerinde sahnelenen çeşitli tiyatrolar ve İstanbul’da açıkoturum düzenlenerek geleneksel tiyatronun tüm yönleri ele alınmaya çalışılmıştır. Örnek olarak İstanbul, Ankara ve Bursa programlarında Erol Günaydın-Selim Naşit-Taceddin Diker topluluğu, meddah, ortaoyunu gibi türlerde sahne gösterimlerini yapmıştır. (Ek.10)

Festival 6 gün süreyle sürmüş, ayrıca Geleneksel Tiyatronun önemi üzerine İstanbul AKM’de Nail Tan, Sevdâ Şener, Tuncay Tanboğa³¹³ Vasfi Rıza Zobu, Tekin Özertem, Mehmet Kaplan ve Metin And gibi isimler de festivalde düzenledikleri açıkoturumla, Geleneksel Tiyatronun önemini ortaya koymaya çalışmışlardır. Festivalin aç-

³¹¹ *Geleneksel Tiyatro Festivali (24-30 Eylül 1983)*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983), 5.

³¹² *Geleneksel Tiyatro Festivali (24-30 Eylül 1983)*, 7.

³¹³ Tuncay Tanboğa, ünlü Karagöz sanatçısı Hayali Küçük Ali’nin torunudur. Tanboğa, Hayali Torun Çelebi adını alarak Karagöz oyunları oynatmıştır. <https://www.unima.org.tr/tuncay-tanboga/> (Erişim: 12.06.2023).

koturumu ile ilgili değerlendirmelerini yapan Nail Tan, Geleneksel Tiyatronun yaşatılması ve halk tarafından ilgi görmesi için eski repertuvarın geliştirilerek Geleneksel Tiyatronun tekniğinden, biçiminden yararlanarak çağdaş tiyatro düzeyinde yeni oyunlar ortaya konabileceği, çağdaş tiyatronun milli kültürün bir parçası olarak Geleneksel Tiyatrodan yararlanması konusunda genel görüş birliğine varıldığını ifade etmiştir.³¹⁴

Millî Folklor Araştırması Dairesi Başkanlığınca yapılan festival değerlendirmesinde, festivale katılan sanatçıların bazılarının iyi hazırlanmadığı, özellikle oyunların sergilenmesinde yeterince prova yapmadıkları göze çarpmıştır. Yine bazı sanatçıların oyun sürelerini geçmesi nedeniyle seyircileri bıktırıp salonların boşalmasına neden olmuşlardır. Ortaoyunu temsillerinden Kanlı Nigar ise festivalde en çok beğenilen oyun olmuştur. Ortaoyunu için ise olan yeni tiplerin oyunlara eklenmesiyle geliştirilebileceği ifade edilmiştir.³¹⁵

Derlenecek olursa bu dönemde gerçekleştirilen Geleneksel Tiyatro Festivali, İstanbul, Ankara ve Bursa gibi illere yayılan bir çerçevede ilk kez düzenlenmiştir. Yine hatırlanmalı ki tiyatro, 12 Eylül Döneminde en faal alanlardan biri olmuş ayrıca Anadolu ve köylerine kadar turneler yine bu dönemde düzenlenmiştir.

3.5.6. 1982-1983 Arası Dönemde Kültür Politikasına Yönelik Yaşanan Diğer Gelişmeler

12 Eylül Döneminde kültürel faaliyetler açısından en faal alanlarından birinin tiyatro olduğu daha önce ifade edilmişti. 1982-1983 sezonunda Devlet Tiyatroları tarafından Ankara'da 5, İstanbul'da 3, İzmir, Bursa ve Adana'da 1'er olmak üzere 11 yerleşik ve Erzurum, Elazığ illerinde sürekli temsiller veren iki sahne olmak üzere toplam 13 sahnede, *Kral Lear*, *Rosmersholm*, *Kösem Sultan*, *Ya devlet Başa Kuzgun Leşe*, *Yanlış Yanlış Üstüne*, *Rita*, *Köklerdeki Kurtlar*, *Kül Kedisi* gibi tiyatrolar sahnelenmiş, *Köşe Kapmaca* oyunuyla da Balıkesir ve Bilecik illerine turneler düzenlenmiştir. Bu yıllar aralığında yine Doğu ve Güneydoğu illerine turnelere devam edilmiş, *Ölüm Tuzağı* oyunuyla Diyarbakır'da temsiller düzenlenmiştir. Yine bu yıllar aralığında Ankara, İstanbul ve İzmir'de bulunan Opera ve Bale salonlarında *Fındıkkıran*, *Romeo ve Jüliet*,

³¹⁴ *Geleneksel Tiyatro Festivali (24-30 Eylül 1983)*, 56.

³¹⁵ *Geleneksel Tiyatro Festivali (24-30 Eylül 1983)*, 57-58.

Venedik'te Bir Gece, Uyuyan Güzel, Meddah gibi eserler sahnelenmiş ve Balıkesir, Tekirdağ, gibi illere de opera ve bale turneleri düzenlenmiştir.³¹⁶

Bu dönemde, Millî Kütüphanenin yeni binası 5 Ağustos 1983 tarihinde tamamlanmış ve açılışı Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından yapılmıştır. Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığınca; Atatürk Dizisi, Kültür Eserler Dizisi, 1000 Temel Eser Dizisi, Tercüme Eserler Dizisi, Sanat Eserler Dizilerinde çeşitli kitaplar ve Millî Kültür dergisi, Kitap dergisi sayıları ile İslam Ansiklopedisi fasikülleri yayınlanmıştır.³¹⁷

12 Eylül Döneminde, UNESCO ile yürütülen kültürel ilişkiler de dikkati çekmektedir. Ulusu Hükûmeti'nin daveti üzerine UNESCO tarafından Kültür Varlıklarının Ait Oldukları Ülkelere İadesi veya Kanunsuz Yoldan Edilmiş Olmaları Halinde Geri Verilmesi Amacıyla Kurulan Hükümetler arası Komitenin Üçüncü Toplantısı 9-12 Mayıs 1983'te İstanbul'da gerçekleştirilmiş ve toplantıya UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Prof.Dr. Suat Sinanoğlu'nun başkanlığında bir heyet katılmıştır. Ayrıca UNESCO'nun Türkiye'deki kültürel faaliyetleri Genel Kurul'un direktifleri içinde devam etmiş 22.UNESCO Haftası etkinlikleri 28 Mayıs- 2 Haziran tarihleri arasında Van'da düzenlenmiş ve burada pek çok kültürel etkinlik gerçekleştirilerek Van'ın tanıtımına katkı sağlanmıştır.³¹⁸

Bu dönemde kültürel yayın organlarına karşı yasaklamalar da devam etmiştir. 1983'te TRT'de yayınlanması planlanan Yorgun Savaşçı filminin yakılması dikkate değerdir. Yorgun Savaşçı, Kemal Tahir'in, başkahramanı Osmanlı subayı olan Topçu Yüzbaşı Cemil'in, Millî Mücadele'nin ön saflarında yer almasının anlatıldığı, 1919 ve 1920 yıllarında Anadolu'da başlayan direniş hareketini ele aldığı romanıdır.

İlk olarak Yorgun Savaşçı romanı, 1978 yılında Halit Refiğ tarafından filme uyarlanmaya başlanmış ve çekimleri 1983 yılında tamamlanmıştır. Ancak Yorgun Savaşçı'nın filme çekilme sürecinde eleştiriler başlamış ve eleştiriler bir anlamda sanat eseri olarak filmde ziyade Kemal Tahir'in düşünce dünyasına doğru olmuştur. Mehmet Gökyayla, yaşanan bu eleştirilerin temelinde özellikle Kemal Tahir'den hoşlanmayan aydınların, Kemal Tahir'i, 1938 Harp Okulu davasında Nazım Hikmet 'le beraber hapis

³¹⁶ T.C.Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetleri* (12/9/1982-12/9/1983), 392-395.

³¹⁷ T.C.Başbakanlık, *Hükümetin Ana Faaliyetleri* (12/9/1982-12/9/1983), 380.

³¹⁸ UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, *Yönetim Kurulu Raporu* (1982/1983) Genel Kurul'un XVII. Dönem Toplantısına Sunulmuştur. (Ankara: Sevinç Matbaası, 1983), 81-58-61.

cezası alması neticesinde komünist ve Atatürk düşmanı olarak itham etmesi yatmaktadır. Filmin gösterimi için Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı olan 1981'e yetiştirilmeye çalışılan film, TRT bünyesinde kurulan ki çoğu da askerlerden oluşan bir denetim komisyonunca denetlenmiş ve komisyon, filmde Atatürk'e yeteri kadar verilmemesi, askerlere uygun lakapları içermemesi, film kahramanlarından Çerkez Ethem'in kahraman olarak gösterilmesi ve Ermeni meselesi gibi bir olayın Türkiye aleyhine olabilecek mesajlar vermesi nedeniyle komisyonca sakıncalı bulunmuştur. Ve film 1983 yılında Başbakan Bülend Ulusu'nun talimatıyla negatifleriyle beraber yakılmış ve bir kopyası da MİT'çe saklanmıştır. Ki filmin yakılmasının ardından 1993 yılında TV'de gösterime giren örneği de saklanan bu kopyası olmuştur.³¹⁹

Yaşanan bu durumu değerlendiren Gökyayla, filmin yakılma sebebi olarak da, filmde Atatürk'e herhangi bir kötuleme olmamasına rağmen Atatürk'e yeterince yer verilmemesini göstermektedir. Gökyayla ayrıca, filmin yapımcılığını üstlenen Ömer Serim'den aktardığı şekliyle 12 Eylül yöneticilerinin, *Egemen oldukları yılların kendilerine tanıdığı sonsuz yetkilerle her şeye hükmedebileceklerini zannettiklerini ve bunları da halk adına yaptıklarını* ifade edecek kadar cesaretli olduğunu dile getirmiştir.

Kısacası, 12 Eylül yönetimi, filmin vereceği ideolojik mesajlardan çekinmiş ve bu gibi sinema faaliyetlerini de toplum için zararlı görmüştür.³²⁰

12 Eylül yönetimi, bir nevi toplumu depolitize etmek adına, sanatsal ve kültürel faaliyetleri yasaklama ve yakmaya kadar gitmiştir.

Görüleceği üzere Türkiye'nin yakın dönem tarihini etkileyen 12 Eylül 1980 darbesi sonrası yaşanan kültürel gelişmeler bu şekilde kendini göstermiştir. 12 Eylül 1980 ile başlayan Ara Rejim Dönemi, 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlere kadar sürmüştür. Çalışmanın sınırlığı içinde bu dönemin kültür politikasına yönelik elde edilen bilgiler derlenmeye çalışılmıştır. En nihayetinde 6 Kasım 1983 seçimleri sonrası Türkiye, her ne kadar demokrasi kültürüne dönse de 12 Eylül'ün tüm izlerini taşıyarak 90'lı ve 2000'li yıllara ulaşmıştır.

³¹⁹ Mehmet Gökyayla, *Sinema-Edebiyat İlişkilerinde Türk Modernleşmesi Halit Refiğ-Kemal Tahir İlişkisi*, (İstanbul: Kenan Ofset, 2012), 94-97.

³²⁰ Gökyayla, *Sinema-Edebiyat İlişkilerinde Türk Modernleşmesi*, 97-99.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı Devleti'nde, 18.yüzyıldan itibaren başlayan modernleşme hareketleri, Tanzimat ve Meşrutiyet ile yeni bir boyut kazanmış ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte olgunlaşma noktasına varmıştır. Bu süreç zarfında toplumsal ve siyasal değişimler kendi iç dinamiklerini yarattığı gibi modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerine de kaynak teşkil etmiştir.

Cumhuriyet'ten sonra bu değişim, Atatürk ve sonrası dönemle devam etmiştir. Meydana gelen bu değişimin ana karakteri, -200 yıllık modernleşme bağlamında- Batı gibi kendi iç çelişkileri sonucunda oluşmamış, değişimin itici gücünü oluşturan toplumsal dönüşümler, devlet eliyle uygulanmıştır. Keza, Cumhuriyet'in aydın yaratma düşüncesi çerçevesinde ortaya koyduğu politikalar da bunun yansıması şeklinde olmuştur. Ve Atatürk'ün de Türkiye Cumhuriyeti'nin temeline kültürü yerleştirerek bir anlamda Batı temelli değişime ve yenileşmeyi toplumsal yapıyı geliştiren bir güç olarak ele alırken bunu, millî kültür temelinde şekillenen bir devlet politikasıyla uygulamaya geçirmiştir. Dolayısıyla çalışmaya kaynaklık teşkil eden kültür politikalarının çerçevesinin de bir resmî politika ile belirlendiği özellikle ifade edilmelidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen dünya düzleminde ise gerek ulus-devlet merkezli kültür politikalarının ortaya çıkması gerekse izlenen ekonomik ve teknolojik kalkınma hamleleri karşısında, sanayileşmesini tamamlayan ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında baş gösteren ekonomik ve toplumsal dengesizlikler beraberinde kültürel sorunları da getirmiştir. Özellikle kültür politikalarının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin kültürel kimliklerin şekillenmesindeki rolü de göz önüne alındığında toplumsal ve iktisadi kalkınmanın temelinde kültür de bir politika unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle maddi kalkınmanın temelinde artık kültür de önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Buradan hareketle 1960'lı yıllar ise kültür politikaları tarihi açısından her yönden bir gelişme dönemi olmuştur. Özellikle UNESCO'nun kültürü eğitim gibi kamusal bir hak olarak görmesi, kültür politikalarının bu tarihten sonra ciddiyetle ele alınması bakımından önem arz etmiştir.

1960'lı yıllar ise Türkiye'nin her yönden toplumsal, ekonomik, siyasi ve sosyolojik olarak farklı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Kültür politikaları bağlamında ele alındığında gerek Atatürk sonrası gerekse de çok partili hayat sürecinde, ideolojik ek-

senli hükûmetlerin kurulmasıyla beraber kültür politikaları da bu ideolojik bağlamlarda şekillenmiştir demek yanlış olmayacaktır. Sosyolojik bağlamda ele alındığında Türk toplumu; bir yanda geleneksel değerleri benimsemiş bir toplumun hassasiyetleri ile Batılılaşmış seçkin sınıf arasında baş gösteren dengesizliklerin çatışması içinde olan bir yapı olarak tarif edilebilir. Daha net ifadeyle toplum, sekülerleşmiş bir bürokratik yapının karşısında dinî hassasiyetleri olan bir sosyal yapıyla şekillenmiştir.

İşte bu sosyolojik yapıda şekillenen Türk toplumu, 1970’lerde, kısır siyasi çekişmelerle, kültürel fay hatların da meydana gelen ayrışma neticesinde popülist temelli kültür politikalarıyla şekillenen bir döneme girmiştir.

1970’lerin Türkiye’inde siyasi ve toplumsal alanda kurulamayan uzlaşî kültürü, toplumu dar bir siyasi çizgiye sokmuştur. Özellikle koalisyon hükûmetleriyle şekillenen bu dönemde kültür, *politika* üretilen bir alan olmaktan ziyade *politize* edilen bir siyasi olgu olarak ele alınmıştır. Buna örnek olarak 1971’de kurulan Kültür Bakanlığının yapısının, sonraki süreçte değişen siyasi iktidarlara göre şekillenmesi verilebilir. 1970’lerin sonuna doğru ortaya çıkan Ulusal Kültür ve Millî Kültür kavramlarının karşıtlığı içinde bu dönemde sağlıklı bir kültür politikası oluşturulamamış ve siyasi iktidarlar özelinde popülist temelli kültür politikaları benimsenmiştir.

Nihayetinde 12 Eylül 1980 darbesi gerçekleşmiş ve sonrasında yaşanan süreç, her yönüyle Türkiye’nin yakın tarihinin önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Her anlamda Türkiye’nin yakın dönem tarihi içinde bu dönem, çok farklı sosyolojik ve kültürel değişim ve dönüşümü içinde barındırmaktadır. Her ne kadar 12 Eylül, Türkiye’nin yakın dönem tarihinde demokratik süreci askıya alan bir müdahale olarak görülse de bu çalışmada ortaya konulmaya çalışıldığı gibi yaşanan olay, toplumsal değişim ve dönüşümü de içine alan bir değiştirme ve dönüştürme sürecinin adı olmuştur.

Özellikle 12 Eylül’ün iç ve dış dinamiklerine bakıldığında bölgesel dengeler de dikkate alınmalıdır. Bu dönemde komşu İslam ülkelerinde yaşanan siyasal ve kültürel dönüşümler de 12 Eylül’ün kültür politikasını ortaya koymada önem arz etmektedir. Özellikle 12 Eylül’ün iç dinamikleri olarak, 12 Eylül öncesi yaşanan toplumsal durum tam anlamıyla kültür buhranı olarak görülmüştür. Özellikle bu dönemde kültür politikası oluşturulmasına yönelik toplanan Birinci Millî Kültür Şûrası, bir anlamda yaşanan

toplumsal buhran ve millî güvenlik temelinde ortaya çıkan anarşinin sonucu olarak toplanmıştır.

1970'lerin sonuna doğru ortaya çıkan Ulusal ve Millî kavramları özelinde ele alındığında, 12 Eylül Döneminde toplanan Birinci Millî Kültür Şûrası'nda bazı isimlerin şûranın sol kültürün kodlarını ifade eden Ulusal Kültür olmasını dile getirmişse de bu şûra içinde kabul görmemiştir. Daha net ifade edilecek olursa çalışma içinde de ifade edildiği üzere 12 Eylül yönetimi, Birinci Millî Kültür Şûrası'yla beraber, toplumu millî bir kültür çizgisinde toplamaya, 12 Eylül öncesi sağ ve sol bölünmüşlük ele alındığında ise her şeyden önce marjinalleşen sol düşünceye karşı, marjinalleşmemiş sağ görüşlü isimlerle yeni bir kültür politikası oluşturmaya çalışmıştır. Bu kültür politikasının çerçevesi de Atatürkçülük temelinde ele alındığında Atatürkçülüğün de sağ bir görüşün kültürel kodlarıyla derlenerek deyim yerindeyse bu dönemde daha büyük bir tehlike olarak gördüğü sola karşı, kültürel bir panzehir geliştirilmiştir. Sonuç itibarıyla, 12 Eylül yönetimi hem Batı dünyasıyla ilişkilerini zayıflatmadan hem de Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini sıklaştırmış, bunun yanında Cumhuriyet ve değerlerine bağlı bir toplum oluşturmak için bir *millî kültür politikası* izlemeye çalışmıştır. Örnek olarak bu dönemde kültür politikalarının izlerini bulabildiğimiz gerek hükûmet programı gerekse yıllık programlarda olsun kültür, *Millî Kültür* kavramıyla ele alınmıştır.

12 Eylül Döneminde toplanan Millî Kültür Şûrası ile siyasi ideolojilerden bağımsız ulusal bir kültür politikası şekillendirilmek istenmişse de Aydınlar Ocağı gibi düşünce gruplarıyla da nüfuz sağlanmıştır. Özellikle bunu Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında hazırlanan Millî Kültür Raporunda görmek mümkündür. Keza din derslerinin de bu süreçte zorunlu hale getirilmesi toplumu dinî ve millî bir karakterde şekillendirme politikasının bir başka yansıması olarak nitelendirilebilir.

Esas itibarıyla kültür politikasını 12 Eylül'den öncesine dönmek üzere planlayan 12 Eylül yönetimi, eğitim ve kültür kurumlarını da kendi kültür politikasına dahil ederek yeniden şekillendirmeye çalışmıştır. Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı etkinlikleri okuma yazma kurslarının açılması ve tiyatro faaliyetlerinin köylere kadar yaygınlaştırılma süreci de bir nevi, kültürel iktidarını topluma yansıtma politikası olarak da görülebilir. 12 Eylül yönetimi, bir anlamda toplumu, kültür-sanat faaliyetleriyle kendi kültürel iktidarını, toplumda kabul görme düşüncesiyle birleştirmek istemiştir. Siyaset meka-

nizmasının yapamadığı kültürel faaliyetleri kendi huzur ve refah ortamına bağlayarak bunu kendilerine dayanak noktası yapmışlardır. Daha net ifadeyle 12 Eylül yönetimi, toplumsal ve kültürel gelişmemeyi 12 Eylül öncesi yaşanan kültür buhranına bağlamıştır.

Her anlamda 12 Eylül, merkezci-kültürel iktidarını öğretmen, öğrenci gibi toplumun tüm kesimleri üzerinde (müfredat, kıyafet vs.) tek tipleştirme politikası olarak da harekete geçirmiştir.

Bu dönemde kültür politikalarının sivil ayağında Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıkları önemli rol oynamıştır. Özellikle Kültür Bakanlığının 1981’de Kültür ve Turizm Bakanlığına çevrilmesi de bir anlamda 12 Eylül’le birlikte gelen huzur ortamına bağlı olarak turizmle birleştirilmesi, kültür konusunun daha çok ekonomik temelli bir bakış açısıyla ele alındığını göstermektedir. Deyim yerindeyse kültür, kalkınmanın daha çok turizm faaliyetlerinin tanıtılması temelinde ele alınmıştır. Bu dönemde, bağımsız bir Millî Kültür Bakanlığının kurulması tüm çevrelerce dile getirilmişse de 12 Eylül Döneminde, turizm ile birleştirilmiştir.

Özellikle 12 Eylül Döneminde Kültür ve Turizm Bakanlığı müsteşarlığı görevini yürüten emekli General Kemal Gökçe, bu dönemin önemli ismi olarak öne çıkmaktadır. Çalışmalar esnasında görülmüştür ki Kemal Gökçe, kütüphanelerin gelişmesi gibi diğer kültürel planlamalarda arka planda olmuş bir isim olarak dikkati çekmektedir. Bu da bir anlamda 12 Eylül’ün kültür politikası uygulamalarında bir kültür bürokrasisinin oluştuğunun da göstergesi olmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Millî Folklor Dairesi Başkanlığı, Devlet Tiyatroları gibi bürokratik kurumlar da bu kültür politikasının şekillenmesinde önemli uygulamalar gerçekleştirmiştir. Esasında 12 Eylül yönetimi, toplumda bir kabul görme eğiliminde olmuş ve bu politikasını da topluma getirdiği *huzur* ortamına bağlamıştır. Bir başka deyişle 12 Eylül, kendi kültürel meşruiyetini, 70’lerdeki toplumsal ayrışmaya bağlamıştır. Bir anlamda toplumu kendi kültür politikasına entegre edebilmek için bunu da çok iyi kullanmıştır. Sonuç itibarıyla 12 Eylül Ara Rejim Dönemi, Türkiye’nin yakın dönem tarihini her anlamda etkileyen bir dönemin adı olmuştur. Çalışma esnasında bu dönem tarafsız bir bakış açısıyla ele alınmış olup kültür politikasının çerçevesi de aynı minvalde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir anlamda Türkiye’nin bıçak sırtı bir döneminin kültürel çerçevesi de

dönemin kaynakları içinde kalınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Denilebilir ki, Kültür politikaları, *devletin destekle ama karışma* politikasıyla şekillenmelidir. İdeolojilerden ve değişen siyasi tercihlerden bağımsız, devletin değişmeyen bir kültür politikasının yerleşmesi, kültür politikalarının gelecekte daha tutarlı politikalar halinde şekillenmesini sağlayacaktır.

Tarihi süreç göstermiştir ki Türkiye'nin kültür politikaları "eğitim" düşüncesinden ayrı düşünülmemelidir. Bu anlayışla kültür, *politize* edilen bir alan olmaktan öte *politika* unsuru olarak ele alınmalıdır. Devletin, tüm toplum kesimleriyle ve üniversiteler gibi kurumlarla iş birliği içinde kalarak kültür politikalarında istenen sağlıklı sonuçların elde edilmeye başlanacağı, çalışmanın bir önerisi olarak ortaya konulabilir. Gerek Kültür ve Turizm Bakanlığı gerekse Millî Eğitim Bakanlığının teşkilat yapısı da kültür politikalarının sağlıklı bir zeminde yürümesi açısından da önem arz etmektedir. Kültür ve sanat başta olmak üzere eğitim hayatında bilinçli bireylerin yetiştirilmesine öncülük edecek şekilde kültürel alanda bu iki bakanlığın iş birliğine yönelik adımların artırılması, gelecekte kültür politikalarının sağlıklı bir zeminde şekillenmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11.Bs.2011.
- Akbal, Oktay. ''Kültür Üstüne Düşünmek'', *Cumhuriyet*. (28 Ekim 1982),2.
- Akkaş, Salih. *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, Ankara: Sonçağ Yayınları, 2015.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2011*,Ankara: Pegem Akademi,2011.
- Akşin, Sina. *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, 4.Bs.Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001.
- Atasoy, Fahri. ''Küreselleşen Dünyada 'Milli Kültür Politikası' Nasıl Olmalıdır? *Yeni Türkiye, Kültür Politikaları Özel Sayısı-I*,25/109.(2019):130-143.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, İstanbul: Maarif Matbaası,1945.
- Atatürk'ün Doğumunun 100.Yıldönümü Kutlama Programı*, (Kutlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 1981).
- And, Metin. ''Sanatlar ve Kamu Politikası İçin Düşünceler'', *Millî Kültür Dergisi*, 3/36, (1982):22-23.
- And, Metin, Ergun Şenlik ve Erkan Canak. *Kültürel Etkinlikler ve Büyük Kuruluşlar*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1981.
- Ankara İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Hüseyin Atay'ın Din Eğitimi Semineri Kapanış Konuşması, *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları,1981.:397-399.
- Ayvazoglu, Beşir. ''Nasıl Bir Gerçeklik'', *Suffe Kültür Sanat Yıllığı 1982*, İstanbul: Milsan Basın Sanayii,1982.222-226.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam*, C.1,14.Bs.İstanbul: Remzi Kitabevi,2011.
- Aydın, Suavi, Yüksel Taşkın. *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 7.Bs, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Bakış Dergisi*, 1/3,(1981).
- Belge, Murat. *Tarihten Güncelliğe*,4.Bs, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Bilgi, Alaattin ''Kitapların Ölümü'', *Yarın Aylık Sanat-Edebiyat Dergisi*, Sayı:3,6-9. https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/yarin/yarin_003.pdf.
- Binyazar, Adnan. ''Atatürk'ün Açtığı Kültür Kurumları'',*Gösteri Sanat- Edebiyat*,1/6(1981):10-12.
- Bin Yıl Anatolia TV, ''Prof.Dr.Halis Ayhan|Yüzyılın Şahitleri 5.Bölüm'', *YouTube*.
Yayın Tarihi 27 Aralık 2017.
<https://www.youtube.com/watch?v=D22n8Z2rlmA&list=PLyaCPTJw3rsgc0KMueaTuFPGuQfya4Ca-&index=5>
- Birinci Millî Kültür Şûrası*,(23-27 Ekim 1982) *Genel Kurul Görüşmeleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Birinci Millî Kültür Şûrası (23-27 Ekim 1982) Komisyon Raporları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Bolay, S.Hayri, ''Din Eğitimin Şumülü'', *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları,1981.:97-106.

- Bucak Balcı, Esengül. *Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Siyasi Parti Ödülleri*. Ankara: Adım Yayıncılık: 1993.
- Cizre Ümit, ”İdeoloji, Bağlam ve Menfaat: Türk Ordusu’’ içinde *Türkiye Tarihi; Modern Dünyada Türkiye, 1839-2010*, Cilt 4, editör Reşat Kasaba, Çeviren:Zuhal Bilgin, 315-351.İstanbul:Kitap Yayınevi,2016.
- Cunbur, Müjgân. *Atatürk ve Milli Kültür*, 2.bs. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Copeaux, Etienne, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Çeviren: Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları,2016.
- Cumhuriyet, ”Televizyon Yeni Dönemde Tümüyle Yabancı Dizilere Ağırlık Veriyor”, (1 Ekim 1980),4.
- Cumhuriyet, ”Kasaroğlu: Yerli yapımlar artırılacak”, (3 Kasım1980),6.
- Cumhuriyet, ”TRT’de karamsarlık, bezginlik, ümitsizlik, anlatan şarkı sözleri yayımlanmayacak”,(18 Ocak 1981),4.
- Cumhuriyet, ”Atatürk İlkelerine aykırı giyinen memur ceza alacak” (26 Ekim 1982),1.
- Çeçen, Anıl. ”Kültür Politikası ve Kültür Örgütlenmesi”, *Türkiye Yazıları Özel Sayı*, 13(1978):27-32.
- Dağlı, Nuran, Belma Aktürk. *Hükümetler ve Programları 1980-1987*. III. Cilt, Ankara: TBMM Basımevi,1988.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*. Cilt:1, B:1, 23.10.1981.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*. Cilt: 1, B: 20. 17.12. 1981
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*. Cilt:3, B :47, 28.1.1982.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*. Cilt:19, B:126, 28.6.1983.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*. Cilt:19, B:130, 5.7.1983.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*. Cilt:19, B:130, 7.7.1983.
- Demirhan, Nezahat. *Cumhuriyetin Onuncu Yılı’nın Türk İnkılâp Tarihinde Yeri ve Önemi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in XI. Millî Eğitim Şûrası’nda Yaptığı Konuşma, T.C.Millî Eğitim Bakanlığı, *Onbirinci Millî Eğitim Şûrası, 8-11 Haziran 1982 Öneriler-Konuşmalar-Kararlar* (Tıpkı Basım), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1991.
- Ecer, A.Vehbi. ”Atatürk’ün Kültür Politikasında Akılcı Yön”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ayrı Basım Sayı:2), (1985).
- Eliot, T.S. *Kültür Üzerine Düşünceler*, Çeviren.: Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Erdentuğ, Nermin. ”Kültür Nedir”, *Millî Kültür Dergisi*,3/6 (1981):35-37.
- Erdentuğ, Nermin. *Türkiye’de Çağdaşlaşma Eğitim ve Kültür Münasebetleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Ergin, Muharrem. *Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri*, İlaveli 4.Bs. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü,1988.
- Erkan, Hüsnü, Canan Erkan. *Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar Türkiye’nin Geleceğe Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1998.

- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve ideolojisi*, İstanbul: Yordam Kitap, 2.Bs.2017.
- Evren, Kenan. *Zorlu Yıllarım I*, İstanbul: Milliyet Yayınları,1994.
- Gedikoğlu, Şevket. *Kemalist Eğitim İlkeleri, Uygulamalar* İstanbul: Çağdaş Yayınları,1978.
- Geleneksel Tiyatro Festivali (24-30 Eylül 1983)*.Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983.
- Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyet Tarihi*, Haz: Kazım Yaşar Kopraman – Afşar İsmail Aka, İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Varlık Yayınları,7.Bs.1978.
- Gökçe, Kemal. ‘‘Türk Kültür Politikasının Niteliği ve Bugünkü Durumu’’, *Milli Kültür Dergisi*, Kültür Bakanlığı, Sayı:36, Ekim 1982, s, 6-12.
- Güner, Deniz. ‘‘12 Eylül 1980 Sonrası Bakanlar Kurulu Kararıyla Yasaklanan Yayınlar (1980-1987)’’*Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi International Journal of History History Studies*, 14/2, (Mayıs 2022):335-374.
- Güngör, Erol. ‘‘Cumhuriyet Devrinde Türkiye’nin Kültür Politikası, *Türk Millî Eğitiminin Dünü Bugünü ve Geleceği I*. Ankara: Bimş Matbaacılık, 1979.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*, 4.Bs. İstanbul: İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2020.
- Güvenç, Bozkurt. vd. *Türk İslam Sentezi*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1991.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. *Milliyetçi Eğitim Sistemi*, 3.Bs. Ankara: Töre-Devlet Yayınevi,1975.
- Halman, Talat. ‘‘2000’li Yıllarda Dünyada ve Türkiye’de Kültürel Yaklaşımlar’’, 2.Bs. İçinde *Türkiye’de Kültür Politikaları*, editör Turgay Fişekçi. 319-328.İstanbul: Ofset Matbaacılık, 2003.
- Hasan-Âli Yücel’in *T.B.M.M. Konuşmaları ve İlgili Görüşmeler I. Cilt 1939 – 1943*,Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 87,der. Canan Yücel Eronat, 1999.
- Hedef Büyük Türkiye Dergisi*,2/24, Şubat 1981.
- Heper, Metin. *Türkiye Sözlüğü Siyaset, Toplum ve Kültür*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2006.
- İnce, Ayça, Ayşe Öncü ve Serhan Ada. ‘‘Günümüz Türkiye’inde Kültür Politikaları: Giriş ve Genel Bakış’’ içinde *Sivil Toplum Gözüyle: Türkiye Kültür Politikası Raporu = Turkish Cultural Policy Report: A Civil Perspective*, editör Serhan Ada. 45-53.İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı ve Modern Türkiye,-Araştırmalar-*,4.Bs.İstanbul:Timaş Yayınları, 2017.
- İnan, Afet. *M.Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- İnan, M.Rauf. ‘‘I.Millî Kültür Şûrası’nda Kültür Hizmetlerinin Organizasyonu’’, *Birinci Millî Kültür Şûrası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, 117-129.
- İnanç, Remzi. ‘‘Yayınevleri ve Kitabevleri Açısından Uygulanan Kültür Politikasının Eleştirisi’’, *Türkiye Yazıları Özel Sayı*, 13(1978):70-72.
- İş Aylık Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası*, Sayı:150,C.XX, 1954.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*, 16.Bs.İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.

- Kantarcioglu, Selçuk. *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Kantarcioglu, Sevim. ''Çağdaş Kültür ve Medeniyet Kavramları Işığında Atatürk'ün Kültür Anlayışı'' *Millî Kültür Dergisi*, Sayı: 40,(1983):4-8.
- Karaer, Cem, ''1980'de Sinema'', *Millî Kültür Dergisi*, 2/12, Mayıs (1981),
- Katoğlu, Murat. ''Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat'' içinde *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yay. Yön: Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi, 1990.
- Kezer, Aydın. ''Doğu Medeniyeti, Batı Medeniyeti ve Milli Kültürümüz'' *Birinci Millî Kültür Şûrası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.:206-218
- Kodaman, Bayram. ''Atatürk'ün Eğitim Politikası'' *Millî Kültür Dergisi*, Sayı:35, Ağustos 1982, 7-9.
- Korkmaz, Zeynep. ''Cumhuriyet Devrinde Yazı ve Dil İnkılâbı'', *Millî Kültür Dergisi*, 3/6, (Kasım 1981):2-3.
- Emre Kongar. ''Türkiye'de Kültürün ve Kültür Politikasının Dünü, Bugünü, Yarını'', *Milliyet Sanat Dergisi*, 262,(1978):3-11.
- Küçük, Abdurrahman. ''İlkokullarda Din Eğitimi ve Öğretimi'', *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981.:124-133.
- Kültür Bakanı Cihad Baban'ın ''Kitap Sempozyumu''nu Açış Konuşması'', Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Kitap Sempozyumu*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1987.
- Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu'nun Bakanlık Dönemi Konuşmaları 14 Ocak 1981-13 Ekim 1983*, Ankara: Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Çocuk Yayınları Sempozyumu ''Bildiriler''*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1987.
- Kütüphaneler Genel Müdürü Abdülkadir Salgır'ın Konuşması, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Çocuk Yayınları Sempozyumu ''Bildiriler''*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1987.
- Kütüphaneler Genel Müdürü Abdülkadir Salgır'ın''Kitap Sempozyumu''nun Açılışında Yaptığı Konuşma. *Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kitap Sempozyumu*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1987.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 10.bs, Çeviren: Boğaç Babür Tuna, III. Edisyon, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2018.
- Menteş, Ahmet. ''Kültür ve Yönetim'' *Birinci Millî Kültür Şûrası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982. 482-486.
- Millî Eğitim Bakanlığı Beyaz Kitabı(1981-1982 Öğretim Yılındaki Gelişmeler)*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1982.
- Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam'ın Kapanış Konuşması, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Onuncu Millî Eğitim Şûrası 23-26 Haziran 1981 Öneriler-Konuşmalar-Kararlar*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1981.
- Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam'ın XI. Millî Eğitim Şûrası'nı Açış Konuşması, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Onbirinci Millî Eğitim Şûrası, 8-11 Haziran 1982 Öneriler-Konuşmalar-Kararlar* (Tıpkı Basım), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1991.

- Millî Eğitim ve Din Eğitimi İlmî Seminer Tebliğler/Müzakereler/Sonuçlar*, İstanbul: Özal Matbaası, 1981.
- Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi*. Cilt:1, B:1, 19 .9 .1980.
- Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi*. Cilt: 3, B :61, 29 .6 .1981.
- Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi*. Cilt:7, B:118, 18.10.1982.
- Milli Kültür Dergisi*. 1/1, Ocak 1977.
- Millî Kültür Dergisi*. 1/12, Aralık 1979.
- Milli Kültür Dergisi*. 2/9, Şubat 1981.
- Millî Kültür Dergisi*. 2/10, Mart 1981.
- Millî Kültür Dergisi*. 2/11, Nisan 1981.
- Millî Kültür Dergisi*. 2/12, Mayıs 1981.
- Millî Kültür Dergisi*. 3/1, Haziran 1981.
- Millî Kültür Dergisi*. 3/2, Temmuz 1981
- Millî Kültür Dergisi*. 3/3, Ağustos 1981.
- Millî Kültür Dergisi*. 3/5, Ekim 1981.
- Milli Kültür Dergisi*. 3/6, Kasım 1981.
- Millî Kültür Dergisi*. 3/7, Aralık 1981.
- Millî Kültür Dergisi*. 3/8, Ocak,1982.
- Millî Kültür Dergisi*. 34, 1982.
- Millî Kültür Dergisi*. 37, Aralık 1982.
- Neziroğlu, İrfan,Tuncer Yılmaz. *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt 6 (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979,),Ankara: TBMM Basımevi,2013.
- Neziroğlu, İrfan, Tuncer Yılmaz. *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* Cilt 7(12 Kasım 1979-9 Kasım 1989),Ankara: TBMM Basımevi,2013.
- Oğuz, Esin Sultan. ”Kültür Kavramı, Kültür Politikası ve Kütüphaneler”,*Yeni Türkiye Kültür Politikaları Özel Sayısı-II*, 25/110 (2019):17-38.
- Öner, Necati.”Din Aleyhtarlığı ve Din Dersleri ”,*Tercüman* (4 Eylül 1981), 2
- Özcan, Fatma Yurttaş. ”27 Mayıs Sonrası Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların Örgütlenme Çabaları Ve Siyasi Gelişmeler Üzerindeki Etkileri: Aydınlar Ocağı” *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*,10/40(2014):170-134.
- Özçam, Hasan. *Millî Kültür Dergisi Dizin Çalışması*, Elazığ: Manas Yayıncılık, 2008.
- Özdenoğlu, Şinasi. ”Ulusal Bir Kültür Politikasında Temel Hedefler”, *Birinci Milli Kültür Şurası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982,:190-197.
- Öztuna, Yılmaz.”Kültür Savaşı 1”, *Millî Kültür Dergisi*, 1/1, (Ocak 1977):6-9.
- Perin, Cevdet, *Atatürk Kültür Devrimi*, İstanbul: 2.Bs. İnkılap ve Aka Kitapevleri,1981.
- Refiğ, Halit. ”Sinema- Televizyon ve Milli Kültür”, *Birinci Milli Kültür Şurası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri-Kişisel Bildiriler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1982:467-474
- Resmî Gazete*. 21.09.1980/17112.
- Resmî Gazete*. 26.09.1980/17117.

- Resmî Gazete*. 10.12.1981/17540.
- Resmî Gazete*. 20.10.1982/17844.
- Resmî Gazete*. 20.11.1982/17874.
- Resmî Gazete*. 17.08.1983/18138.
- Saraç, Tahsin. "Ulusal Demokratik Kültürümüz ve Batı", *Türkiye Yazıları Özel Sayı*, 13, (1978):82-83.
- Sarınay, Yusuf. *Türk Parlamento Tarihi Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi (1980 - 1983) I. Cilt*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 157.
- Sayın Sünter, Sinem. "Kültür Politikaları Bağlamında Milli Kültür Şuralarının Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- Schwarz, Isabelle. "Avrupa Politikaları ve Savunuculuk Bağlamında Türkiye'de Matra Destekli Bir Proje" içinde *Sivil Toplum Gözüyle: Türkiye Kültür Politikası Raporu = Turkish Cultural Policy Report: A Civil Perspective*, editör Serhan Ada. 31-34.İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Sencer, Muzaffer. "Kültüre İlişkin Temel Kavramlar", *Ulusal Kültür Dergisi*, 2/5 (1979):3-53.
- Sorguç, Bahir. *1920'den 1981'e Millî Eğitim Bakanlığı*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1982.
- Suffe Kültür Sanat Yıllığı 1982*. İstanbul: Milsan Basın Sanayii, 1982.
- Suffe Kültür Sanat Yıllığı 1983*. İstanbul: Milsan Basın Sanayii, 1983.
- Şallı, Hayrettin. "Din Hizmeti ve Din Eğitimi İle İlgili Yazan ve Konuşanların Konu İle İlgileri", *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye I.Din Eğitimi Semineri*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981.:155-163.
- Şimşek, Hikmet. "Türk Müzik Yaşantısının Gelişmesi Konusunda Düşünce ve Öneriler" *Birinci Millî Kültür Şurası Kurum Görüşü ve Kurum Temsilcisi Bildirileri- Kişisel Bildiriler*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.:297-304.
- Talas, Mustafa. "Atatürk Sonrası Dönemde Türkiye'de Kültür Politikalarının Sosyolojik Analizi", *Yeni Türkiye Kültür Politikaları Özel Sayısı-II*, 25/110, (2019), 166-183.
- Tan, Nail, "15. Türkiye Âşıklar Bayramı'nın Ardından", *Millî Kültür Dergisi*, 3/1, (Haziran 1981.):58-60.
- Tan, Nail. "II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'nin Ardından", *Millî Kültür Dergisi*, 3/3, (Ağustos 1981):61-63.
- Tan, Nail. *Türkiye Cumhuriyeti'nin 80.Yılında Cumhuriyet Dönemi Kültür Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını (Bir Kültür Politikası Oluşumu)*, Ankara: BRC Basım, 2003.
- Temel Eğitim Programı 1-Türkçe Eğitimi, 2-Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1982.
- Tercüman*, Bütün Arap ülkeleri ile ilişkilerimizi ayırım gözetmeden sürdüreceğiz" (11 Eylül 1981), 1.
- Tercüman*, "Öğretmen ve öğrenciler tek tip kıyafet giyecek" (20 Kasım 1981), 3.
- Tercüman*, "Rektörlerin beğendiği kanunu Akademi Başkanları "ENDİŞE" ile karşıladı" başlıklı haberin devamı (20 Kasım 1981), 14

- T.C. Başbakanlık. *Hükümetin Ana Faaliyetlerinin Özeti* (22.9.1980-22.9.1981), Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1981.
- T.C. Başbakanlık. *Hükümetin Ana Faaliyetleri* (12/9/1981-12/9/1982), Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982.
- T.C. Başbakanlık. *Hükümetin Ana Faaliyetleri* (12/9/1982-12/9/1983), Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. *Onuncu Millî Eğitim Şûrası 23-26 Haziran 1981 Öneriler-Konuşmalar-Kararlar*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1981.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. *Onbirinci Millî Eğitim Şûrası, 8-11 Haziran 1982 Öneriler-Konuşmalar-Kararlar* (Tıpkı Basım), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1991.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. *1981 Yılı Programı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1979-1983), Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1981.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. *1982 Yılı Programı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1979-1983), Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. *1983 Yılı Programı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1979-1983), Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983.
- T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, *V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu Milli Kültür*, Ankara: DPT Yayınları, 1983.
- Tiryakioğlu, İ.Ethem. "Kültür Şûrası Üzerine", *Millî Kültür Dergisi*, 36, (Ekim 1982):1-64.
- Topuz, Hıfzı. *Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları*, İstanbul: Adam Yayınları, 1998.
- Topuz, Hıfzı. "Stockholm Kültür Politikaları Konferansı'nın Değerlendirilmesi" içinde *Türkiye'de Kültür Politikaları*, editör Turgay Fişekçi. 41-47. İstanbul: Ofset Matbaacılık, 2Bs. (2003.), 41-47.
- Tunalı, Yağmur. "Eğitici Tiyatro Fikri Etrafında", *Millî Kültür Dergisi*, 3/1, (Haziran 1981). 53-54.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri* (12 Eylül 1980-12 Eylül 1981), Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1981.
- Turan, Şerafettin. *Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, 8.Bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017.
- Turhan, Mümtaz. *Kültür Değişimleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Uluskan Bayındır, Seda. *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.
- Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984.
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, *Yönetim Kurulu Raporu* (1980/1982), Ankara: Başarı Matbaacılık 1982).
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. *Yönetim Kurulu Raporu* (1982/1983), Ankara: Sevinç Matbaası, 1983.
- UNESCO-Mimarlar Odası. *Kültürel Gelişmenin Dünya Onyılı ve Türkiye*, E Yayınları, 1990.

- Üçok, Bahriye. ''Örgün ve Yaygın Eğitiminde Sorunlar'', *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları,1981.:363-368.
- Üçok, Bahriye. *Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu*, İstanbul: Cem Yayınevi,1993.
- Williams, Raymond. *Kültür*, Çeviren: Suavi Aydın, Ankara: İmge Yayınevi,1993.
- Yazıcı, Mustafa. *Atatürk'ün İzinde Millî Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi*, Ankara: Emel Matbaacılık,1984.
- Yeni Türk Millî Eğitim Sistemi* 18-19 Nisan 1981.Ankara;1981.
- Yılmaz, Ayfer Genç.''I. Milliyetçi Cephe Hükümeti: Siyasal Şiddet ve Devlet'' *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*,3/2(2015):221-246.
- Yılmaz, Bülent. *Türkiye'de Kültür Politikası ve Kütüphane:1980 Sonrası Durum*, Ankara: TKD Ankara Şubesi Yayınları 2009.
- Yiğit, Ali Ata, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası(1938-1950)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992.
- Yücekök, Ahmet.*100 Soruda Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi,1984.
- Yücel, Yaşar, Bahaeddin Yediyıldız. ''Tarih ve Kültür'', içinde *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını,1990.:57-64.
- Zürcher, Jan Eric. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4.Bs. Çeviren: Yasemin Saner, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.
- <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncekianayasalar/1961anayasasi/ErisimTarihi:08.04.2023>.
- <https://www.unima.org.tr/tuncay-tanboga/>, Erişim Tarihi: 12.06.2023.
- <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/162> Erişim Tarihi:06.04.2023.
- <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977yillariarasimilletvekiligenelsecimleri/3007> Erişim Tarihi: 24.09.2023.
- <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1347/139> ErişimTarihi:25.10.2023.
- https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/yarin/yarin_001.pdf.ErişimTarihi: 11.09.2023
- <https://solfasol.tv/dergiler-arasinda-yarin-2/> Erişim Tarihi: 04.08.2023.

EKLER

EK-1: Kenan Evren'in Onayı ile Dikilen Başöğretmen Atatürk Anıtı

Sanatçı Tankut ÖKTEM tarafından hazırlanan Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü KARABÜK Müessesesi dö-küm fabrikalarında gerçekleştirilen BAŞÖĞRETMEN ANITI 9 ton ağırlığında olup kaidesiyle birlikte 9 m yüksekliğe ulaşmıştır.

Kaynak: Bahir Sorguç, 1920'den 1981'e Millî Eğitim Bakanlığı, (İstanbul: Millî Eği-tim Basımevi, 1982, s.33.)

EK-2: Atatürk Ve Türkiye Konulu Sergide Devlet Başkanı Kenan Evren Ve Kùltür Bakanı Cihad Baban

**“ATATÜRK ve
TÜRKİYE,, konulu
fotoğraf sergisi
Devlet Başkanı
Kenan EVREN
tarafından açıldı.**

Serginin açılışında
bir konuşma yapan
Kùltür Bakanı Cihad Baban,
“ATATÜRK, TÜRK
SANAT VE KÜLTÜRÜNÜ
BU MİLLETİN YAŞAMA
İMKAN VE KUDRETİNE
BAĞLAMİŞTİ .,, dedi

Kaynak: Millî Kùltür Dergisi, 2/12, (Mayıs 1981, s,48.)

EK-3: 15.Türkiye Âşıklar Bayramında Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Bedrettin Demirel, Ödülünü Takdim Ederken

14 Mayıs'ta yapılan ödül töreninde İkinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Bedrettin Demirel Aşık Nurşah Bacı'ya ödülünü ve şeref belgesini verirken —Ortada Dernek Başkanı Feyzi Halıcı.

Kaynak: Millî Kültür Dergisi, 3/1, (Haziran 1981,60)

EK-4: 15.Türkiye Âşıklar Bayramında Doğulu Âşıklar, Atatürk'ün 100.Doğum Yıldönümü İçin Besteledikleri Deyişi Sunarken

15. Türkiye Âşıklar Bayramında Doğulu Âşıklar, Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümü dolayısıyla besteledikleri deyiş'i sunarken.

Kaynak: Millî Kültür Dergisi, 3/1, (Haziran 1981,s,58.)

EK-5: 1981’de Günyüzü Köyünde Sahnelenen Bir Oyun

Kaynak: Millî Kültür Dergisi, 3/2, (Temmuz 1981, s,52.)

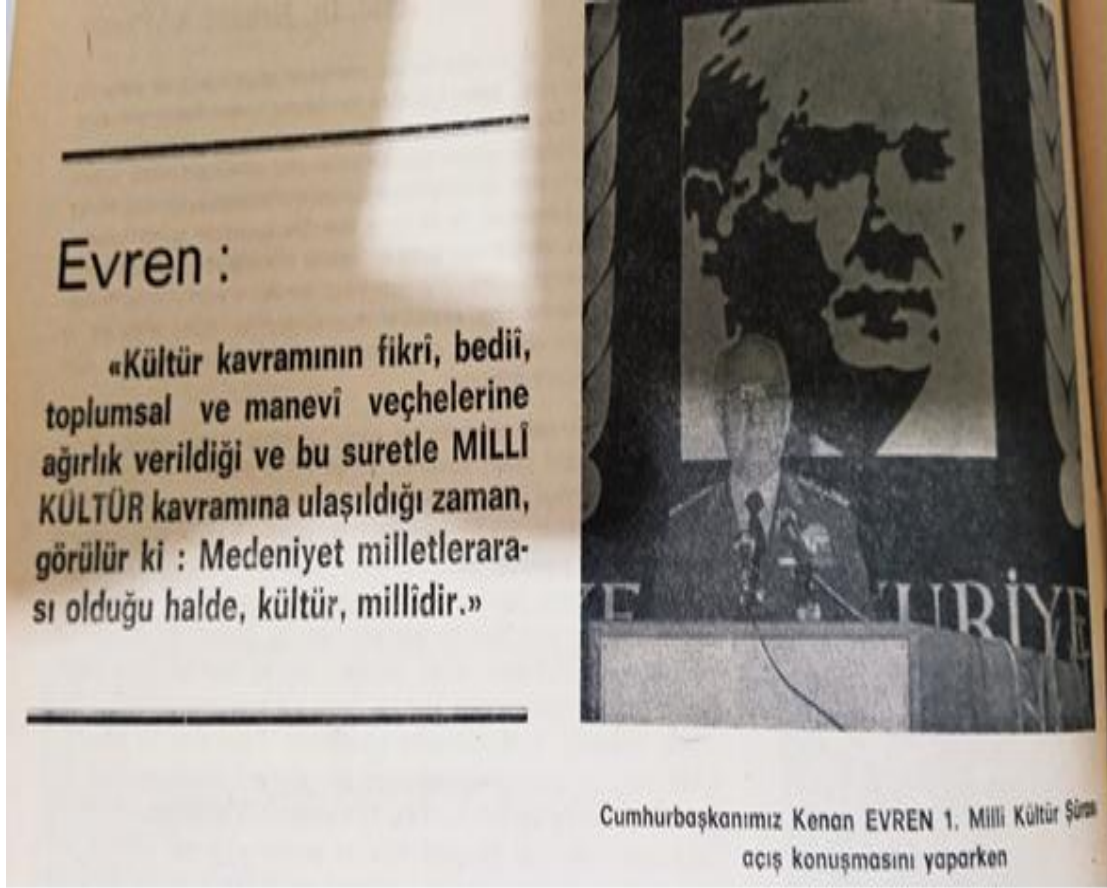
EK-6: Devlet Başkanı Kenan Evren ve MGK Üyeleri, Birinci Millî Kültür Şûrasını İzlerken

Millî Güvenlik Konseyi Üyeleri, Başbakan ve davetiiler Şûra çalışmalarını izlerken

Kaynak: Millî Kültür Dergisi, Sayı: 37, (Aralık 1982, s.4.)

EK-7: Devlet Başkanı Kenan Evren, Birinci Millî Kültür Şûrasında Konuşma Yapar-ken³²¹

Kaynak: Millî Kültür Dergisi, Sayı: 37, (Aralık 1982, s.2.)

³²¹ Şûranın toplandığı tarihte Kenan Evren, Devlet Başkanı'dır. 9 Kasım 1982'de kabul edilen anayasa ile kendisi Türkiye Cumhuriyeti'nin 7.Cumhurbaşkanı olmuştur. Millî Kültür dergisi 2 aylık yayınlandığı için Ekim ayında toplanan Şûra, derginin 1982 yılı Aralık sayısında yer almıştır. Dolayısıyla Kenan Evren 1982 yılının Aralık ayında Cumhurbaşkanı olduğu için dergide Cumhurbaşkanı sıfatıyla tanıtılmıştır

EK-8: Cumhurbaşkanı Kenan Evren, İbni Sînâ Sempozyumunda Konuşmasını Yaparken

*İnsanlığın yetiştirdiği
En büyük filozof*

İBNİ SİNÂ

EVREN :

«Tarihini iyi bilmeyen geçmişi ve geleceği arasında köprü kuramayan ve yetiştirdiği seçkin insanlara sahip çıkma şuuruna erişememiş milletlerin başarıya ulaşması mümkün olamaz»

Kaynak: Millî Kültür Dergisi, Sayı: 42, (Ekim 1983, s,2.)

EK-9: Erol Günaydın, Selim Naşit Özcan ve Tacettin Diker Geleneksel Tiyatro Festivali-
linde

Kaynak: Geleneksel Tiyatro Festivali, s,18.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Eray ÜZÜMCÜ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	Açıköğretim Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	